

„Людзьмі звацца!“
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ 3 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 8 чэрвеня 1990 г. № 23 (3537) © Цана 10 кап.

«Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча...»

Дзядзька Міхал ЛЯПЕХА ўрачыста адкрывае дом-музей песняра.

Кветкі на магілу.

Слова пра Мацея Бурачка гаворыць намеснік старшыні СП БССР Уладзімір ПАУЛАЎ.

Узмоцненае дынамікамі, пазтава слова лунае над наваколлем, сціліваючы людзей туды, дзе на паліне змайстравана сцэна і рады лаван, што не паспелі яшчэ страціць свайго смалістага водару:
Эх, скручу я дудку!
Такое зайграю,
Што ўсім будзе чутка
Ад краю да краю!
А дудка і сапраўды грае. І не толькі дудка, а і гармонік,

і скрыпка. Ім уторыць бубен. Кранальная, чыстая, надта ж наская мелодыя чуваць і ля Трахімаў, і ля Вадацечы, і ля Дубелішкаў, Лапішкаў...
Па інерцыі ледзь было не напісалася — мясцін, такіх знаёмых сэрцу южнага беларуса. На жаль, хоць і знаходзяцца яны паблізу Кушлян, але большасць з нас ведаюць толькі пра самі Кушляны — колішнюю сядзібу Францішка Багушэвіча.

Прыгадаюць хіба яшчэ Свіраны (цяпер тэрыторыя Літвы), дзе будучы класік нацыянальнай літаратуры нарадзіўся, і Жупраны — месца апошняга яго прыстанішча. Што ж, звычайна наша нацыянальнае нядабайства, ад якога мы ўсё ж пакрысе пачынаем пазбаўляцца. 150-годдзе з дня нараджэння Мацея Бурачка — нашага першага нацыянальнага паэта Францішка Багушэвіча — ста-

лася яшчэ адной мажлівасцю далучыцца да нашых вытокаў.
У мінулую суботу ў Смаргонскім раёне прайшло Рэспубліканскае свята паэзіі, якое стала свайго роду падагульненнем багушэвічаўскіх юбілейных урачыстасцяў. Пачалося яно са згаданага паэтычнага прадстаўлення «Мая дудка», падрыхтаванага мясцовым народным паэтычным тэатрам (Працяг на стар. 2—3).

УНУМАРЫ:

«ЧАКАЦЬ НАМ
ЗАСТАЛОСЯ
НЯДОЎГА...»

Сустрэча ў «Дэпутацкім клубе «ЛіМа»

2

АЛЬТЭРНАТЫВА

Нататкі эканаміста

3, 15

«ДЗЕЛЯ АГУЛЬНАЙ

СПРАВЫ»

М. СЯДНЁУ—
госць рэдакцыі

4

КНІГА З АБПАЛЕНЫМІ СТАРОНКАМІ

«КРЫВІЧЫ»:
новае прачытанне

6—7

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА»

Развагі пра манапалізм
у навуцы

13, 14—15

Рыгор Вячэрскі:

«ЧАКАЦЬ НАМ
ЗАСТАЛОСЯ НЯДОУГА...»

Слова «вылучэнец» трывала ўвайшло ў наш лексікон. Гэта сама як і ўсё, што з ім звязана, замацавалася ў нашым жыцці. Пра соўванне не самага здольнага, ды найбольш зручнага па службовай лесвіцы аж да дасягнення ім «вышэйшага ўзроўню некампетэнтнасці» — вось вам і «вылучэнства». Інакш кажучы, кадрова палітыка.

А — «самавылучэнец!» Слова такога няма. І хоць я не заклікаю папоўніць ім слоўнікі, няма невыпадкова. Доўгі час вылучыцца са «шчыльных радой» можна было ці не адзіным спосабам — узяць «самаадвод»...

Мой субяседнік — Рыгор Арсенцьевіч Вячэрскі. 1932 года на-

раджэння, беларус, доктар медыцынскіх навук, прафесар, загадчык кафедры Інстытута ўдасканалення ўрачоў, народны дэпутат БССР. 17 мая ён вылучыў сваю кандыдатуру на пасаду Старшыні Вярхоўнага Савета рэспублікі, выступіў з уважанай праграмай.

18 мая — зняў сваю кандыдатуру на карысць іншага прэтэндэнта. Спадзяюся, не ў мяне аднаго тымі дзямі дэпутат Вячэрскі вылікаў сімпатыю. Прычым, не столькі самім фактам самавылучэння, колькі тым, як правёў, выканаў Рыгор Арсенцьевіч сваю «партыю» — разважліва, грунтоўна, годна. Хоць, трэба думаць, учынак гэты каштаваў і нервовага, і інтэлектуальнага напружання. А таксама — мужнасці.

— Я рашыўся на гэты крок, выразна ўсведамляючы тую праблему, што востра паўстала перад рэспублікай. Іх шмат. Жыццё стала надзвычай складаным і цяжкім. Людзі стаміліся ад абяцанняў, якія з лёгкасцю незвычайнай кідаліся ў натоўп. Але — міналі дзесяцігоддзі, а абяцанкі заставаліся абяцанкамі. Цяпер жа і рэшткі ілюзій знікаюць.

Ведаеце, мяне і па-чалавечы, і па-дэпуацку хваляе, як хутка многія з нас, заняўшы крэслы ў парламенце, забыліся, у чым кляліся перад тысячамі выбаршчыкаў. Адказваю за свае словы, бо тут, у зале, бачу, як губляюцца ў пяску абячавасці шматлікія прагрэсіўныя ідэі.

Лічу, што мой учынак у пэўнай ступені прымусіў калег па дэпуацкім корпусе задумацца, успомніць, дзеля чаго ўсе мы сабраліся разам. У маёй праграме, калі памятаеце, акцэнтны былі зроблены на тых пытаннях, якія не закраналі астатнія прэтэндэнты. Найперш маю на ўвазе безабароннасць значнай часткі насельніцтва — старых, дзяцей, моладзі, у прыватнасці, студэнцтва. Ганебная сацыяльная несправядлівасць ракавай пухлінай раз'ядае наша грамадства. Колькі ж можна трываць абдзеленасць і зрыва-

жанасць адных і незаслужаныя прывілеі другіх?

З іншага боку, сваім самавылучэннем я імкнуўся стварыць спрыяльныя ўмовы для выбарнага найбольш дэмакратычнага, кампетэнтнага, аўтарытэтнага Старшыні. У мяне, вядома, не было ні кроплі сумнення наконт дэмакратычнасці і прагрэсіўнасці дэпутата Шушкевіча, але быў я перакананы і ў тым, што ён не вытрымаў бы нават першага тура галасавання, калі б раптам зняў сваю кандыдатуру шануюны Уладзімір Васільевіч Кавалёнак. Мяркую, што і цяпер Станіславу Станіславічу не будзе лёгка жыць і працаваць.

— Цікава, як прарэагавалі на ваш учынак вашы выбаршчыкі? Ці быў ён для іх нечаканасцю?

— Так, гэтага я выбаршчыкам не абяцаў. Тым не менш, атрымаў шэраг лістоў і тэлеграм, у тым ліку і калектыўных, дзе мой учынак ухваляўся. А некаторыя выбаршчыкі нават выказалі расчараванне, калі я зняў сваю кандыдатуру. Але ж я быў паслядоўны...

— Калі вы бралі самаадвод, то, сярод іншага, сказалі такія словы: «Перабудова не здзейснілася». Ці не маглі б вы зараз больш падрабязна растлумачыць, што мелася на ўвазе?

— Я меў на ўвазе адступленне ад прыярытэту палітычнай

перабудовы, якое лічу вялікай памылкай. Пытанне аб уладзе ўсё яшчэ не вырашана. Сам камуніст з амаль саракагадовым стажам, я, аднак, чакаў, што перабудова пачнецца менавіта з партыі, з партыйнага кіраўніцтва. Нельга не заўважаць крокаў у напрамку дэмакратызацыі, рэформы палітычнай сістэмы, але працэс гэты павінен быў адбывацца больш хутка, актыўна і надзейна. Нерашучасць, палавінчатасць перамен, іх расцягнутасць у часе прывялі да таго, што партыя яшчэ не аддала ўлады Саветам.

— Затое «перамясцілася» ў Саветы!

— Так, прычым надзвычай актыўна. Я сказаў бы — зшаланіравана. Зірніце, што сёння адбываецца. Стары апарат, валодаючы адпрацаваным механізмам улады, імкнецца перанесці сваю стратэгію і тактыку ў Саветы. А гэта згубны шлях для станаўлення сапраўднага народзўладдзя. Нават у Вярхоўным Савете наш родны апарат дэманструе сваю хватку і вопыт, каб трымаць сітуацыю пад кантролем.

Хоць, як кажуць, дай божа, каб я памыліўся...

Вы не маглі не чуць, што некаторыя дэпутаты пастаянна абурваюцца, маўляў, нас нехта падзяліў на дэмакратаў і кансерватараў. Але ніхто нікога не

дзяліў. Дэпутаты размяжоўваюцца самі — паводле поглядаў, пад уплывам тых працэсаў, якія разгортваюцца ў парламенце і па-за яго сценамі. Усе мы навідавоку, і адразу відаць, хто шчыра жадае дэмакратычных перамен, а хто ім замінае.

— Але ж пагадзіцеся, Рыгор Арсенцьевіч, за плячамі кожнага дэпутата каля трыццаці тысяч выбаршчыкаў, для большасці перадабарчача кампанія была надзвычай гарачай, паўнамоцтвы ўсіх прызнаны... Можна, справа ў нас, выбаршчыках!

— Скажу так, — народ не цяля, бачыць круцяля. Людзі разбярэцца, хто змагаецца за іх інтарэсы, выконвае наказы, а хто — сыграў на народным даверы. Чакаць нам засталася нядоўга. Неўзабаве дзевядзець разглядаць шэраг важных законапраектаў, пытаньняў неадкладных і, адпаведна, займаць пэўную пазіцыю.

Трэба мець таксама на ўвазе тое, што масы імкліва палітызуюцца, уважліва сочаць за дзейнасцю парламента, востра рэагуюць. Хутка нам дзевядзець і адказ трымаць — што зрабілі?

Усё, што адбываецца сёння ў грамадстве — пустыя магазіны, дэфіцыт, няўпэўненасць у заўтрашнім дні, — ліхаманіцы нашых людзей. Незадаволенасць нарастае з хуткасцю

снежнай лавіны, якая можа змесці ўсё на сваім шляху. Гэта ўжо рэальнасць, якую трэба цярпаць ацэньваць. Новым лозунгам, суровым вокрыкам ці нават сілай становіцца не выправіш. Толькі магутным эканамічным рычагам.

Я выступаю за хуткія перамены, за кардынальныя рэформы. Жыць так, як мы жывём сёння, — крыўдна, сорамна і, сказаў бы, злачынна. І гэта пры той каласальнай працавітасці беларускага народа, пры тых спрыяльных магчымасцях, якімі валодае наша рэспубліка, нягледзячы нават на чарнобыльскую трагедыю! Пераканааны, што ў нас ёсць усе падставы дэбывацца сапраўднага палітычнага суверэнітату і яго надзейнага эканамічнага забеспячэння — у рамках цалкам абноўленай федэрацыі. Якой будзе яна, сёння вырашаецца ў парламентах Расіі, Украіны, Малдавіі. Нам таксама неабходна больш актыўна выступаць у якасці суб'екта такога абнаўлення. Нашы ж крокі ў гэтым напрамку пакуль што больш чым сціплыя.

— Ці можна лічыць, што вашы погляды падзяляе большасць дэпуацкага корпусу?

— Мяркую, што многія прыйшлі ў гэтую залу з адзіным жаданнем — зрушыць справу з мёртвай кропкі. Сустрэў шмат аднадумцаў, якія паслядоўна спяваюць дэмакратычныя прынцыпы.

Чаго хачу я, чаго хочучы мае выбаршчыкі? Сапраўднага народзўладдзя, шырокай дэмакратыі, галоснасці, сацыяльнай справядлівасці. Каб рэспубліка стала прававой, суверэннай, заняла «пачэсны пасады» ў цывілізаваным свеце. Каб было надзейна забяспечана жыццё нашых дзяцей, унукаў, калі хочаце, і праўнукаў.

Ці ж на такой платформе магчыма не кансалідавацца?

— І апошняе. Наколькі ведаю, вы з'яўляецеся чытачом «ЛіМа». З мінулага нумара наша газета выходзіць з новым дэвізам — Купалавым запавятам «Людзьмі звацца!» Ваша меркаванне з гэтай нагоды!

— Так, «ЛіМа» чытаю пастаянна, разам з мноствам іншых выданняў. Найбольш падабаюцца публікацыі, у якіх ідзе палеміка, выкладаюцца розныя погляды, адкрываюцца гістарычныя пам'яць, сцвярджаюцца дэмакратычныя ідэалы... У гэтай сувязі лічу, што новы лімаўскі дэвіз цалкам адпавядае патрабаванням жыцця, духу часу.

— Дзякуй за гутарку, паспяхай вам.

Андрэй ГАНЧАРОВ.

«Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча...»

(Пачатак на стар. 1).

«Волат». У кампазіцыю ўвайшлі вершы Ф. Багушэвіча, урыўкі з яго апавяданняў, вытрымкі з лістоў да блізкіх і знаёмых. Кампазіцыя дазволіла прысутным перанесціся ў думках на дзесяткі гадоў назад, адчуць подых атмасферы, у якой тварыў адзін з найвялікшых нашых паэтаў, вярнуцца ў гады, калі новая хваля нацыянальнага адраджэння абуржала народ, клікала беларусаў «людзьмі звацца».

А потым пачалася другая частка свята — літаратурная. Адкрыў яе першы сакратар Смаргонскага райкома партыі І. Велькашынскі. Без гучных слоў, без паперкі, шычыра, па-беларуску сказаў, хто такі Ф. Багушэвіч у роднай літаратуры і гісторыі Беларусі, а яшчэ і пра тое, кім з'яўляецца Мацей Бурачок для смаргонцаў, зямляноў і наступнікаў песняра.

Цёплае, хваляючае слова пра пачынальніка новай беларускай літаратуры сказаў старшыня Саюза пісьмннікаў Беларусі В. Зуёнак.

Так свята і доўжылася — шычыра, нязмушана. Выступаўшы прызнаваліся ў любові не

толькі да Ф. Багушэвіча, а і народа, выказанікам якога быў паэт. Гэта асабліва пранікнёна прагучала ў выступленні Я. Сіпакова:

Зразумець, што ты — народ, і ад радасці ўзвінуцца, На лобы яго зварот, Як на імя адгуніцца.

Гаварылася на свяце пра неабходнасць захавання роднай мовы, памятаць Багушэвічаў запавет: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі!», падірэслівалася, што сёння мы перажываем момант, які дае беларусам ці не апошні шанец выжыць, зберагчыся як народ; чыталіся вершы, прысвечаныя аўтару «Дудні беларускай».

Выступілі на свяце П. Макаль, У. Някляеў, М. Арочка, В. Швед (Беласточчына), С. Заноннікаў, У. Паўлаў, Ю. Свірка, А. Пісьмянкоў, У. Марук, Г. Пашкоў, А. Емяльянаў, К. Намейша, Л. Леванюч, сакратар Гродзенскага абласнога аддзялення СП БССР А. Карпюк, малды паэт А. Чобат, А. Анішчык (Вільнюс), А. Жамойцін.

У свяце прыняла ўдзел дэлегацыя ленинградскіх пісьмннікаў. Галоўны рэдактар ленин-

градскага аддзялення выдавецтва «Советскі пісатэль» Ю. Пампееў прызнаўся, што тут, на Смаргоншчыне, ён яшчэ раз пераканаўся, на колькі правільнае вызначэнне: цудоўная зямля — зямля вялікіх паэтаў. І. Сабіла і А. Левітан пазнаёмлілі прысутных са сваімі перакладамі аднаго з вядомых твораў Ф. Багушэвіча, у якім ёсць такія радкі:

Жыццё — вандроўка на чоўне па моры, Смерць — гэта прыстань пасля працы рупнай. Многім даецца раскоша без гора, Вось яны й лічаць, што ўсё ім даступна.

Працягам спаткання з зямлёй Ф. Багушэвіча стаў вялікі святочны канцэрт, у якім прынялі ўдзел паэт-бард Сяргій Сокалаў-Воўш, Дзяржаўны народны хор Беларускай ССР, ансамбль народнай музыкі, песні і танца «Свята», самадзейныя калектывы.

У гэты ж дзень першых наведвальнікаў прыняў пасля рэстаўрацыі дом-музей Ф. Багушэвіча. Права разрэзаць традыцыйную стужку атрымаў

дзядзька Міхал — Міхаіл Сымонавіч Ляпеха, шматгадовы зберагальнік Багушэвічавай сядзібы. Пачаў ён рупіцца аб пэўнай хаце яшчэ ў 1951 годзе, калі ў былым доме Ф. Багушэвіча адчынілася бібліятэка. Цяпер дзядзьку Міхалу пад дзеянства, але па-ранейшаму ён без клопатаў не можа. А сёння дбаюць аб сядзібе паэта дырэктар музея А. Жамойцін і яго жонка Тарэза.

Першую экскурсію ў музей правяла аўтар навуковай канцэпцыі рэстаўрацыі Багушэвічавай сядзібы Н. Цвірка. Адноўлена гасцёўня, кабінет, тры лакоі адведзены пад экспазіцыю. У афармленні дапамаглі Ашмянскі краязнаўчы музей, Дзяржаўны музей БССР, іншыя арганізацыі. Пісьмннікі падарылі музею свае кнігі, аўтаграфы твораў, прысвечаных Ф. Багушэвічу.

...Кожны, наму даводзіцца пачынаць у Кушынах, не абміне каменя, на якім выбіты словы: «Памяці Мацяя Бурачка». Знаходзіцца гэты валун непадалёк ад пэўнай сядзібы. Да яго вядзе маляўнічая наштанава алей. Есць у ёй і дрэвы, пасаджаныя ў свой час самім гаспадаром. Цяпер ля валуна дружна цягнуцца да сонца дубкі — іх шасцьдзесят, столькі, колькі праўдзых паэтаў. Дубкі ў 1983 годзе пасадзіў зямлікі Ф. Багушэвіч. Пісьмннікі, удзельнікі свята, усклалі да каменя кветкі.

Пабывалі літаратары і ў Жупранскім касцёле, і да бюста песняра, устаноўленага ў цэнтры гарадскога пасёлка. Свята, прысвечанае 150-годдзю з дня нараджэння Ф. Багушэвіча, пачыналася ўсё, што ў гэты дзень наведваюць яго родныя мясціны. Інакш і не магло быць. Бо, як сказаў Адам Мальдзіс, «мы ўсе выйшлі з Багушэвіча». Ён быў адзін з першых, хто думаў аб народзе».

Уладзімір КРУК (фота), Алякс МАРЦІНОВІЧ, спецыяльны карэспандэнт «ЛіМа».

Свіраны... Тут у немажоннай шляхецкай сям'і 9 сакавіна 1840 года нарадзіўся будучы паэт, тут ён зрабіў першыя крокі, адсюль пабеглі ў вялікі свет яго шляхі-дарогі.

Ніхто з мясцовых жыхароў нават старэйшага веку не ведаў аб тым, што на гэтай зямлі нарадзіўся вялікі паэт, што ў в. Рукойны, побач са Свіранамі, яго хрысцілі ў касцёле, які захавалася да нашых дзён.

Час не збярало былога фальварку Багушэвічаў, і толькі старасвецкая ліпы на сядзібе памятаюць першыя крокі паэта. Супрацоўнікі музея гісторыі беларускай літаратуры вырашылі наладзіць сумесна з мясцовымі ўладамі свята паззіі, прысвечанае 150-гадоваму юбілею Францішка Багушэвіча. Вялікую дапамогу ў арганізацыі свята аказалі старэйшына Рукойненскай апілінікі (сельсавета) Л. Сапкевіч і загадчык ад-

ШТУРШОК, ЯШЧЭ ШТУРШОК

13-ы дзень работы сесіі Мінсавета супаў з нечаканай падзеяй. 30 мая ў 13 гадзін 42 мініуты па мясцовым часе будынак гарвыканкома страсянуўся ад серыі штуршоў: гэта быў водгалас землятрэсання ў Карпатах. (На тэрыторыі Беларусі сіла штуршоў складала 3—4 балы). Але магу засведчыць — дэпутаты амаль не звярнулі ўвагі на падземную навальніцу, яны былі цалкам засяроджаны на абмеркаванні кандыдатур на пасаду старшыні гарадскога Савета...

Напярэдадні было вылучана адзінаццаць кандыдатур. Чацвёрта ўзялі самаадвод. У дзень галасавання (у першым туры) яшчэ тры дэпутаты знялі свае кандыдатуры. У ходзе абмеркавання прэтэндэнтаў, якія засталіся ў спісе для галасавання, даволі хутка высветлілася: асноўная барацьба ідзе паміж двума кандыдатамі — другім сакратаром Мінскага ГК КПБ А. Герасіменкам і малодшым навуковым супрацоўнікам Інстытута тэхнічнай кібернетыкі АН БССР, беспартыйным А. Гурыновічам. Заўважу, што спрэчкі вакол гэтых кандыдатур вяліся ў прынышковым тоне. Амаль ніхто з выступаючых дэпутатаў не апускаўся да асабістых выпадкаў. Галоўнае пытанне зводзілася вось да чаго: хто павінен узначаліць Савет — галоўнакамандуючы (гаворачы словамі аднаго з дэпутатаў-ваенных) горада-героя Мінска, або спікер, чалавек, які здолее аб'яднаць розныя плыні ў гарсавета, скіраваць яго работу ў канструктыўнае рэчышча? Супраць перспектывы аказацца ў ролі падначаленых, так бы мовіць, генерал-губернатора дэпутаты выказаліся рашуча. А вось меркаванні пра тое, хто можа стаць дэмакратычным лідэрам гарсавета, хто зможа больш паслядоўна праводзіць курс на яго самастойнасць, незалежна ад палітычнай кан'юнктуры — рэзка падзяліліся. У канчатковым выніку (пры паўторным галасаванні) Герасіменка набраў 79 галасоў, Гурыновіч — 71, пры неабходнай колькасці 126.

Другі тур выбараў пачаўся ў абстаноўцы нейкай апатыі і нават аблыраванасці многіх дэпутатаў. Усе добра ўсведавалі, што знайсці намірамі ва ўмовах падзелу дэпутацкага корпуса на розныя лагеры (а ўнутры кожнага з іх таксама няма адзінства) будзе архіскладана. Нездарма ў ходзе абмеркавання многія выступаючыя выказвалі спадзяванні на... чужацкіх, канешне, не бывае, але... — так ці прыкладна так пачыналі некаторыя выступленні. Адраза скажу, што чужацкі ў другім туры выбараў не здарыла-

ся. Ніхто з трох кандыдатаў, унесеныя ў спісы для галасавання, не набраў неабходнай колькасці галасоў. Бліжэй за ўсіх да запаветнай мэты, трэба адзначыць, быў М. Мясніковіч — міністр жыллёва-камунальнай гаспадаркі БССР. Яму пры паўторным галасаванні аддалі перавагу 105 дэпутатаў. Старшы выкладчык Рэспубліканскага міжгаліновага інстытута павышэння кваліфікацыі кіруючых работнікаў і спецыялістаў народнай гаспадаркі У. Карагін набраў у выніку 42 галасы (вядучы спецыяліст інспекцыі Дзяржкампрыроды рэспублікі М. Я. Образаў атрымаў пры першым галасаванні 22 галасы, і ў бюлетэні для паўторнага галасавання яго кандыдатура, зразумела, уключана не была).

Усе трыя прадставілі свае адметныя праграмы, выказалі сваё разуменне ролі Савета, прапанавалі сваю канцэпцыю рашэння праблем двухмільённага горада. У Мясніковіча і Карагіна погляды аказаліся настолькі палярнымі (асабліва ў адносінах да кааператываў), што адзін з дэпутатаў усклікнуў: як жа так — абодва кандыдаты камуністы, а выступаюць з процілеглых пазіцый! Прыхільнікі Мясніковіча заклікалі дэпутатаў наогул забыць пра палітычныя амбіцыі ў імя кансалідацыі і не шукаць нейкага ідэальнага кандыдата на пасаду старшыні, бо тагога чалавеча ўсё адно не знойдзецца, а галасаванне за таго, хто мае вопыт гаспадарчай работы, мае сувязі з вышэйшым кіраваннем рэспублікі, ведае ўсе «хады» і г. д. Але якая карысць ад вопыту гаспадарчай, або партыйна-апаратнай дзейнасці сёння, калі мы стайм на парозе новай сітуацыі ў грамадстве, якое пераходзіць да рыначных адносін, да шматпартыйнасці? Ці не патрэбны нам у такой сітуацыі зусім новыя людзі, на якіх не ляжыць цяжар адказнасці за камандна-адміністрацыйныя метады, за хібы і пралікі мінулага, у наго няма стэрэатыпаў і прадзятасці да новых з'яў жыцця? Такія пытанні таксама гучалі з трыбуны сесіі.

Але, як мне падалося, большасць дэпутатаў не толькі не пачула, але і не хацела чуць ніякіх пытанняў. Той, хто загадзя вырашыў для сябе, за каго ён будзе галасаваць, ніякія аргументы апанентаў ужо не ўспрымаў. І, думаецца, разумнай была прапанова дэпутата М. І. Стральцова ў самым пачатку абмеркавання вылучаных у другім туры кандыдатаў: спыніць работу сесіі,

якая пачынае нагадваць спектакль, а прадстаўнікам усіх фракцый сесіі за «стол перагавораў». З гэтай прапановай не згадзіліся. Аднак на наступны дзень пасля няўдалых выбараў дэпутаты вымушаны былі працаваць у камісіях і рабочых групах... А здавалася, што пасля «мандатнага крызісу», які напатакаў дэпутатаў у самым пачатку сесіі, яе работа пойдзе больш хутка і плённа. І сапраўды, на мінулым тыдні дэпутаты гарсавета прынялі некалькі важных рашэнняў. У прыватнасці — аб тым, каб з 1 студзеня 1991 года «Вячэрні Мінск» стаў газетай Мінскага (цяпер яна — газета Мінскага гаркома КПБ і гарсавета).

Ну, і яшчэ адно важнае рашэнне, якое непасрэдна закрунула ўсіх мінчан — аб часовых мерах па гандлі асобнымі відамі бакалейных тавараў і спіртнымі напіткамі. Мне здалося, што нават выбарчыя дэбаты на сесіі не былі такімі бурнымі, як абмеркаванне ўвядзення талонаў на спіртное. Гарэльная дыскусія, калі так можна яе назваць, цягнулася некалькі дзён — паралельна з выбарамі старшыні гарсавета. І нават кандыдаты на гэты пост былі вымушаны прыняць у ёй удзел. Заклікі асобных дэпутатаў не губляць час і пакінуць рашэнне на поўную адказнасць гарвыканкома (які яго і рыхтаваў) патануў у шуме дыскусіі. Пытанні, канешне, узніклі ў дэпутатаў неамаляважныя — ці не прывядуць талоны да росту спекуляцыі, саагонавання, наркаманіі і таксікаманіі? Што будзе з «лішнім» спіртным? Куды падзець неатавараныя талоны?

Як бы то ні было, рашэнне прынята. Ці не давядзецца яго пераглядаць праз даволі хуткі час — пакажа жыццё.

...Можна не надаваць увагі падземным штуршкам, ці іншым прыродным з'явам. Куды больш небяспечна не прыслухацца да настрою жыхароў вялікага горада, праблемы якога патрабуюць неадкладнага вырашэння.

Віталь ТАРАС.

6 чэрвеня старшыней Мінскага гарадскога Савета быў абраны А. М. Герасіменка, Намеснікам старшыні выбраны А. В. Гурыновіч.

СТАНОВІШЧА нашай краіны нагадвае карабель, які церпіць аварыю. Найбольшую небяспеку ўяўляе «фінансавая прабоіна», якая ўсё больш пашыраецца. Дзяржбюджэт ніжэй «ватэрлініі». Прэвентыўная «надзвычайшчына», як заўсёды, раскладвае выдаткі «затратнай эканомікі» на плечы працоўных. Ці не стане, разлічанае на пятнаццаць месяцаў «прагрэсіўнае» адлічэнне з фонду зароботнай платы, як калісьці «часовы» экспарт зерня, пастаяннай формай легалізаванага тайнага ўраўноўвання вытворцаў у даходах і дадатковай нелегальнай падпіткай «цэнавых» эканамічных структур, што рэгенеруюць з'явы даманалістычнага капіталізму?! Можна, хоціць ужо эксперыментаваньне за кошт народа і займацца латаннем «трышкавага каптана»? Ці не пара рэалізоўваць праграму эканамічнага пераўтварэння краіны, заснаваную ў перыяд нэпа? «Караблекрушэнне», якое набліжаецца, пагражае «каютам» розных «класаў», таму першапачаткова сацыяльная база гэтага пераўтварэння можа стаць вельмі шырокай: усе слаі і сілы лаяць «цэнтра».

Іван ШЫРШОУ,
кандыдат філасофскіх навук,
дацэнт Мінскага педінстытута
імя А. М. Горкага

АЛЬТЭРНАТЫВА

Сутнасць указанага пераўтварэння можна каротка перадаць у форме пераходу ад аўтарытарна-бюракратычнага псеўдасацыялізму, што ўключае ў сябе рэстаўрыраваныя элементы азіяцкага феадалізму і даманалістычнага капіталізму, праз дзяржаўны капіталізм сацыялістычнай арентацыі да дэмакратычнага сацыялізму.

У свой час У. І. Ленін ставіў задачу, абапіраючыся на асабістую зацікаўленасць і гаспадарчы разлік, пабудоваць масткі, што вядуць у дробнасялянскай краіне ад дзяржаўнага капіталізму да сацыялізму і камунізму, гэта значыць, «пабудоваць такую значную галіну народнай гаспадаркі на асабістай зацікаўленасці шляхам аб'яднання сацыялістычнага сектара з дзяржаўна-капіталістычным (канцэсіямі) для пераадолення прыватнаўласніцкай, дробнабуржуазнай стыхіі і актыўнага процістаяння бюракратычнаму самавольству. У 20-я гады гэта задача вырашалася, згодна наметкам У. І. Леніна, у адзінастве з праблемай разнастайнага і добраахвотнага кааперавання і невялікіх па маштабе працоўных гаспадарчых адзінак. Указаныя інтэграцыйныя працэсы як бы ішлі насустрэчу адзін аднаму. Па сведчанні А. Чаянова («Кароткі курс кааператыва») у 1924 годзе больш як 4000 масларобчых таварыстваў некалькіх губерняў аб'ядналіся ва Усерасійскі масласаюз, усклаўшы на яго продаж масла на ўнутраных рынках, а таксама ў Англіі і іншых замежных рынках. Гэта была, прызнаваў А. Чаянаў, ледзь не самая вялікая фірма на масляным рынку, якая магла выкарыстаць усе сучасныя тэхналагічныя ўдасканаленні і арганізацыйныя палепшэнні. Непасрэднае ўрастанне дзяржкапіталізму «асобага тыпу» ў дэмакратычны сацыялізм сёння павінна адбывацца пры дапамозе інтэнсіўнага развіцця сацыялістычных канцэрнаў і карпарацый. Апошнія, як мяркую савецкі гісторык Н. А. Сімонія («Вопросы философии», 1989, № 7), паскораць і гуманістычна змяняць дэфармаваны капіталістычнымі манополіямі працэс «непасрэднага абагульнення працы», пераняўшы ў замежных грамадзян, розных змешаных прадпрыемстваў у рамках растуцых міжнародных гаспадарчых аб'яднанняў узору сусветнай тэхналогіі і навукова-тэхнічнай інфармацыі.

Фактар эканамічнага развіцця, які ў нас пакуль застаецца другарадным, «дапаможным» (удальна вага ў народнай гаспадарцы трох дзеючых у Саюзе канцэрнаў «Нарыльск-нікель», «Варкута-вугаль», «Буць» яшчэ вельмі невялікая), трэба ператварыць у асноўны. Аўтакратыя (якую сарамліва

назваюць дырэктыўнымі метадамі кіравання) і дэмакратыя ні ў эканоміцы, ні ў палітыцы несумяшчальныя. Калі, у прыватнасці, «цэнтр» будзе карыстацца «суверэнным правам» збіраць з Беларусі не 70%, а колькі захоха прадукцыі шырокага спажывання, то рэспубліканскі (ды і саюзны) рынак і гаспадарчы разлік будуць адгрызваць толькі ролю «папяровага змея».

Як часам адносяцца да пераўтварэнняў грамадзянства? Прыносіць філосаф у рэдакцыю артыкул, а яму гавораць: «Вы вельмі складана пішаце. Нашы папулярныя выданні разлічаны на звычайнае, сітуацыйнае мысленне людзей «непатрабавальных». Вось і дрэнна, што яны на гэта разлічаны. За дрэвамі не бачым лесу. Яснае жыццёва-філасофскае, навукова-папулярнае (як у К. Маркса і У. І. Леніна) абагульненне нашых рэалій, зандаж перспектыву нам цяпер патрэбны, як паветра. Хіба, напрыклад, жыхары Мінска або Гродна не зразумеюць мяне, калі я скажу, што для сучаснага этапу развіцця нашага «змешанага грамадства» характэрна не канструктыўнае, а толькі частковае вырашэнне ўнутраных супярэчнасцей, або, інакш кажучы — іх амартызация, прычым грамадская сістэма не стабілізуецца, а «развінчваецца», сацыяльна-эканамічнае і сацыяльна-псіхалагічнае напружанне не зніжаецца, а нарастае?! Яшчэ як зразумеюць, ды яшчэ паспяваюцца дадаць, што калі не прыняць рашучых тэрміновых мер, не змяніць форм грамадскага развіцця, то можа адбыцца выбух... Напружанне не можа ўзрастаць бясконца.

Сутнасць справы заключаецца ў тым, што пяць гадоў мы развіваемся метадам «спроб і памылак», адкрываем для сябе кожны новы этап, робім кожны новы крок на аснове, галоўным чынам, адмоўнага вопыту. Таму рух наперад па шляху развіцця эканамічных метадаў гаспадарання і дэмакратычнага пераўтварэння грамадства ўскладняецца баластам паразітызму, нацыянал-шавінізму, сацыялізму і бытавога апартунізму. Узросшая дэмакратыя дэфармуецца зніжэннем жыццёвага ўзроўню, скажанае з'явы групавога эгаізму і экстрэмізму. Што ж рабіць? Зварочваць!.. Неадкладна браць курс на новую (а дакладней, на «добра забытую старую») грамадска-эканамічную арганізацыю грамадскага жыцця. Я б узяў на сябе смеласць намяціць асноўныя праграмныя напрамкі такой арганізацыі, абмалюваць яе, так скажаць, агульны контур.

(Працяг на стар. 15).

Якое свята без танца?! Выступае Дзяржаўны народны хор БССР імя Г. І. Цітовіча.

дзела культуры Вільнюскага раёна Н. Пераверзева.
27 мая ў Свіранях, на лясной паліне ля возера, мясцовыя жыхары хлебам-соллю віталі беларускіх пісьменнікаў, мастакоў, артыстаў, работнікаў музея, студэнцкую моладзь.
Пра значэнне творчасці Ф. Багушэвіча, яго барацьбу за развіццё роднай мовы і культуры, абарону правоў беларуса гаварылі пісьменнікі Кастусь Тарасаў і Кастусь Цвірна.
Вершы Ф. Багушэвіча на беларускай і польскай мовах гу-

чалі ў выкананні вядучых свят Ірэны Малашэвіч і Алеся Саістунювіча, артыста Кастуся Сафроненкі. Паэт-бард Сяргій Сокалаў-Воюш выканаў свой цыкл песень, прысвечаных паўстанцам 1863 года.
З боку гаспадароў выступілі пісьменнікі Віленскага краю — паяльні і літоўцы. Удзельнікі мастацкай самадзейнасці са Свіран, Рукойнаў, Мядзьянінаў падрыхтавалі канцэрт, у якім прагучалі беларускія, польскія і літоўскія песні ў выкананні вучняў Рукойненскай школы і

жаночага хору. Парадавалі ўсіх і танцоўры з в. Мядзьяніні.
Заключыў акардад свята стала выступленне нашых знамяцітых «Круціцкіх музыкаў» пад кіраваннем У. Грома.
У свяце бралі ўдзел мастакі М. Купава, Л. Ліпень, скульптар А. Шатэрнін, моладзь з «Талакі», віленскія беларусы з «Сябрыны».
Людміла ЛАБАДА,
навуковы супрацоўнік
Дзяржаўнага музея гісторыі
беларускай літаратуры.

Масей СЯДНЁЎ:

«Дзеля агульнай справы»

Масей Сяднёў... Імя гэтага беларускага паэта і празаіка, аднаго з тых панутнікаў, што зведзілі жакі сталінскіх турмаў і лагераў і вымушаны былі ў пасляваенны час апынуцца далека за межамі роднай зямлі, паступова вяртаецца народу — дзякуючы клопам Б. Сачанкі, В. Хомчанкі (апошні расказаў пра М. Сяднёва на старонках «ЛіМа»), І. Чыгрынава. У рамахах апошняга згадваецца Масей Зазыба, што прыйшоў з турмы «не падчыстую» і пратапытам якога быў М. Сяднёў.

І вось цяпер — непасрэдна сустрэчы з пісьменнікам, які нарэшце прыехаў на бацькаўшчыну. Іх, гэтых сустрэч, адбылося некалькі. Быў вечар у Доме літаратара, былі сустрэчы ў рэдакцыях перыядычных выданняў і выдавецтвах. М. Сяднёў быў госцем і нашага штодзённіка. Завітаў Масей Ларыёнавіч да нас разам з Б. Сачанкам і В. Хомчанкам. Адбылася шчырая, зацікаўленая гаворка. Супрацоўнікі рэдакцыі задалі госцю нямала пытанняў. Вось толькі некаторыя з іх і адказы Масей Ларыёнавіча.

— Чулі, што выпісваеце там, у Злучаных Штатах, наш «ЛіМ»?

— Рэгулярна выпісваю і чытаю з асалодаю. З нецярпеннем чакаю вашу газету. Успрымаю яе, як па-сапраўднаму беларускую, нацыянальную.

— А ці шмат у Амерыцы лімаўскіх падпісчыкаў?

— Не сказаць, каб шмат. Але гэта свядомыя беларусы. Прабачце, загаварыў так, як у вас. У нас жа кажучы крыху інакш — свядомыя беларусы. Яны цікавяцца «ЛіМам» і іншымі беларускімі перыядычнымі выданнямі. А калі хто не выпісвае, бярэ пачытаць у таварыша. Асноўныя лімаўскія публі-

кацы перадрукоўвае наш «Беларус».

— А як даходзіць «ЛіМ» у ЗША?

— Звычайна праз тыдзень. Так што скардзіцца як быццам і няма прычыны. Праўда, горш з часопісамі. Скажам, снежаньскі нумар «Польмя» за мінулы

год атрымалі толькі ў красніку. Тое ж самае можна сказаць і пра часопіс «Маладосць», які таксама затрымліваецца.

— А як там, Масей Ларыёнавіч, успрымаецца наша літаратура, паэзія? Як яна глядзіцца адтуль?

— Мне цяжка адказаць на гэтае пытанне. Усё мы чытаць не можам. Моладзь асімілявалася. Лічаць сябе беларусамі, але чытаць па-беларуску ўжо не могуць ці чытаюць з цяжкасцю. Больш цікавяцца прозай. Кожны жадае, так сказаць, паз-

наць тую рэальнасць, якая ў наяўнасці. Уздзеянне беларускай літаратуры на нашу эміграцыю не столькі эстэтычнае, колькі палітычнае, сацыяльнае.

— А як вы выдаеце свае кнігі?

— За ўласны кошт, вядома. Спачатку шукаю выдаўца. Чацей супрацоўнічаю з украінцамі. Выплачваю аванс. Выданне кнігі абыходзіцца не танна. Напрыклад, за 500 экзэмпляраў свайго рамана «І той дзень надыйшоў» заплаціў пяць тысяч долараў.

— І самі распаўсюджаеце?

— Рассылаю асобныя экзэмпляры па адрасах беларусаў, якіх ведаю. Раней прасцей было, ды і тыраж можна было рабіць большы. Цяпер жа старой эміграцыі амаль не засталося. Але ж мы пішам і выдаём кнігі не дзеля нейкай матэрыяльнай выгоды, а дзеля патрыятызму, дзеля беларускай справы.

— А што вы можаце сказаць пра самую беларускую эміграцыю?

— Яна больш заходнебеларуская, у асноўным тыя, хто выехаў яшчэ ў даваенны час. Праслойка інтэлігентнай невялікая. Народ працавіты, усё маюць уласныя хаты, дбаюць, каб дзеці набылі адукацыю. У штаце Нью-Джэрсі—своеасаблівы беларускі цэнтр. Адзначаем 25 сакавіка як свята ўтварэння БНР, як дзень нацыянальнай незалежнасці. Вышываем у гэты дзень нацыянальныя сцягі, нават сам прэзідэнт ЗША віншуе нас.

— Якая ваша думка наконт ідэі агульнабеларускага кангрэса?

— Ідэя вартая падтрыман-

ня...
М. Сяднёў расказаў пра сябе і сваю сям'ю. Па прыездзе ў ЗША дзевяць гадоў працаваў на металапрацоўчай фабрыцы. Потым выкладаў рускую мову ў Індыянскім універсітэце. Англіійскую мову сёння ведае збоўшага. Прафесійным літаратарам стаў, калі пайшоў на пенсію. Жонка — таксама беларуска. Дзеці — трое — дарослыя. Адна дачка займаецца банкаўскай справай, сын па прафесіі кухар, малодшая дачка прыязджала разам з бацькам у Беларусь. Пакуль пайшлі ў школу, дзеці размаўлялі толькі па-беларуску.
У заключэнне, перадаючы «ЛіМу» свае новыя вершы, госці зазначылі: «Тугой, настальгіяй па радзіме жывём. Гэта і надае сілы».

НАШ КАР.

НАЙПЕРШ — АСОБА

Пад уплывам моды апошнім часам усё больш настойліва сцвярджаецца: галоўныя беды краіны заключаны ў тым, што ў Саветах розных узроўняў мала юрыстаў. Пры абмеркаванні, скажам, кандыдатур на пост Старшыні Вярхоўнага Савета нашай рэспублікі ў многіх выступленнях скразіла думка: няхай, маўляў, вайсковец удасканалівае армейскія справы, вучоны забяспечвае навукова-тэхнічны прагрэс, а ўрач лечыць людзей.

Пад уздзеяннем такой тэндэнцыі некаторыя дэпутаты-юрысты, як у Маскве, так і ў нас, у Мінску, пачыналі свае прамовы з напамінку пра свой прафесіяналізм, пра асаблівую значнасць усяго, што яны гавораць, з прычыны наяўнасці ў іх юрыдычнай адукацыі. Але, на жаль, у гэтых выступленнях часам не было нічога змястоўнага, а часам — толькі ганарыстыя прэтэнзіі і забытванні простых рэчаў. Успомнім у якасці прыкладу павучанні доктара юрыдычных навук на другі дзень пасяджэнняў Першага з'езда народных дэпутатаў РСФСР, што засведчылі яго поўную некампетэнтнасць як спецыяліста ў галіне дзяржавы і права. Гэта адзначыў наступны за ім прамоўца — не юрыст.

На карысць павелічэння колькасці юрыстаў у Саветах, звычайна прыводзяцца спасылкі на заходнія цывілізаваныя краіны. Але, па-першае, юрыдычная адукацыя там мае ў

аснове не догматы нашай ідэалогіі, а творчае мысленне. Па-другое, у большасці выпадкаў на чале краін Захаду былі не юрысты, а Асобы, якія валодалі здольнасцямі да аналізу і пошуку патрэбных высноў. Імя, скажам, генерала дэ Голя не толькі ўславіла Францыю, але і ўвайшло ў сусветную гісторыю. Па гэтых жа прычынах народ ЗША даверыў свой лёс генералу Эйзенхаўэру. Прэм'ер-міністрам Англіі ў трэці раз стала настаўніца Маргарэт Тэтчар, з якой лічыцца ўвесь цывілізаваны свет. У свой час нямала іранічных стрэлаў было выпушчана з нашага боку ў адрас былога галівудскага акцёра Рэйгана. Але ён, у далёка ўжо не маладзых узросце, за перыяд двухразовага знаходжання на пасадзе Прэзідэнта ЗША атрымаў такую папулярнасць у народзе, якую да яго не мелі іншыя прэзідэнты гэтай краіны.

Значыць, важная не столькі спецыяльнасць кіраўніка дзяржавы ці члена парламента, колькі іх патэнцыяльныя магчымасці, уменне бачыць і прапановаць шляхі да лепшай будучыні. Іх духоўнасць, дзелаўітасць, гуманізм. Менавіта такія людзі павінны правіць нам. І тады, будзем спадзявацца, знікне наш вечны матэрыяльны дэфіцыт і вырашацца многія маральныя праблемы.

А. САЛАМОНАЎ,
доктар тэхнічных навук,
прафесар.

г. Мінск.

І МЫ—ДЗЕЦІ БЕЛАРУСІ

Многіх чытачоў, відаць, зацікавіў артыкул «Лачо дывэс тумэн, гэ ромэлэн» Ларысы Этнікі ў газеце «Літаратура і мастацтва» ад 22 снежня 1989 г. Думаю, што ён дапоўніць ужо апублікаваныя матэрыялы пра жыццё цыганоў у нашай краіне—іх радасці, іх клопаты і праблемы (А. Геслер. Цыганскі міф. «Дружба народаў», 1989, № 2, «Правда» ад 16 чэрвеня 1989 г., «Советская Белоруссия» ад 21 чэрвеня 1989 г. і г.д.). Праўда, пры ўсіх вартасцях гэтага артыкула, на вялікі жаль, у ім ёсць некалькі прынциповых памылак, якія могуць выклікаць у чытачоў скажонае ўяўленне пра цыганоў.

Відаць, аўтар аповяду сама не выйшла з палону рамантычных стэрэатыпаў там, дзе яна піша пра цыганскіх баронаў. Баронаў не было і няма сярод беларускіх цыганоў! Іх увогуле не існуе сярод цыганоў Паўночна-Заходняга краю! Прыгаданы Этнікі М.У.Цыбульскі—паважаны чалавек, але баронам яго ніхто ў Мінску і тым больш за межамі сталіцы не лічыць.

Піша яна ў артыкуле пра цыганскі камітэт, касу... Ох, як добра было б, калі б яны існавалі ў рэальнасці! Пакуль гэта толькі салодкая мара...

Але, нягледзячы на вышэйпрыгаданыя памылкі, гэтая публікацыя Л.Этнікі ў «ЛіМе» багатая на слухныя прапановы. Напрыклад, аб'яднанне цыганоў па тыпу зямляцтва. Падобныя грамадскія арганізацыі ўжо ёсць у РСФСР (пры гэтых «Рамэн»), Латвіі, Малдавіі. Існаваў

у 20-30 гады і «Саюз беларускіх цыганоў».

Рэальна гэта можа быць нейкая, скажам, секцыя пры Беларускам фондзе культуры. Напачатку яна можа быць культурна-асветніцкай. Сярод цыганоў нашай рэспублікі ёсць настаўнікі, урачы, інжынеры, культуротнікі, ваеннаслужачыя, ветработнікі.

На нашу думку, трэба вырашыць праблему ўпарадкавання беларускіх цыганскіх гаворак у адзін уніфікаваны літаратурны варыянт. Дарэчы, гаворка прадстаўнікоў калінінска-маскоўскіх цыганоў у трыццатыя гады мела статус літаратурнай нормы для ўсіх цыганоў нашай краіны, на ёй выпускалася літаратура на аснове кірыліцы.

Важнай задачай з'яўляецца падрыхтоўка і напісанне ў існуючых падручніках—«Падручнік па беларускай мове» (для рускіх школ), «Світанак» для 1—4 класаў—дадатковага раздзела для цыганскіх дзяцей.

Старэйшае пакаленне цыганоў цудоўна гаворыць па-беларуску і па-цыганску. Сучасная ж моладзь не разумее беларускай мовы (у школах былі вывучаны ад яе вывучэння), а іх цыганская гаворка вельмі бедная і напоўнена запазычанымі з рускай мовы.

Беларуская мова і беларуска-балтыйскі цыганскі дыялект павінны паралельна адроджацца! Патрэбны падручнікі. Патрэбны заказ Міністэрства народнай адукацыі, а людзі, якія жадаюць працаваць на ніве адукацыі цыганскіх дзяцей, знойдуцца.

Сярод цыганоў шмат веруючых. Але царква і яе служыцелі, на жаль, забылі пра сваю цыганскую паству: за больш чым 300-гадовую гісторыю знаходжання цыганоў у Расіі ні радка Слова Боскага не было выдадзена на цыганскай мове. Выключэнне складае праца латышкага багаслова-цыгана Я.Лейманіса, які пераклаў на латышка-цыганскі дыялект Евангелле ад Іаана (кніга была апублікавана ў Рызе ў 1933 годзе).

У краінах Заходняй Еўропы (Англіі, Францыі, Іспаніі, Швецыі; Румыніі, Венгрыі, Югаславіі) такія кнігі выпускаліся неаднаразова.

У Фінляндыі працуе нават Цыганская місія, якая выпускае як свецкую, так і духоўную літаратуру; яны ўжо актыўна ўдзельнічаюць у адроджэнні духоўна-маральнага выхавання цыганоў Ленінграда, Заходняй Украіны, Малдавіі.

Набожны цыган Фёдар Іосіфавіч Клімовіч з Баранавіч пераклаў Біблію на цыганскую мову, але нідзе не знайшоў выдаўца, ніхто нават не захацеў чытаць рукапісы.

Неабходна напісаць буквары для цыганскіх дзяцей, а таксама камбінаваныя самавучнікі для сямейнага чытання ў гуртках пры дамах піянераў ці дамах культуры.

Трэба выкарыстаць ужо існуючы вопыт суседзяў з Латвіі, дзе ў некаторых гарадах намаганямі гарвыканкомаў (райвыканкомаў) і Латвійскага таварыства цыганскай культуры створаны бацькоўскія камітэты цыганоў, якія арганізуюць навучанне і вольны час цыганскіх школьнікаў.

У Вентспільсе працуе вярчэрняя школа для дзяцей цыганскай нацыянальнасці. У мясцовай газеце «Вентс Балсс» («Голас Венты») ёсць пастаянная рубрыка, якая прысвечана многім пытанніям жыцця цыганоў.

У Елгаве другі год працуе пачатковая школа для цыганскіх дзяцей, арганізаваная намаганямі мясцовага цыганскага бацькоўскага камітэта.
Спявак-ансамбл інструментальна-музычнага ансамбля з Рыгі «Ямэ Рома» («Мы—цыганы») Санда (Віта) Рудзевіч у

сваёй творчасці паспяхова ўжывае элементы фальклору беларуска-балтыйскіх цыганоў. Гучаць песні і музычныя імпрывізацыі і на словы сучасных цыганскіх паэтаў.

У 1989 годзе намі была арганізавана фальклорная група віцебскіх цыганоў самага рознага ўзросту—ад 9 да 76 гадоў. Рэпетыцыі праходзілі ў цыганскіх дамах, але калі група разараслася, спатрабілася памяшканне, каспумы. Вось тут мы і сутыкнуліся з глухатай некаторых чыноўнікаў.

Але свет, як кажуць, не без добрых людзей. Чулыя і сапраўдныя прыхільнікі мастацтва паэты Р. Варадулін, Д. Сімаювіч, рэжысёр Л. Каваленка, жадаючы падтрымаць цыганскі фальклор сваіх землякоў, арганізавалі запіс на тэлебачанні нашай праграмы (перадача ад 20 ліпеня 1989 года).

Урэшце работнікі Палаца культуры трэста будаўнікоў № 9 г. Віцебска прынялі наш калектыў пад сваю апеку. Але, відаць, позна. Людзі стаміліся ад чакання, падману, вечных абяцанняў і расчараваліся. Засталася толькі невялікая група...

У Беларусі актыўна абмяркоўваўся праект закона «Аб мовах у Беларускай ССР». Пазначаны шляхі гарманізацыі міжнацыянальных адносін. Пры гэтым неаднаразова называюцца народы, якія жывуць у БССР: рускія, палякі, літоўцы, латышы, яўрэі, татары. А пра цыганоў ні слова! Парадокс... Вышэйпрыгаданы меншасці (яўрэі, татары) не ведаюць ужо сваіх родных моў, і толькі адзнака ў пашпарте вылучае іх сярод беларусаў. А цыганы, якія і размаўляюць, і думаюць на роднай мове, зусім выпалі з поля зроку закона. Як быццам і не існуе ўвогуле дзясціцісячнага цыганскага насельніцтва БССР!

Таму мы прапануем разгледзець у Вярхоўным Савеце БССР пытанне аб мерах па рэалізацыі беларуска-цыганскага двухмоўя. Мы ж таксама дзеці нашай маці-Беларусі!

Вальдэмар КАЛІНІН,
выкладчык,
кіраўнік фальклорнай
групы «Вячорка».

г. Віцебск.

У НАШИМ СКЛАДНАМ, у многім неўладкаваным і бязладным жыцці мы прывыклі да ўсяго. Змірыліся з шэрагасцю побыту, нізкай зарплатай (па ацэнцы раду эканамістаў савецкія рабочы атрымлівае на рукі ўсяго 15 працэнтаў ад заробленага), пастаянным дэфіцытам прадуктаў харчавання і прадметаў першай неабходнасці, ростам цен, пра які нас не заўсёды нават інфармуюць (з 1 студзеня гэтага года, напрыклад, у дзесяці (!) разоў павялічылася аплата паслуг у натарыяльных канторах, але хто і дзе пра гэта паведамляў?). Маўчым, калі нас прыніжаюць на рабоце, абражаюць у магазіне, у нашым ненадакладным сэрвісе, у паліклініках, зневажаюць на вуліцы... І пералік гэтай пакорліва-сці бясконцы, як дарога да камунізму.

Не дачкаліся абяцанага тыя, хто дзеля яго рабіў рэвалюцыю, усё менш застаецца тых, хто дзякуючы гэтай веры перамог у самай жорсткай сутычцы з фашызмам, ціха дажываюць свой век і тыя, хто затым аднаўляў разбуранае, узводзіў вялікія будовы і веку ў гады «пераўтварэння і пакарання».

Сёння некаторыя называюць гэтыя пакаленні ашуканымі і няшчаснымі. З апошнім цяжка згадзіцца. Так, большасць з іх пражылі жыццё ў беднасці і нястачы, хоць працавалі за дзесяцях, часта ў найцяжэйшых умовах. Але былі людзі мэтанакіраваныя, працавітыя, без пакуцы зайздасці, чаго залішне ў цяперашняга пакалення, словам, людзі з той, як іншы раз гаворым, старой загартоўкай. Яны аддавалі жыццё, «выконвалі і перавыконвалі» ў сваім шчырым, а б сказаў, прыгожым і маладзечкім парыве, сапраўды верачы, што ўсё гэта яны робяць дзеля «светлага будучага». Ну а з такой верай у душы адносіць людзей да няшчасных было б, на мой погляд, для іх зневажальна.

Маюм бацьку за восемдзесят. Ён бачыў многае: як здзекаваліся з сумленнага працавітага мужыка захапіўшы ўладу на вёсцы ўчарашнія гультай і выпівохі, на яго вачах па начах забіралі суседзяў, аб'яўляючы іх ворагамі Савецкай улады, усягата наглядзеўся і нацярпеўся ён за чатыры гады акупнага жыцця ў Айчынную, а ў пасляваенныя гады яго самога ўжо даводзілі да суда, выключалі і аднаўлялі ў партыі за «перагібы» ў станаўленні калгаснага жыцця. Далёка не ў сацыяльным раі жыве ён і сёння. Аднак той светлы ідэал у ім моцна сядзіць і дагэтуль. І паспрабуйце яму сказаць, што яго вера—утопія, што пабудавалі яны грамадства антыгуманнае і антыдэмакратычнае. З запалам абараняе ён ад сённяшніх абвінавачванняў «правадыра ўсіх народаў». «Прынамсі, дысцыпліна, парадак былі. Усе працавалі, гультаяў, п'яніц менш было. А што цяпер? Анархію развялі, працаваць ніхто не хоча, балбоцуюць толькі, а на зямлі старых пакінулі...»

Па-жыццёску, пагадзіцеся, ён у многім кажа праўду. Таму штосці даводзіць, папракае, а тым больш абвінавачвае тых людзей у нас няма права—ні маральнага, ні юрыдычнага. Кожнае пакаленне жыве згодна сваёй маралі, сваіх перакананняў і ідэалаў. У каго ўсё гэта больш чалавечнае—меркаваць гісторыі.

Так, сёння іншы час, іншае пакаленне. Яно на многае стала відучым, на многія рэчы глядзіць іншымі вачамі і ўжо не хоча надрывацца дзеля і ў імя утопіі.

Лічэзнымі былі многія нашы сацыяльныя перавагі, чым выхаваліся доўгія гады. Наш чалавек не абаронены ні ад якога самавольства. Яго можна выгнаць з работы, адправіць у псіхушку, пасадзіць у турму і ён, калі выйдзе адтуль у здаровым розуме, будзе гадамі біцца лбом у дзверы чыноўнікаў, але нічога не дакажа. Бо там, даведваемся мы сёння з

жахам, нават у крэслах міністраў сядзелі «паханы» крмінальнага свету («ЛГ», № 4, 1990 г.).

Запала ў сэрца вось такая гісторыя. Больш дзесяці гадоў назад мая сям'я атрымала кватэру ў новым мікрараёне, размешчаным на месцы невялікай прыгараднай вёсачкі, шэраг хатак якой яшчэ з год суседнічалі побач з вышнімі каробкамі. З гаспадаром адной давялося пазнаёміцца. Пацікавіўся, чаму так доўга не носяць яго хаціну. Высветлілася, што яму на сям'ю з чатырох чалавек прапаноўваюць двухпакатную кватэру на другім канцы Мінска, ён з гэтым не згодны, патрабуе перанесці яго хату ў любую прылеглую вёску, паколькі ён з сям'ёй з'яўляюцца высковымі жыхарамі і яны не

мы розныя і розныя ў нас магчымасці і патрэбнасці. Імкненне ж да ўраўнілаўкі, на маю думку, лёс лянівых, няздолных і зайздрослівых. Роўнасці няма нават у прыродзе—самым дасканалым стварэнні.

Дык што ж нам патрэбна? Чаму мы так абураемся, калі бачым, што ў суседа, скажам, дом на два паверхі, з чарапічным дахам, у гаражы «Волга», а ў нас гэтага няма?

Справядлівасць ладу дубога грамадства—роўнасць яго членаў перад законам, роўныя магчымасці кожнага праявіць свой індывідуум. Гэта ў нас няма, гэтым мы і абураемся. Вядома, не бывае праваў без выключэнняў. Хто, скажыце, сёння супраць, што член урада, буйны гаспадарчы работнік мае нейкія прывілеі: кватэру боль-

коў, то тут яўнае хапанне, назва якому—звычайная крмінальнашчына, прыкрытая маскай службовага злоўжывання. Чаму такое бацькоўскае «квітанне пальчыкам»? Усё проста. Падобныя факты «асабістай няціпласці»—сістэма сярод жыхароў Эльдарада. Калі б я пачаў пералічваць, да прыкладу, толькі тых, хто з рэспубліканскай наменклатуры пабыў за народных грошкі ў закардонных ваяжах, скажам, за апошнія пару гадоў, то, упэўнены, для некаторых чытачоў адкрыў бы невядомы старонкі геаграфіі (пра адзін з падобных круізаў расказала ў канцы студзеня гэтага года газета «Звязда»).

Любое злачынства, парушэнне законнасці, злоўжыванне на службе—гэта ўсё, гавораць

Перабудова і мы: урокі, трылогі, спадванні

Уладзімір МАЛІШЭУСКІ

ШЛЯХ ДА «СВЕТЛАГА БУДУЧАГА»

Якім ён будзе на гэты раз! Каму запальваць ліхтары на яго скрыжаваннях!

хочуць быць гараджанамі. Згодны нават перавезці дом сваімі сіламі, але—выканком супраць.

І вось праз пару тыдняў станаўлюся сведкам такой сітуацыі. У двары дома майго знаёмага, а размешчаны ён быў побач з аўтобусным прыпынкам, стаіць трактар з прычэпам, нейкія мужыкі грузяць у яго рэчы, навокал, галосячы, кідаецца жанчына з двума маленькімі дзецьмі. Што ж здарылася? Блуканні ў выканком і іншыя органы ўлады настолькі знервалі майго знаёмага, што дзесяці ці ў кагосьці ён не стрымаўся, вылаяўся. За гэта яго хуценька ўпаклі на пару гадоў у мясціны не такія далёкія. Ну а з сям'ёй зрабілі, як у старыя добрыя часіны, пра якія з сумам успамінаюць сёння некаторыя таварышы.

Друкуючы гэтыя радкі, я раптам падумаў: а якія, браце, ёсць правы ў цябе самога? Вось выкіне гэты матэрыял рэдактар у кошык і каму ты паскардзішся? Нікому. Увогуле, наш брат, журналіст, сёння адзін, бадай, з самых неабароненых законам членаў грамадства. Ён ніколі не ведае, колькі заплаціць за яго працу, яго заўсёды могуць звольніць па адным званку з вышэйстаячага ідэалагічнага органа як «маральна няўстойлівага», яму нават водпуск аплачваюць з разліку не больш як 220 рублёў, хоць усім астатнім нашым працаўнікам—з разліку сярэдняга заробку.

НЯРОУНАСЦЬ ЛЮДЗЕЙ перад законам—сёння самая пільная і балючая несправядлівасць нашага грамадства. У краіне з'явілася вялікая праслойка людзей, асабліва сярод савецкага і партыйнага апарату, якая паставіла сябе вышэй закона, вышэй маралі. Нічога не вырабляюць, прадстаўнікі гэтага Эльдарада распараджаюцца ўсім. Для іх лепшыя прадукты, жывуць яны, як правіла, у лепшых раёнах і лепшых дамах, на работу і з работы, на дачу ездзяць на дзяржаўных чорных «Волгах», іх дзеці вучацца ў прэстыжных школах і ВНУ, ім забяспечана кар'ера на службе.

Я асабіста не адношу сябе да тых, хто, сустрэўшы лепш за сябе апрагнутага чалавека, гатовы халаць яго за горла, бачачы ў гэтым сацыяльную несправядлівасць. Агульная роўнасць на прынтэпе «дрэнна аднаму—дрэнна ўсім», гэтка абшчынная мараль—глуштва. Усе

шай плошчы, персанальны аўтамабіль, пуцёчку без чаргі, а ўлічваючы дэфіцыт прадуктаў, тавараў, то і магчымасць іх ільготнага набывання? А вось тое, што гэтыя асобы ў выніку сваіх службовых магчымасцей распаўсюджваюць ільготы, якія ім належыць, на членаў сваіх сем'яў, сваякоў, сакратараў, вадцеляў і іншых прыбліжаных, тут грамадская думка справядліва кіпіць. Тым больш, што ў нас усё гэта зайшло нашмат далей. Сёння многія, у каго ёсць магчымасць, імкнуцца штосці загрэбці. І дайшло ж да таго, што паяркоўнае заграбленне батона каўбасы з роднага мясакамбіната, жалызкі з завода, папкі паперы з канторы—гэта ўжо не абуряе грамадскую мараль. Гэта нармальнае з'ява. Ненармальным іншым лічаць, калі чалавек нічога не нясе, нічога не парушае. На такога ўжо касаваўрацца. Народны гнеў сёння выклікаюць толькі тыя, хто сцягнуў мільён, не менш. Што ж тычыцца хапання правоў, магчымасцей, нейкіх ільгот, прывілеяў—дык гэта ўвогуле кваліфікуецца як учынак, ды і то толькі тады, калі гэтыя факты атрымалі грамадскую агалоску.

Прыкладу бяскрыўдны на на першы погляд прыклад. Многім прадпрыемствам дадзена сёння права самастойнага выхаду на замежны рынак. Справа патрэбная, ніхто не будзе спрачацца. Але ў што ж ператварылі гэтае права іншыя «дзелавыя» людзі!

Летас, напрыклад, кіраўнікі аб'яднання «Наваполацкінафтааргінтэз» набылі за мяжой для сябе некалькі персанальных аўтамашын «Таёта», а начальнікі з Аршанскага льнокамбіната і Гомельскага папярова-лесхімічнага завода—«Мерседэсы» і «Форды». Рабочыя гэтых прадпрыемстваў, натуральна, абураліся. Бо куплялі прэстыжныя легкавушкі за валюту, заробленую ўсім калектывам, прычым ад продажу той прадукцыі, якой так не стае на прылаўках нашых магазінаў. І як, вы думаеце, пакаралі гэтых «аўтаамагараў»? «Відаць,—заявіў на сходзе рэспубліканскага актыву былы кіраўнік урада рэспублікі М. В. Кавалёў,—падобныя факты асабістай няціпласці не павінны заставацца без увагі партыйных камітэтаў». Вось так. Нават не ўчынілі, а ўсяго толькі «факты асабістай няціпласці». Хоць, калі глядзець у корань, як раіў незабыўны наш Казьма Прут-

юрсты, вынік нейкіх прычын. У прыведзеным прыкладзе я іх бачу вольна і чым. У нас, асабліва за апошнія дзесяцігоддзі, зацвердзіўся нейкі своеасаблівы стэрэатып начальніка—службовага «Волга», персанальны шафёр, цэлы комплекс усялякіх ільгот і прывілеяў. Чаму? Адкуль? Па якому гэта ўсё праву? І самае абуральнае, што падобнымі атрыбутамі акружылі сябе нават начальнікі ўбогіх кантор, існаванне якіх часам увогуле сумніцельнае. У свой час мне давялося працаваць на адным з невялікіх прадпрыемстваў. Персанальнага аўтамабіля ў нашага дырэктара не было, для службовых паездак ён выкарыстоўваў старэнькі «УАЗ», якім карысталіся і іншыя спецыялісты завода. Але вольна прышоў да нас іншы дырэктар—з былых начальнікаў высокага рангу. Сваю дзейнасць пачаў ён з персанальнай «Волгі». Выменяў яе на прадукцыю завода (а выпускалі мы будаўнічыя вырабы) у адной з воінскіх часцей. Са службы механіка былі адраду ж выдзелены два слесары, якія толькі і займаліся машынай шэфэ. І крыў божа, калі яна была не на хаду. Пасля таго дырэктара на заводзе змяніліся іх вялікае мноства, але «Волга» стала ўжо абавязковым атрыбутам кожнага. Вынік гэтых загананых з'яў—размыванне маральных асноў грамадства, з'яўленне вялікай колькасці ўсялякіх язваў у матэрыяльнай сферы, побыце людзей. Акружыўшы сябе добротаю і прывілеямі, іншы начальнік ужо як барчук глядзіць і на сваіх падначаленых, з халадком ставіцца да службовых абавязкаў. Ён можа дазволіць сабе ў рабочы час выехаць з «патрэбнымі» людзьмі на ўлонне прыроды, папарыцца ў лазні, адпачыць дзень-два дома, спаслаўшыся на дрэннае самаадчуванне.

Мы часта абураемся страшным станам нашых гарадоў і вёсак, дрэннай работай транспарту, гандлю, устаноў быту. Крытыкуем начальства гэтых служб, але лепш не становіцца. І не стане. Да таго часу, пакуль той жа дырэктар аўтапарка, які абслугоўвае пэўныя гарадскія маршруты, будзе на рабоце і з работы ездзіць не на службовай «Волзе», а начальнікі, якія адказваюць за работу сталовых, магазінаў, не стануць такімі ж іх кліентамі, як і ўсе мы. Чакаць жа, што ў іх працесца сумленне, што

адчуваюць яны адказнасць за даручаную ім справу, у атмасферы той беспакоранасці, усёдаравальнасці, якую яны самі стварылі, нам давядзецца вельмі доўга. Пакуль, як кажуць, певень не дзеўбане іх у адно месца.

І што дзіўна. Гэтыя ж начальнікі сёння крычаць: нізкі разбэшціліся, працаваць не хочучь, не паважаюць кіраўнікоў, п'яністваюць, крадуць, хуліганяць. Хочацца тут спытаць: а хто ў гэтым вінаваты? Непарадак, як мне здаецца, трэба выпраўляць, пачынаючы не са славуэтага стрэлачыка. Калі агідна пабудаваны, скажам, дом, хіба вінаваты муляры, цяслары, тынкоўшчык? Вінаваты працаб, праекціроўшчык, усе тыя, хто стаяць над простым будаўнікам. Рыба гніе з галавы—ісціна даўня. Адкуль, скажыце, з'явіўся лозунг—«ім можна, а нам што—нельга?»

Становіцца смешна, калі павальную ў краіне расхлябанасць і разбэшчанасць іншыя тлумачыць нашымі нейкімі традыцыямі: маўляў, на Русі заўсёды было разгільдзіства, п'янства, крадзяжы. Скажам, цягнулі таму, што заўсёды не хапала, а сёння цягнем па інерцыі. Не. Віной усяму той лозунг, які нарадзіўся ў выніку самавольства апарату, яго бессаромнай усёдазволанасці, крывадушнасці, беспакоранасці, а апошнім часам і карумпіраванасці.

У канцы мінулага года прэзідыум Савета Міністраў рэспублікі разглядаў пытанне аб рабоце Мінскага аблвыканкома па паліпшэнні забеспячэння насельніцтва прадуктамі харчавання. Адзначалася, што кіраўнікі гэтага органа з-за нізкай патрабавальнасці да кадраў, зніжэння выканаўчай дысцыпліны не забяспечылі выканання дзяржаўнага плана продажу цэлага шэрагу прадуктаў дзяржаве. Па гэтай прычыне гораду Мінску, напрыклад, недапастаўлена значная колькасць мясных і малочных прадуктаў. Бедны асартымент і нізкая якасць плодлага-роднага прадукцыі. Сарваны план вырощвання агародніны і за чатыры мінулыя гады пачыгодкі, не выкананы заданні па ўводу ў строй аб'ектаў перапрацоўчых галін, вялікія страты ў працесе нарыхтоўкі і захоўвання агародніны і бульбы. Словам, поўны завал. Прачытаўшы падобнае, чытач чакіае сур'ёзнае вывадаў з усяго гэтага, у першую чаргу—пакарання вінаватых. Аднак рашэнне ўрад прымае тыповое для адміністрацыйнай сістэмы: распрацаваць, ажыццявіць, прыняць меры, узмацніць кантроль, заслухаць і г. д.

З поўнай упэўненасцю можна сцвярджаць, што ў такім жа духу, з такімі ж вывадамі прайшлі затым з гэтым парадкам дня і нарады ў самім аблвыканкоме, ва ўсіх яго ніжэйстаячых падраздзяленнях. Паколькі сітуацыя, асабліва на паліцах з агароднінай, у лепшы бок не змянілася. Больш таго, пасля «прынятых мер» на базах Мінскага аграпрама, гэтага надуманага гарадскога «міністэрства», змаглі ў цяперашнюю безмарозную зіму замарозіць тысячы тон капусты, морквы, не менш мінулагодняга згібло там бульбы, іншыя прадукцыі. Аднак і гэтыя факты прызнаны як «хібы ў рабоце».

Нядаўна Бюро ЦК Кампартыі Беларусі разглядала пытанне падбору і выхавання кадраў у Наваградскім гарком партыі. Адзначалася, што перабудова кадровай работы ў партарганізацыі ажыццяўляецца марудна. Падбор кіраўнікоў, іх назначэнне і зняцце з пасады вырашаецца сярод вузкага кола асоб. «Маюць месца» факты лібералізму, выпадкі перамяшчэння работнікаў, што скампраметавалі сябе, з адной кіруючай пасады на другую. Не даецца належная ацэнка фактам бюракратычных, чэрствых і няўважлівых адносін да людзей, адсутнічае патра-

(Працяг на стар. 12).

ЖЫЦЦЕВЫ І творчы шлях Міхасы Зарэцкага трагічна абарваўся ў гады сталінскага беззаконня. Письменніку ішоў тады толькі трыццаць шосты год, але яго імя трывала замацавалася ў гісторыі нацыянальнага прыгожага пісьменства. Яго апавяданні, п'есы, апавесці і асабліва раманы «Сцежкі-дарожкі» і «Вязьмо» складаюць адну з найболей цікавых і багатых на змест старонак летапісу народнага жыцця.

Ёсць, аднак, у літаратурна-мастацкай спадчыне М. Зарэцкага творы, вакол якіх ходзяць розныя легенды. Адзін з такіх твораў — раман «Крывічы». Пра яго і сёння мала што вядома нават гісторыкам літаратуры, не кажучы ўжо пра шырокую грамадскасць. Тут бяспрэчна толькі тое, што ў чацвёртым нумары «Польмя» за 1929 год М. Зарэцкі апублікаваў пачатак рамана, а тры раздзелы, якія павінны былі з'явіцца ў наступным нумары, свету не ўбачылі. Друкаванне твора было гвалтоўна спынена. Дзе падзяваліся рукапісныя часткі, падрыхтаваныя да друку, і ці быў раман увогуле завершаны — на гэты конт існуюць розныя погляды і меркаванні.

Так, паводле адной версіі, М. Зарэцкі нібыта паспеў завяршыць раман, але на асобнае яго выданне адпаведныя інстанцыі наклалі арышт і тыраж быў знішчаны. Аўтары другой версіі лічаць, што за выключэннем «палымянскіх» раздзелаў раман цалкам не друкаваўся, але яго поўны рукапісны тэкст трэба шукаць у архівах устаноў, якія ведалі арыштамі і допытамі творчай інтэлігенцыі. Так, у артыкуле «Гараць ці не гараць рукапісы?» Барыс Сачанка зазначае: «Мяркуючы па адным з артыкулаў А. Канакоціна, што змешчаны ў яго кнізе «Літаратура — зброя класавай барацьбы» (Мн., 1933), гэты раман ён, тады загадчык аддзела ЦК КП(б)Б, чытаў. Значыцца, раман быў закончаны...» («ЛіМ», 10 сакавіка 1989 г.). Трэцяя версія сцвярджае, што суседзі Зарэцкіх у часе вайны пусцілі на цыгаркі рукапісы трох неапублікаваных твораў пісьменніка, сярод якіх нібыта быў і раман «Крывічы».

Чый жа пункт гледжання найболей верагодны?

Так, ёсць сэнс у тым, што неапублікаваныя творы М. Зарэцкі перад арыштам мог аддаць на захаванне знаёмым. Прымаўныя і заклікі шукаць рукапіс «Крывічоў» у спецархівах. Што ж датычыцца нібыта цалкам закончанага рамана, а тым болей — знішчанага тыражу, дык у нас узнікаюць вялікія сумненні: ці не адбылася тут блытаніна, ці не маюцца на ўвазе толькі пачатковыя раздзелы, якія М. Зарэцкі падрыхтаваў да чарговага нумара часопіса?

Сапраўды, публікацыя пралога пад назвай «Смерць Андрэя Беразоўскага» і чатырох раздзелаў першай часткі заканчвалася паметкай: «працяг будзе». Аднак далейшае друкаванне «Крывічоў» у часопісе было забаронена, а тры раздзелы, якія аўтар здаў у чаргова нумар «Польмя», пачалі фігураваць у публічных выступленнях адказных ідэалагічных работнікаў як крымінальны матэрыял супраць пісьменніка. Пэўна, А. Канакоцін

і меў на ўвазе менавіта гэты прызначаны для пятага нумара раздзелы, а не тэкст цалкам завершанага твора. На нашу думку, у 1929 годзе закончанага твора не існавала, бо, як вынікае з матэрыялаў друку, М. Зарэцкі абурэўся рашэннем забараніць публікацыю рамана і прасіў даць яму магчымасць дапісаць «Крывічы», каб расставіць неабходныя ідэяна-сэнсавыя акцэнтны. Але гэтая просьба была з пагардай сустрэта афіцыйзам. Паслухайце, у якім абразлівым тоне гаварыў С. Будзінскі пра аўтара «Крывічоў»: «Зарэцкі трусліва мармыча пра Галаўліт і пра тое, што Галаўліт перашкодзіў яму ў наступных частках выявіць усю гні-

Потым крывічы ўвайшлі ў склад Кіеўскай Русі. Гэтай назвай падкрэслівалася прыналежнасць герояў рамана да нацыі, якая мае даўнюю гісторыю.

Раман «Крывічы» абяцаў стаць выдатнай з'явай не толькі ўласна літаратуры, але і нацыянальна-культурнага, духоўнага жыцця Беларусі. Гэта быў, напэўна, і этапны твор у станаўленні М. Зарэцкага як нацыянальнага мастака слова, бо менавіта ў другой палове 20-х гадоў адбыўся яго рашучы паварот да нацыянальнай праблематыкі, да асэнсавання тэмы гістарычных каранёў беларускага народа, да вытокаў нацыянальнага характару беларуса.

Мяркуючы па тых раздзелах, якія М. Зарэцкі паспеў надрукаваць, у рамане накрэслівалася галерэя цікавых, арыгінальна задуманых вобразаў беларускіх інтэлігентаў. Вось адзін з іх па імені Сляпень. Гарачы прыхільнік адраджэння, ён у глыбіні душы носіць неўсвядомленую трывогу, адчувае страх, няўпэўненасць у яе канчатковых выніках і спрабуе гэты страх схаваць у іроніі і сарказме. Паслухайце адзін з яго нястрымных, эмацыянальна ўзрушаных маналагаў: «— Анекдоцікі! Жарцікі!.. Беларусізацыя!.. Дзяржаўнасць будзем... Узрываем пласты гісторыі, адраджаем мінулае... вольнасць Полацку, бляск залатога вску Літвы...

Разнастайныя праявы сучаснага М. Зарэцкаму літаратурна-творчага жыцця, гарачыя спрэчкі і дыскусіі аб шляхах станаўлення нацыянальнай літаратуры таксама знайшлі свой адбітак у рамане, асабліва ў сценах, дзе чытае вершы малады паэт Кухцік. Як успрымаецца беларускае вершаванае слова гарадскім асяродкам, каларытна паказана ў апошнім з апублікаваных раздзелаў.

Шмат увагі аддадзена пісьменнікам вобразаў Лявона Камягі, пачынаючы ад ягоных уцёкаў з польскай турмы і заканчваючы ўзаемаадносінамі з членамі гуртка.

Пра змест раздзелаў, якія павінны былі з'явіцца ў пятым нумары «Польмя», мы сёння можам меркаваць толькі па тых адзінкавых урыўках, што прыведзены крытыкам С. Будзінскім у яго артыкуле пад пагрозлівай, злавеснай назвай «—Вораг удома» («Польмя», 1929, № 11—12). Фрагменты гэтых сведчанняў: дзеянне «Крывічоў» разгортвалася ў кірунку, ужо вызначаным першапачатковымі раздзеламі, а вобразы герояў значна ўзбагаціліся, іх унутраны свет паглыбіўся. Напрыклад, канкрэтызаваны адносіны Сляпеня да беларусізацыі, якая ўспрымаецца ім як замаскаваны падман грамадскасці з боку афіцыйных колаў. «Аржановіч запытаў у Ліпіна, адкуль ён прыехаў. За яго адказаў Сляпень. — Прыехаў з вёскі ў Менск шукаць Беларусь. З ліхтаром у руках, як некалі Дыяген — чалавек. І вось... шукаў Беларусь, а знайшоў бе-ла-ру-сі-за-цы-ю... А вы ведаеце, што такое бе-ла-ру-сі-за-цы-я, га? Охо-хо! Гэта, брат, хітрая, ой хітрая, штука. Гэта стаўка на форму: так... так, на форму... аўладаць формай, адлучыць яе ад зместу, вылегчыць яе, выкруціць, высушыць... і выкінуць вон. Ах-ха-ха!.. што, хітра? га? тонка!»

Нацдэмаўскім маніфестам лічылі палітыканы ад літаратуры наступнае выказванне Сляпеня: «Беларускае адраджэнне будзе ісці з карэнняў беларускага народа. Усякія штучныя формы, у якіх б захацеў хто-небудзь укласці яго, адпадуць, рассыплюцца ў прах. У сваім магутным поступе яно знойдзе свае асаблівыя формы, якія арганічна вырастуць з самае сутнасці гэтага гістарычнага працэсу... Разумеце вы мяне, хлопцы, га?.. Усякія апекуны беларускага руху, хто б яны ні былі і з якой бы, ці добрай ці дрэннай мэтай яны над намі ні апекаваліся, усе яны адмятуцца гісторыяй. Знізу, з зямлі вырасце наш рэнесанс...».

Гэтую ж сваю думку Сляпень развіваў і ў наступным закліку: «Малайцы, хлопцы, працуйце, ліха на вас, працуйце! Знізу браць трэба, знізу! — З зямлі, з балота... Ага! растуць, брат, растуць, як грыбы... Нічога, Мікола, не бядуць. Тысячы ёсць ужо, будуць дзесяткі тысячы і сотні... Толькі ўзварушыць трэба, кліч клікніць на ўсю нашу сонную Крывію...»

Прыведзеныя ў артыкуле Будзінскага ўрыўкі, на жаль, нешматлікія. Але і яны сведчаць аб сур'ёзнасці намераў пісьменніка, аб яго імкненні намалюваць герояў, якія мысляць глыбока. Іх думкі засяроджваліся на складаных праблемах часу, на лёсе Бацькаўшчыны, яе будучыні. Як бачым, раман «Крывічы» паступова разгортваўся, набіраў моц.

Аднак замест абяцанага працягу «Крывічоў» са старонку друку на М. Зарэцкага як на аўтара распачатага рамана і аўтара нарыса «Падарожжа на новую зямлю» абрынуўся сапраўдны шквал небяспечных палітычных абвінавачванняў і бессаромнай хлусні. Пісьменнік абвінавачваўся ва ўсім смяротных грахах — у падтрымцы высунай наркамезам З. Х. Прышчэпарым ідэі мэтазгоднасці развіцця індыўідуальных

Старонкі спадчыны: новыя прачытання

Міхась МУШЫНСКІ

Кніга з абпадаенымі старонкамі

Раман М. Зарэцкага «КРЫВІЧЫ»

ласць герояў «Крывічоў» і загубіць іх. Бедны Зарэцкі, жорсткі Галаўліт, які забараняе Зарэцкаму «загубіць» сваіх герояў. Ну, што ж, прыйдзеца меркаваць аб рамане «Крывічы» па тым, што было ўжо надрукавана ў «Польмі» за красавік 1929 г. Па тым, ад друкавання чаго «Польмя» адмовілася.

Нават з прыведзеных тут слоў бачна, што пісьменнік не мог спадзявацца на тое, каб завяршыць працу, бо яе пачатак быў прызнаны ідэяна-заганым і палітычна шкодным, а сам ён публічна абвінавачваўся як прапаведнік ідэалогіі нацыянал-дэмакратызму, «лазутчык класавога ворага», палітычны дыверсант, антыпартыйны, антысавецкі, антыпралетарскі пісьменнік і нават нацыянал-фашыст. Фактычна ўвесь лексікон тагачасных выкрывальнікаў «нацдэмаўшчыны» быў адрасаваны асабіста М. Зарэцкаму.

Што ж сабой уяўлялі пачатковыя раздзелы «Крывічоў» і чаму яны выклікалі такую хваравітую рэакцыю і спарадзілі такую жорсткую крытыку? Глумачэнне гэтым антыгуманым, антычалавечым акцыям трэба шукаць у антынароднай палітыцы камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якая праз службу ідэалагічнага кантролю, а затым і праз карныя органы імкнулася задушыць любыя праявы свабоды думкі, праявы нацыянальнай свядомасці народа.

Ужо назва рамана «Крывічы» — крэўныя, блізкія па крыві — выклікала ў абаронцаў сістэмы пачуцці нянавісці: яна была нібыта апалітычнай, пазбаўленай класавай напэўненасці. А між тым гэта лаканічная, ёмістая назва ўспрымалася як пэўныя сінонім аднаго са старадаўніх найменняў беларусаў, падкрэслівала самабытны характар той народнасці, якая пазней і складала беларускую нацыю. Працэс фарміравання крывічоў, як вядома, пачаўся ў сярэдзіне першага тысячагоддзя новай эры і скончыўся прыкладна ў дзевятым стагоддзі.

Пра што ж, аднак, ідзе гаворка ў «Крывічах»? Які яго змест? Галоўныя героі рамана — члены гуртка маладых адраджэнцаў, што аб'ядналіся вакол Зены Беразоўскай — дачкі Андрэя Іванавіча Беразоўскага. Гэта — Аржановіч, Сляпень, Пажэня, Ліпін, удзельнік рэвалюцыйна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі Лявон Камяга. Раман пачынаецца сцэнай, якая мае глыбокае сімваліка-алегарычнае гучанне, — сцэнай смерці Андрэя Беразоўскага, старога рэвалюцыйна-народніка, які шмат сядзеў у царскіх турмах, шмат зведаў гора і пакут. Паміраючы, Беразоўскі пакідае сваім аднадумцам духоўны заповіт — рукапісную кнігу пад назвай «Пра бацькаўшчыну». Мы, на вялікі жаль, так і не ведаем, якім быў змест гэтае кнігі, але пачынаючы адносіны герояў да рукапісу шмат аб чым гавораць: Аржановіч «стаў, як скамянелы, і, забыўшыся на ўсё, моўчкі глядзеў на гэту цёмную паперу, на гэты тамемны тэстамет незабыўна-дарагога настаўніка».

Сапраўды, тое, што пакінуў пасля сябе Беразоўскі, — не прыватная перапіска, а кніга, адрасаваная ўсім шчырым прыхільнікам адраджэння роднага краю. Над гэтай кнігай Зена і Аржановіч даюць клятву вернасці справе адраджэння Бацькаўшчыны.

Аб маштабнасці аўтарскай задумкі сведчыць і тое, што ва ўяўленні Аржановіча Зена Беразоўская паўстае як сімвал Бацькаўшчыны. Міжвольна прыгавдаецца паэтычная аналогія з вобразамі Сымона-музыкі і Ганны, якая таксама ўвасабляла маладую Беларусь. У рамане М. Зарэцкага Аржановіч кажа так: «Ведаеш, Зена, васьм гэта наша... самае галоўнае... чаму я прысягаў служыць... яно таксама злучана з табой... Беларусь і ты... Я не магу падзяліць Вас... Вы адно... Ты для мяне, Зена, вобраз Беларусі... Калі я думаю пра яе, яна ўстае жывая ў маім уяўленні, — прыгожая, любая... Гэта ты, я цябе тады бачу...».

чарадзейную сілу Усеслава... гордую непакорнасць Рагнеды... Ха-ха-ха!.. Ужо ўсёца высока ў хмарах магутная постаць «Пагоні»... Крэчка бабулька Крывія, узнімаецца, лезе на свой старадаўні пасад... Ха-ха-ха».

Не меней цікавымі аб'яцалі стаць і вобразы Аржановіча, Зены Беразоўскай, Ліпіна, Пажэні і яго жонкі Тацыяны, вобраз Саўкі Малахавіча. Яскравымі фарбамі намалеваны ў рамане сцэны сяброўскай вечарыны, якую арганізоўваў у сябе на кватэры Саўка Малахавіч, чалавек, які любіць і разумее літаратуру. У гэтых раздзелах рамана М. Зарэцкім узнімалася праблема нацыянальнай культуры і яе ролі ў духоўным жыцці народа. Пісьменнік працягваў, паглыбляў тэму, закранутую ім у нарысе «Падарожжа на новую зямлю» і ў так званай «тэатральнай дыскусіі». Ён крытычна ставіўся да вершаў, песень, драматургічных твораў, якія сваім зместам і пафасам не адпавядалі традыцыям духоўнага жыцця беларуса і таму не маглі ўплываць на фарміраванне яго нацыянальнай свядомасці. Шматзначна прагучаў на вечарыне верш Я. Купалы ў выкананні гаспадара кватэры — «Маладая Беларусь». Прычым, дэкламавалася рэдакцыя першага выдання зборніка «Шляхам жыцця» (1913):

Падымайся з нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, над курганам!
Занімай, Беларусь, маладала, свой пачэсны пасад між славянам!

Верш Янкі Купалы ў кантэксце рамана ўспрымаўся як праграма грамадска-культурнай дзейнасці ўсёй беларускай інтэлігенцыі, як яе маніфест.

сельскіх гаспадарак, у неда-
аэцыі рускай культуры, у пра-
пагандзе антысавецкіх, антыпар-
тійных поглядаў, распаўсю-
джанні нацыянал-дэмакратыч-
ных ідэй бяжэласавасці, сама-
бытнасці беларускай нацыі.

Цікавы момант: калі нарыс
«Падарожжа на новую зямлю»
друкаваўся ў газеце «Савецкая
Беларусь» на працягу кастрыч-
ніка-лістапада 1928 года, афі-
цыйная крытыка не бачыла ў
ім ідэйных заганаў. Яна іх ран-
там угледзела ў 1929 годзе:
сталінская авантурная ўстаноў-
ка на фарсіраваную калекты-
візацыю прымусіла афіцыйныя
колы рашуча змяніць аршэні-
ры. Для палітыкаў, якія ра-
шуча адмяжоўваліся ад ленын-
скага шляху развіцця сельскай
гаспадаркі, ад доўгага, пакут-
лівага шляху фарміравання
класа цывілізаваных каапера-
тараў, творы М. Зарэцкага, у
якіх праўдзіва малявалася та-
гачасная рэчаіснасць, імкненне
працоўнага селяніна да сваёй
зямлі, і сапраўды ўяўлялі вя-
лікую палітычную небяспеку. А
іх аўтар становіўся і «лазутчы-
кам класавога ворага», і «во-
рагам у доме». На знішчэнне
вось такіх «ворагаў» і была
скіравана ўся моца тагачаснага
рэпрэсіўнага апарату і друку.

Пачыналася смяртэльная ба-
рацьба праўды са злом, ісціны
з ілжывымі лозунгамі, сумлен-
насці з крывадушшам і прыста-
савальніцтвам. Фізічную пера-
могу ў гэтым духоўным суп-
рацьстанні атрымалі, вядома
ж, сілы зла і прымусу. Але
перамога маральна засталася
на баку тых, хто бараніў ідэ-
алы чалавечнасці, гуманізму, хто
ўнутраным празарлівым погля-
дам прадбачыў і прадчуваў
трагічны вынік часоў сталін-
скага беззаконня, крызіс палі-
тычнай улады, развал эканомі-
кі і разбурэнне сельскай гаспа-
даркі. У ліку тагачасных праві-
даў, якія не збіраліся зда-
ваць свае пазіцыі без бою, зна-
ходзіўся і М. Зарэцкі.

Сярод шматлікіх артыкулаў,
скіраваных на выкрыццё «нац-
дэмаўскай» ідэалогіі М. Зарэ-
цкага як аўтара «Падарожжа...»
і «Крывічоў», сваёй антыгуман-
насцю і бесчалавечнасцю вылу-
чаецца ўжо згаданы артыкул
«Вораг у доме» С. Будзінскага
(1894—1937), вядомага дзеяча
польскага рэвалюцыйнага руху,
публіцыста, члена Польскага
бюро ЦК ВКП(б), рэдактара
«Звязды» і члена рэдакцыі
часопіса «Большавік Беларусі».
Вось якога калібру палітычная
фігура была накіравана на бе-
ларускі «літаратурны фронт»
для барацьбы з мясцовымі «на-
цыяналістамі!» Паглядзіце, як
пагрозліва — і разам з тым як
бяздоказна, галаслоўна — гу-
чалі абвінавачванні ў С. Буд-
зінскага: «Трэба гаварыць аб
антыпартыйным і антысавецкім
характары творчасці М. Зарэ-
цкага і аб несумяшчальнасці по-
глядаў, якія лашчыраюцца на
старонках яго раманаў — асаб-
ліва ў «Крывічах», з прына-
лежнасці Зарэцкага да баль-
шавіцкай партыі». Або: «Гэты
чалавек з партбілетам у кіш-
ні скажаў лінію партыі і, пры-
крываючыся годнасцю члена
партыі, прапаведваў погляды,
варожыя рэвалюцыі і савецкай
краіне. Толькі дзюжучы парт-
білету яго творы маглі набываць
сілу атруты, якая разлагае на-
шу ўласную рэвалюцыйную мо-
ладзю». І яшчэ: «Тое, што над-
рукавана і што аўтар падры-
таваў да друку, заключае ў
саве бессаромную ідэалізацыю
нацыянал-дэмакратызму і на-
цыянал-фашызму. Мы маем

паклёп на камуністычную парты-
ю, якая ў адрозненне ад
«адмоўных» герояў Зарэцкага,
апісаных з любоўю і пачуццём
найвялікшай ідэальнай блізкасці
да іх, — атрымала збіральнае
імя «хамаў» — Хамелевічаў».

Вось у якой змрочнай атмас-
феры бессаромнага паклёпу і
шальмавання вымушаны быў
аўтар «Крывічоў» жыць і пра-
цаваць на пачатку 30-х гадоў.
Афіцыйна настойліва падштур-
хоўваў М. Зарэцкага да таго,
каб ён выракаў свайго рамана,
каб абвясціў аб адказе ад ра-
нейшых перакананняў. Унутра-
ны пафас выступленняў С. Буд-
зінскага, Я. Сякерскай, П. Га-
лавача і А. Звонака, Л. Бэндэ,
А. Канакоціна і іншых сведчыў
аб тым, што ад публічнага па-
каяння М. Зарэцкага залежаў
яго далейшы лёс як пісьменні-
ка. Але на такі крок М. Зарэ-
цкі — да яго гонару — не пай-
шоў ні ў 1929-м, ні ў 1930
годзе. І толькі ў 1931 годзе ў
другім нумары часопіса «По-
лымя» з'явіўся ўрывак з рама-
на «Смерць Андрэя Беразоўс-
кага» пад назвай «Рубеж», у
якім пісьменнік зрабіў спробу
як бы апраўдацца, пакаяцца ў
неіснуючых грахах. Тут ён па-
абяцаў стварыць «новы раман
са старымі героямі» і «развясць
туман рамонтнага ідэалізацыі,
у які атулены былі персанажы
«Крывічоў», і паказаць іх у іх-
няй праўдзівай сутнасці».

На пэўныя ўступкі, якія слу-
жба ідэалагічнага кантролю да-
бівалася ад М. Зарэцкага як
ад «лазутчыка класавога во-
рага» і «ідэолага нацыянал-дэ-
макратызму», ён вымушаны быў
пайсці. Пра гэта сведчаць асоб-
ныя фрагменты ўрывка «Рубе-
ж», дзе героі «Крывічоў» —
Лявон Камяга і Пярэня —
прызнаюць свае ранейшыя памы-
лкі, становяцца выразнікамі
артадаксальных поглядаў. І
тым не менш «нястрымныя
рупліўцы», якія справу вык-
рыцця «нацдэмаўшчыны» зрабі-
лі сваёй прафесіяй, жаданай
мэты не дасягнулі: «Рубеж» не
стаў «Антыкрывічамі», на што
яны так спадзяваліся. Сапраў-
днага адрачэння ад ранейшых
ідэйных перакананняў не ад-
былося. М. Зарэцкі даў няхай
і таленавіта выкананую, але
усё ж адліску! А што «Рубеж»
быў вымушанай публічнай ад-
піскай, відна на кожным кро-
ку: правомы герояў аб сваім
перавыхаванні гучаць дэклара-
цыйна, бо ніякіх падстаў для
светапогляднай іх звалюцы не
было. І, нарэшце, найболей
істотнае: «урывак з рамана»
так і застаўся «ўрывкам», бо
абцяганага «новага рамана са
старымі героямі» ў друку не
з'явілася. І гэты факт мы так-
сама павінны ацаніць па вялі-
кім рахунку як пераканальны
доказ нескаронасці таленту Мі-
хася Зарэцкага. У самых не-
спрыяльных абставінах, ва
ўмовах татальнай дыскрэдыта-
цыі правоў чалавека, ігнараван-
ня дэмакратычных прынцыпаў
і гуманістычных ідэалаў ён
мужна бараніў гонар беларус-
кай літаратуры і высокую год-
насць пісьменніка. І гэтым
заслужыў нашу любоў і павагу.

А пошукі твораў, якія лі-
чацца страчанымі, павінны пра-
цягвацца, каб Кніга, якую ўсё
сваё кароткае жыццё пісаў Мі-
хася Зарэцкі, нават з абпале-
нымі старонкамі, стала неад-
эмным спадарожнікам духоў-
ных пошукаў кожнага сумлен-
нага беларуса, кожнага чала-
века, які нясе ў сваім сэрцы
пачуцці горычы ад невымерных
страт і пакут, што давалася
перажыць беларускаму народу.

ЗБОРНИК вершаў, апавя-
данняў, эсэ складзены з
твораў тых маладых лі-
таратараў, якія адразу ж з
юнацкай задзірыстасцю заявілі
пра сябе як пра прынцыпова
новую плынь у беларускай лі-
таратуры. Нярэдка ў сваіх публі-
цыстычных выступленнях яны
рашуча чаплялі сваіх папярэд-
нікаў у прыгожым пісьменстве,
прымушаючы тых калі-нікалі
даваць «адлуп», як сказаў бы
дзед Шуцар. Так бы мовіць,
вечны канфлікт бацькоў і дзя-
цей. Ну, скажам, калі «бацькі»
мудрыя, то яны разумеюць, што
«дзедзі» ва ўсе часы адмаўляюць
іх. Праўда, бывае, што і ад ма-

натхненне ў ложку з жанчы-
най і пра галаву, што забіта
жанчынамі, калі трэба было б
пісаць, у апавяданні «Немач».
Пазнаёміўшыся з публіцысты-
кай ці інтэрв'ю С. Дубаўца,
можна падумаць, што гэтай
іроніі, якая перарастае ў кры-
тычнасць, у яго бывае звыш
меры. Тым не менш, меру мы
тут шукаць не будзем, а ў да-
чыненні да апавядання, што
змешчана ў «Тутэйшых», я б
адзначыў трапны канчатак.

Парушаючы паслядоўнасць,
у якой размешчаны творы, а
цяпер і «лагічную» нітачку,
звернемся да перакладаў Але-
ся Жлуткі ды Ігара Бабкова.

І плавіцца ружы чывоны
нарал...
Такім чынам, мы вызначылі
дзе рысы, што з'яўляюцца ха-
рактэрнымі для «Тутэйшых». Ад-
на з іх — імкненне да незалеж-
насці, абостранае пачуццё स्वा-
боды — гэтай векавечнай філа-
сofsкай праблемай. Другая ры-
са непарыўна звязана з першай,
як можна было заўважыць па
разгледжаных творах. Гэта гі-
старызм, прага да абнаўлення
гістарычнай памяці, да яе ад-
раджэння ў свядомасці белару-
саў. Таму й не дзіўна, што ся-
род апавяданняў ды вершаў
змешчаны гістарычны нарыс
Генадзя Сагановіча «З паві-
шай славы», фальклорна-эпічна-
замалёўка «Ярылавіца» Алеся
Лозіна, археалагічны нарыс Эд-
варда Зайноўскага. Яны аргані-
чна ўплываюць на прастаўле-
ных у зборніку твораў. Сюды

Бацькі ці дзеці?..

ладага павявае старызнай, але
ў «дзяцей» усё ж ёсць яшчэ
перспектыва паразумнець. Дык
паспрабуем разабрацца, што
стаіць за іхнімі прэтэнзіямі.

Трэба адзначыць, што ўкла-
дальнік трапна падабраў ча-
тырохрадкоўе, што адкрывае
зборнік:

**Ноч, Павуцінне сноў,
Дзень, Павуцінне спраў.
Скажаш, нібыта ўрываў
Немалыя нечых слоў...**

Можна было б згадаць вядо-
мае цютчаўскае «мысль изре-
ченная есть ложь», калі б не
іронія, што, на мой погляд, гу-
чыць у гэтых радках Сержука
Сыса і задае ў нейкай меры та-
нальнасць усяму зборніку.

Перагорнем старонку і пра-
чытаем імя, якое стала ўжо
даволі вядомым, — Адам Гло-
бус. Ён застаўся верным сваёй
грамадскай тэме — не без мараў
уцэпы ў зімовы лес. Яго можна
зразумець — і проста па-чала-
вечы, уважаючы на наша вір-
лівае жыццё, і таму, што пра-
це ён, напэўна, доволі напру-
жана. Ва ўсялякім выпадку, ад-
чуваецца паглыбленне сэнсу
ягоных вершаў, калі параўноў-
ваць з тым жа «Паркам».

Паколькі гаворка зайшла пра
А. Глобуса, то трэба яе заво-
дзіць і пра Анатоля Сыса. Сяр-
гей Дубавец вызначыў і іхнюю
ўзаемадапаўняльнасць, і іхнюю
процілегласць доволі дакладна
(другі нумар «Крыніцы», кры-
тычны агляд «Хто там?»). Аса-
біста я схільны дараваць паэту
праорыцкі прэтэнзіі. На тое ён і
паэт. Дый хто ведае, наколькі
абостраныя пачуцці стаяць за
гэтым?.. Верш «Наступіўкі
Уладзіміра Караткевіча» — адзін
з лепшых сярод тых, з якімі
чытач меў магчымасць пазнаё-
міцца па паэтычных зборніках
«Агмень» ды «Пан лес». Аднак
тое, што А. Сысу не хапае куль-
туры працы і ўпартай цяплі-
насці пошуку А. Глобуса,
С. Дубавец заўважае, на маю
думку, слушна. У рэшце рэшт,
Радзіму можа самааддана любіць
і не паэт. Як ні прызнавай-
ся ў сваёй любові, а можаж не
заўважыць, калі тэма пачне гу-
чаць банальна. Тут за прыклад
можна ўзяць радкі не толькі ў
беларускай літаратуры духоў-
ны, філасофска-паэтычны рост
Алеся Разанава. Які б цяжкі ні
быў кожны ягоны наступны
крок, але ён моцна адчуваецца
ад зборніка да зборніка, нават
ад верша да верша. Усё гэта я
выказаў таму, што надта ж не
хацелася б, каб цудоўны дар
Анатolia Сыса аказаўся разме-
неным на дробязі.

Раз ужо мы закранулі кры-
тыку Дубавца, то самы час пе-
райсці да Дубаўца-пісьменніка.
Парадаксалізму ды іроніі яму
не пазычаць. Ну, чаго партыя
хаця б разважанні пра творчае

Яны стаяць на шляху запаў-
нення таго прабела, які не леп-
шым чынам адбіваецца на бе-
ларускай літаратуры. Гаворка
ідзе пра апрацоўку сусветнай
класікі. На вялікі жаль, дагэ-
туль мы не маем перакладаў
твораў, да якіх звяртаецца
ўвесь цывілізаваны свет. Я
маю на ўвазе хоць бы індыйскія
«Махабхарату» ды «Рамаяну»,
вавілонскі эпос, Гамера (за вы-
ключэннем невялічкага ўрывка,
што захавана ў Б. Тарашкеві-
ча). Ды й не толькі названае.
Увогуле ж дзеля таго, каб вы-
крыштальзаваць ды развіваць
уласна нацыянальную літарату-
ру, трэба ўцягваць яе ў дыялог
з літаратурамі іншымі. У гэтым
сэнсе названыя пераклады за-
слугоўваюць высокай адзнакі.
Прычым у перакладах са ста-
ражытнагрэчаскай ды лацінскай
А. Жлуткі я адзначыў бы іх вы-
сокую кваліфікацыю, у пера-
кладах І. Бабкова — умненне пе-
радаць унутраны настрой ста-
ражытнакітайскага верша. На-
строй, здаецца, адбіўся і на
ўласнай элегіі І. Бабкова:

**Распусны, халодны,
пранізлівы блыск ліхтара!
Адчай даўгавейны, самота,
рыпенне пяра...**

Сусвет сусветам, але ж трэ-
ба, каб было і ўласнае літара-
турнае аблічча. Яно ў зборніку
вымалывалася доволі выразна.
А найлепшым чынам гэтае аб-
лічча вызначае апавяданне Ула-
дзіміра Сцяпана «На вуліцы».
Тэма, якая балюча адбіваецца
на ўсіх баках нашага жыцця...

Філасофія нямаля разважалі
на той конт, што адрознівае
чалавека ад жывёлы. Дэкарт
лічыў, што мысленне. Вядомы
пісьменнік А. Платонаў у гэ-
кай сувязі адзначаў, што калі
Дэкарту і забаранілі дзейні-
чаць, то ўжо ж ніхто не мог за-
бараніць яму думаць. Атрымлі-
ваем новую пастаноўку прабле-
мы, якая ставілася ды плённа
распрацоўвалася ў межах ня-
мецкай класічнай філасофіі ад
Канта да Гегеля, — праблема
свабоды.

У Гегеля на гэты конт ёсць
вельмі глыбокі разважанні пра
рабства. Ні раб, ні рабаўла-
дальнік не існуюць адзін без
аднаго. Уладзімір Сцяпан сьве-
асабліва зірнуў на гэтую сітуа-
цыю. Сабака стварае свайго
жорсткага гаспадара, які мала
чым адрозніваецца ад жывёлы.
Ці не падобна тое на нешта
добра знаёмае ў нашым жыцці?
Хіба што ў сваім імкненні апра-
ўдаць сябе мы часта называ-
ем тую з'яву аб'ектыўнымі аб-
ставінамі?..

Завяршаючы размову пра
творчасць У. Сцяпана, я яшчэ
адзначыў бы меладыйнасць ад-
наго з ягоных вершаў «Гатыч-
ная вежа». Скрозь радкі верша
чуваць сам гістарычны звон:

**І падаюць долу кавалкі іржы,
Крыўю гараць над зямлёй
вітражы,
І чуюцца ў звоне магутны
харал.**

«Тутэйшыя». Творчасць ся-
броў таварыства. Мінск. «Мас-
тацкая літаратура». 1989.

ж варты дадаць разважанні пра
адсутнасць у доме радзімы Ві-
таўта Мартынікі («Спроба»),
эпосот А. Бяляцкага да забытай
паэзіі Алеся Смаленца. Назва-
ных вышэй аўтараў, а таксама
ўсіх астатніх відавочна аб'яд-
ноўвае абуджаная нацыянальная
самасвядомасць. Клопат пра бу-
дучыню сваёй Радзімы, яе куль-
туры і адпаведна, мовы. Гэта
якраз тое, чаго нам сёння вельмі
і вельмі не хапае. Прычым
нават гістарычны нарыс Г. Са-
гановіча адрознівае жывае лі-
таратурнае мова, што для тако-
га роду пісьменства не частая
з'ява.

Калі паспрабаваць разгле-
дзець своеасаблівае «Тутэй-
шых» па-за вылучанымі рысамі
агульнага характару, то і кож-
ны з іх паасобку не падобны
на другога. Наўрад ці збытаеш
уласціваю Сержуку Сокалаву-
Воюшу экспрэсію з меладыйна-
здумлівай танальнасцю вершаў
Тацяны Сапач.

Я закрануў адзін з адметных
прыкладаў своеасаблівае паэ-
тычнага стылю. Аднак пры нека-
торым падабенстве вершаў ці
апавяданняў (прынамсі, згадва-
ецца разанаўскі стыль) кожны
з аўтараў не імкнецца схваць
сваё ўласнае «я». Гэта можна
сказаць і пра вершы Хведара
Кашкурэвіча, Ларысы Рамана-
вай дый іншых. Хацелася б спа-
дзявацца, што «адбудзецца яшчэ
кветка» Сержука Верціцы.

У кароткай рэцэнзіі немагчы-
ма падрабязна прааналізаваць
усе змешчаныя ў зборніку творы,
а таму ў першую чаргу я
імкнуўся вылучыць тое, што
з'яўляецца характэрным для
«Тутэйшых» у становаўчым сэнсе.
Тым не менш, цяжка абіцься і
без песнімістычнай ноты. Крытык
Сяргей Кавалёў далёка небес-
падстаўна кіравае праблемай кры-
зісу беларускамоўнай літара-
туры. Трапнай з'яўляецца настур-
ная лягоная заўвага: «Прычым
гэтыя крывіцкія становішча
літаратуры шмат, але галоўнай
з'яўляецца ўсё ж не прычына
ўнутрылітаратурная, а заняда-
нае становішча беларускай мо-
вы ў палітычным, эканамічным
і культурным жыцці рэспублі-
кі». Пра гэта пісалася шмат. І
калі-нікалі чужы аргументацыю:
пішыце творы, якія б адпавяда-
лі лепшым узорам сусветнай лі-
таратуры! Дык тая твора, якія
ведваюць у многіх краінах све-
ту, ужо й зараз ёсць. Але трэ-
ба, каб быў і чытач. А дзе яго
ўзяць ва ўмовах пануючага на-
цыянальнага нігілізму?..

Зборнік творчасці «Тутэй-
шых» сведчыць пра тое, што
ўнутраныя магчымасці літара-
туры не вычарпаны. Узнікла
новая плынь, якая ў пэўным
сэнсе можа быць асэнсавана ў
сувязі з авангардам. Для яе
з'яўляецца характэрным імк-
ненне да роздому, што нярэдка
адбіваецца нават на назве твора
(апавяданне Барыса Пятро-
віча мае назву «Людзі доўга
не жывуць»). Тым не менш,
не надта рашуча заяўка, пра
якую мы вялі гаворку спачат-
ку, мае пад сабой трывалы
грунт. Справа не толькі ў тым,
што некаторыя творы зборніка
даводзілася чытаць раней (няў-
жо ў такой колькасці аўтараў
не хапае сіл пісаць новае?), але
і ў празмернай замкнёнасці на
сабе.

Сяргей КУПЦОУ.

г. Гомель.

У НАШУ бригаду грузчыкаў ён трапіў са штрафной калоны, дзе служыў нарадчыкам. Казалі, нарадчык ён быў люты, хадзіў з дубінай па бараках і выганяў на развод дахадзяг. Той дубінай нават забіў аднаго.

Гэтану я верыў: высокі, пад два метры здаравіла, з доўгімі, як у арангутанга, рукамі, ён мог і без дубіны забіць чалавека. Прозвішча ў яго было Матросоў, але ўсе звалі Матросам. Ён і сапраўды некалі служыў матросам на балтыйскім ваенным судне. На шырокіх кісках у яго з таго часу засталіся наголькі — як і караблік. І яшчэ ён насіў цяльняшкі. Дзе Матрос яе дастаў, невядома: ці яму прыслалі з волі, ці садраў у якога зэка-навабранца.

Яго пабойваліся мы ўсе, у тым ліку і брыгадзір. А прычына баяцца яго была.

На другі ці трэці дзень работы ў нашай брыгадзе ён ледзь не адправіў на той свет зэка-шафёра. Мы загрузалі машыну мяхамі з мукой для нейкай калоны. Шафёр паставіў грузавік коса да дзвярэй склада, і было нам не зусім зручна падаваць мяхі ў кузаў. Брыгадзір папрасіў шафёра паставіць машыну бліжэй і прамай. А той, улетшыся на рагожы, устаць паленаваўся, сказаў, што і так можна грузіць.

І тут не сцярэў Матрос.

— Гніда, гад, ляжыш? Падымі зараз. — Ён схопіў са штабеля цяжкую скрынку з бляшанкамі-кансервамі і шпурнуў яе на ляжачага шафёра.

Уратавала таго спрытнасць — паспеў адкаціцца ўбок. Шафёр адразу ж ускочыў у кабінку, паставіў грузавік прамай, а сам з кабіны больш не вылазіў.

І другі выпадак, які адбыўся ў першыя дні знаходжання Матроса ў брыгадзе, яшчэ больш насцярожыў нас — Матроса трэба баяцца. Той аб выніках сваіх нечаканых, можа, і для яго самога, учынкаў не думае і сілу сваіх удараў не разлічвае. Мы абедалі на базе, сядзячы ўсёй брыгадай за двума доўгімі дашчанымі сталамі. Абед быў мясны, добры, усё ж такі мы працавалі на прадуктовай базе і сябе маглі не крыўдзіць. Матросу, з яго вялікім целам, адной порцыі, канечне, было мала, яму і дэвалі больш. Так і той раз кухар — наш жа брыгадны грузчык — паднёс Матросу вялікую алюмініевую міску густой рысавай крупені, з якой тырчаў масол. У місцы былі і яшчэ кавалкі мяса, але Матросу іх не было відаць. Матрос дастаў масол, падумаў, што гэта і ўся порцыя мяса, і пляснуў ім па твары кухара. Нічога не сказаў кухар, прынёс з кухні кавалак мяса без касцей.

Нічога не сказаў і брыгадзір. А ўсё ж адзін грузчык, сябра і зямляк кухара, не стрываў.

— Завошта ты яго ўдарыў? — спытаў ён.

Матрос ляніва павярнуў невялікую, вельмі неапрапарцыянальную для свайго вялікага цела галаву на таго грузчыка, паглядзеў нейкі момант, як бы рашаючы, варта ўстаць, каб падысці ды ўдарыць, ці не, і схіліўся над місай з крупеняй. Паленаваўся ўставаць.

Праз які тыдзень мы з расказаў самага Матроса даведаліся пра яго многае. Служыў ён на нейкім эсмінцы. А калі пачалася рэвалюцыя, то матросы-балтыйцы сталі ў Петраградзе яе ўдарнай сілай. Наш Матрос таксама разам

са сваімі карабельнымі братушкамі ўдзельнічаў у рэвалюцыйных падзеях, заваёўваў для нас свабоду і шчасліваю будучыню.

Ён некай дастаў з кішэні курткі загорнуты ў паперу выразаны з часопіса фотаздымак. На ім тры матросы на нейкім мосце ў Петраградзе. На іх — традыцыйныя кулямётныя стужкі, гранаты на поясе. Сярод тых трох матросаў быў і наш Матрос.

Як высветлілася, нейкі журналіст знайшоў у архівах гэты здымак і змясціў у часопісе. І якія ўзнёслыя каментарыі даў журналіст пад гэтым здымкамі! «Вось зірніце на гэтых арлоў маракоў»

можа, дынаміт, мост узарваць хочаш? Ён нешта сказаў нам не тое, крыўднае, мы за яго, раз-два ды ў рэчку з моста. Толькі булькнуў...

Матрос зарагатаў, запрашаючы і нас пасмяяцца, і вельмі здзівіўся, што нам было не смешна. Вылаяўся.

Ён і потым, калі раскаваў і смяяўся, а смех яго не падтрымлівалі, злаваўся.

— Маць вашу, сяўкі, шоблы, вам нецікава, як я рэвалюцыю рабіў?

Расказаў пра тыя крываваыя гады я ад яго даволі наслухаўся і ў час работы на базе, і ў бараку, дзе я ляжаў паблізу ад яго нар. Не ведаю, можа, многае з таго, што ён баяў, было баландай, як

вальнага за кансультацыяй па розных прадметах. У дзявальных браў сёе-тое чытаць і я, за што быў вельмі яму ўдзячны.

Матрос дзявальных чамусьці асабліва не залюбіў, як і дзявальных Матроса. Пры кожным выпадку Матрос чапляўся да яго, напамінаў яму яго мінулыя партыйную прыналежнасць.

— Эй, меншавіцкая душа, шкада, што ты мне ў тыя гады не трапіўся. І ўляпіў бы я ў тваю лысіну з маўзера.

І рагатаў.

Ён, можа, і пабіў бы дзявальных, ды баяўся начальніка аховы, з якім у меншавіка былі добрыя адносіны.

Васіль ХОМЧАНКА

МАТРОС

БЫЛЬ

балтыйцаў, — захлёбваўся той журналіст. — Гэта іх гераізм, адвага і бязлітасная нянавісць да ворагаў рэвалюцыі далі нам перамогу... Гэта яны, сумленныя рыцары рэвалюцыі, легендарныя барацьбіты, адстаялі заваёвы Кастрычніка і на франтах грамадзянскай вайны. Яны сталі потым і байцамі зэка...» І гэтак далей.

Матрос нам сам прачытаў той тэкст.

— Я тут пасяродку, — паказаў ён на здымак. — Гэта злева мой кораш Міцька, у адным кубрыку спалі. Трэці таксама з нашага эсмінца.

— А навошта ў цябе фінка на поясе? — спыталі ў яго.

— Як навошта? Рэзаць.

— Каго?

— Буржуяў.

— І многа іх парэзаў?

— Хапала, — ухмыльнуўся Матрос. — Але засталіся і недарэзаныя. — Ён зноў тыцнуў пальцам у здымак. — Вось бачыце мост. На ім нейкі тып нас і зняў. Сказаў, для гісторыі. Дык на гэтым мосце ў той жа дзень, калі мы зняліся, адна штучка палучылася. Абрагочашся. Ну стаім мы на мосце, ахоўваем яго. Паддалі добра. Кораш Міцька і кажа: «Бабу хочацца. Давай якую-небудзь буржуйку на мосце распластаем». Ну ён ужо занадта захацеў, каб днём на вачах усяго Петраграда такое зрабіць. Калі б цёмна было, то можна. Але пазабавіцца хацелася. Рукі ў мяне зачасаліся. Нешта б такое адчыбучыць... Бачым, ідзе з партфелем, у акуларах, нейкі буржуй у шынялі. Падышоў, вецер расхінуў крысо шыняля, а падкладка чырвоная. Генерал, значыць. «Брацішкі, — узрадаваўся Міцька, — генерал недарэзаны». Мы за яго: стой, што нясеш у партфелі,

называлі ў лагеры хлусню. Але ж, упэўнены, што было шмат і праўды ў яго расказах. Цяпер жа шмат чаго ўсплыло, адкрылася пратэя гады новага і па-новаму мы сталі ацэньваць ранейшыя падзеі. Пра брацішак-матросаў, якіх столькі гадоў рамантызавалі пэты і гісторыкі, даведліся шмат чаго і страшнага. Так, яны ўмелі люта распраўляцца з так званымі эксплуатаатарамі. З матросаў ствараліся карныя атрады для справы над сялянамі, замучанымі харчразвёрсткамі. З матросаў папаўняліся «чрэзвычайкі», якія на практыцы ажыццяўлялі чырвоны тэрор.

Наш Матрос служыў адзін час і ў Петраградзе ў зэка, займаў пасаду старшыні раённага зэка. А чэкістам тады былі дадзены выключныя правы. Яны арыштоўвалі, самі вялі следства, самі выносілі панавы аб расстрэле, самі і расстрэльвалі. Вось і ўявім нашага Матроса следчым і суддзёй.

Дзявальных у бараку быў зэк, якога звалі меншавіком, бо ён і сапраўды да рэвалюцыі прымыкаў да Пляханова і ставіў яго вышэй за Леніна. Партрэцік свайго настаўніка і правадыра дзявальных павесіў над сваімі нарамі на сцяне. Яму, гэтану дзявальному, было гадоў шэсцьдзесят. Абысеў ён начыста, толькі каля шы на патыліцы сівеў вузкі абодок валасоў. Гэта лысіна рабіла яго непрыгожым і нават страшнаватым, быццам чэрап голы, і таму дзявальны пашыў сабе шапачку, нахштат яўрэйскай ярмолкі, і здымаў яе, калі клаўся спаць.

Я заў гэтага меншавіка, канечне, па імю і па бацьку і любіў з ім пагаварыць, бо чалавек ён быў адукаваны, ведаў французскую і нямецкую мовы, шмат чытаў. А кнігі яму прыносіў начальнік аховы калоны, які вучыўся ў вячэрняй школе і кожны дзень звяртаўся да дзя-

нам, старажылам, слухаць расказы Матроса пра расстрэлы, арышты надакучыла. Ён нам ужо і не раскаваў. Але вось прыбыло папаўненне з Бесарабіі, далучанай намі ў саракавым годзе. Матрос і знайшоў сярод іх слухачоў.

Быў якраз выхадны, на вуліцы ліў дождж, і я ляжаў на нарах, вымушаны слухаць Матросавыя расказы бесарабам, што згурціліся вакол яго.

— Схопілі мы, чэкісты, аднаго буржуйчыка-студэнта, — раскаваў Матрос. — А ў яго нявеста была, з блаславенных дзявіц. Вучылася ў блаславенным інстытуце. Прышла яна да нас прасіць, каб адпусцілі яе жаніха. Даказвала нам, што ён невінаваты. Раз прыйшла, другі. А скажу вам, была яна прыгожая краля. Вось мой памочнік, таксама марачок, і гаворыць ёй: «Вызвалім жаніха, калі ляжаш са мной у пасцель». Яна ў слёзы: як вы можаце такое мне прапанаваць, а ж не вулічная, а вы не манголы якія... Ну і яшчэ там пра гуманнасць, законнасць чырыкала. А мой памочнік ёй: «Ну, як хочаш, сёння ноччу твайго жанішка шлёпнем». Яна парумзала, парумзала, спытала: «І тады яго адпусціце?» — «Канечне, адпусцім». Дзявіца згэдзілася.

Матрос раскаваў, лежачы на нарах, а дайшоўшы да гэтага месца, сеў, ляпнуў далоняй аб далонь, пацёр імі з гэтай жывельнай радасцю.

— Ой, і раскашоўваліся мы тады з ёю. Утрох, канвеерам. А памочніку майму яшчэ і пацехі захацелася. Ён прывёў таго студэнта-жаніха. «Глядзі, як твая нявеста рэвалюцыі служыць...»

Матрос зарагатаў, ляпнуў яшчэ раз у далоні, некалькі разоў паўтараў, успамінаючы тую сцэну:

ВЕРШАКАЗЫ

Алесь РАЗАНАУ

Цвік

Занятая у цвіка цывільны, а постаць вайсковая: ён, як вінтавачны патрон, мае вострае, доўгае і пляскае, але, у адрозненне ад патрона, ён цэ-

ласны, ён суцэльны, і часткі яго не дзеляцца між сабою: дзе адно, там усё.

Цвік цікавы: усё яго тычыць, усюды ён утыкаецца, каб даўмецца, ці ёсць недзе нешта, чаго б ён не ведаў, ці няма.

І калі яго цюкае па плешчы малаток, калі вішчыць дошка, квічыць масніца альбо скавыча аполак, ён, «гучна» ўцякаючы ад малатковага націску, ціха дзякуе яму за паслугу.

Цвік ні на кога не мае злосці, нікога ні на кога не нацоўвае, нікога не цвеліць, ён толькі выконвае сваю місію—місію цывілізатара: сцвярджае ў драўляным царстве, што ўжо адцвіло і не здольна цвісці нанова, прыйсць жалезнага веку.

Цвіка не цікавіць ні спархеланае, ні гнілое, але і скамянелае, зацятае на сабе, не цікавіць таксама: тады ён спыняецца, тады ён скрываецца і проціцца ў абцугоў, каб яны яго выцягнулі назад.

У цвіку спалучаюцца функцыі ключа і замка:

ён—ключ, але на адзін раз, замок — але назаўсёды, і ўсё, замкнёнае ім, трымаецца на ім, пакуль не скончыцца цыкл часу і пакуль драўлянае і жалезнае не скажуча адно аднаму: мы—квіты.

Смага

Смага—«мага»: яна можа тое, чаго не могуць звычайныя станы, і там, дзе яны прызнаюць сваё паражэнне і згаджаюцца, што магіла магутнейшая за ўсё, смага змагаецца і пасягае на перамогу.

У смагі няма ні масы, ні вагі, аднак яна прымушае «самаздаваленую» матарыю хацець, мучыцца, намагацца, змяняцца і, перавыхоўваючы стыхіі, якія ў прыродзе варагуюць паміж сабой, прымушае агонь любіць ваду, а Магелана — тварыць немагчымае, і, як да магніта, цягнуцца да неадкрытых мецерыкоў.

Яна перайначвае многае ў адзінае, імгненнае — у працяглае, гаму — у магму, альфу — у амегу, пякельнае — у пекнае, смалу — у смарагды, а плоць — у дух.

— Ну і маліна была, ну і пацеха...
— А студэнта потым выпусцілі? —
спытаў нехта з бесарабаў.
— Ха, чаго захацеў. У тую ж ноч і
пусцілі ў распыл.

Тады ж ён тым бесарабам расказаў
таксама, як недзе на Украіне атрад ма-
ракоў узяў у палон белых афіцэраў. Іх
запрэглі ў калёсы, хвасталі бізунмі, ка-
таліся па вуліцы, а калі палонныя ўпалі
знісленыя, іх пастралілі.

Чуў усё гэта і дывальны і зрагаваў
па-свойму. Ён накінуўся не на Матрос-
са, а на бесарабаў, што сабраліся вакол
яго, з крывамі і лаянкай.

— Што вы тут стоіліся, раты пара-
зьяўлялі? Слухаць цікава? Навалаклі мне
сюды грэзі. А ну марш па сваіх нарах!

Матрос гэтага не сцярапеў, саўгануўся
на край нэ і нагой ударыў дывальнага
ў спіну. Стары грымнуўся на падлогу,
нейкі час не мог устаць сам, яму
памаглі.

— Гніда меншавіцкая, яшчэ слова —
і прыдушу! — крычаў Матрос.

Дывальны змоўчаў, лёг на нары і не
ўставаў да вечэры.

Прайшло дні тры пасля гэтага выпадку.
І вось раніцай барак прагнуўся ад кры-
ку і шуму. Матрос ляжаў з перарэзаным
горлам. Каля яго на нарах валяла-
ся акрываўленая брытва. Брытву гэту
ўсе ведалі, яна належала Матросу.

— Сам зарэзаўся, сам! — зсабліва
рычаў кухар з брыгады грузчыкаў. —
Сам сябе чыкнуў.

За ім міжвольна пачалі паўтарць гэ-
тую ж версію і іншыя. І калі вестка дай-
шла да іншых баракаў і да начальства,
то версія тая трансфармавалася ўжо, як
канчатковае заключэнне — Матрос скон-
чыў жыццё самагубствам. Тым больш,
што знайшліся сведкі, нібыта Матрос не
раз гаварыў, што жыць яму надакучы-
ла. Версію такую прыняло і начальства.

Яго закапалі на зэкзэўскіх могілках,
убілі ў зямлю кавалак жалезнай трубы
з адпаведным нумарам.

Праз тыдні два пра Матроса ніхто і
не ўспомніў. У лагеры, дзе людскія
смерці не навіна, такое забываецца
хутка. А аднойчы, відаць, ужо праз ме-
сяц, мой сусед па нарах — ціхі, маўны
хлопец-мардвін — сказаў мне шэптам:

— А Матрос не сам зарэзаўся. Такія
не рэжучца. Яго зарэзалі.

Я і сам пра гэта думаю, падазраваў у
завойстве брыгаднага кухара і яго зем-
ляка.

— Хто ж такі адчайны знайшоўся? —
спытаў я.

— Меншавік. Яй-богу. Я працлўўся
тады ўначы, на двор сабраўся выйсці па
патрэбе і бачу: светлая лысяя галаза на
нарах Матроса шарыць нешта. Ну, я на-
зіраю. Потым Матрос раптам як усхліп-
не, ускінецца і зноў упадзе. А лысяя га-
лаза — юрк пад нары, да па праходзе
да сваіх нар бягом. Лёг і ляжыць. А
Матрос пахрыпеў і сціх. Ты ж маўчы, —
папярэдзіў ён мяне.

— Маўчу.

— І правільна, што яго зарэзалі.
Праўда ж? Зусім не шкада гэтага бан-
дзюгу.

— Не шкада.

Мне сапраўды не было шкада яго.
Думаю, што не знойдзеца ніводная ду-
ша на зямлі, якая б успомніла добрым
словам гэтага Матроса.

СМЕРЦЬ І ЎВАСКРАШЭННЕ СПАДЧЫНЫ

Менавіта пад такім лозунгам праходзіў
вечар прэм'еры новай кнігі «Шляхам га-
доў», які адбыўся ў Доме літаратара. Ад-
крыты і вёў вечар загадчык рэдакцыі
крытыкі, літаратуразнаўства і драматур-
гіі выдавецтва «Мастацкая літаратура»,
п'сьменнік Яўген Леўца.

Ён нагадаў прысутным, што ідэя вы-
дання штогодніка, дзе б друкаваліся но-
выя літаратурныя матэрыялы, цікавыя
архійныя знаходкі і дакументы, давалася
аб'ектыўнае асэнсаванне зацеменных ці
сфальсіфікаваных старонак гісторыі і яго
культуры, вітала ў грамадстве даўно. Яна,
у прыватнасці, актыўна абмяроўвалася
на пісьменніцкіх сходках і з'ездах. На-
рэшце, падтрыманая кіраўніцтвам выда-
вецтва «Мастацкая літаратура», ідэя па-
чала ўвасабляцца ў жыццё. Складаць
зборнік, названы ёмістым і дакладным
словам «Спадчына», узяўся гісторык і лі-
таратар Міхась Чарніўскі. Але... «Спад-
чыну» напаткаў увогуле тыповы для ўсёй
нашай нацыянальнай спадчыны лёс — яе
забаранілі. Зроблена гэта было стандарт-
ным для камандна-адміністрацыйнай сі-
стэмы спосабам: тэлефонны званок з ус-
памагучай «гары», выклік на ідэалагічную
прапработку, меры адміністрацыйнага
спягання ў дачыненні да неслухаў і...
набраны, гатовы да выхаду зборнік забар-
анецца. Дарэчы, ужо быў складзены
Уладзімірам Мархелем і падрыхтаваны да
друку і другі выпуск «Спадчыны». Скла-
дальнік расказаў пра тое, як яму разам
з Адамам Мальдзісам таксама «правыва-
лі мазгі» за «злачынную» акцыю, і яны ў
роствышы вырашылі зайсці ў Траецкае
прадмесце і справіць хаўтуры па спадчыне.
Як горкі ўспамін застаўся рахунан, які
на сённяшні дзень таксама з'яўляецца
своеасаблівым гістарычным дакументам,
вартым публікацыі ў гісторыка-літара-

турным зборніку з адпаведнымі каментары-
ямі...

Тады, калі ў ідэалогіі і культуры правіў
баль Сулаў са сваімі вернымі памагачамі
на месцах, цяжка было спадзявацца на
ўваскрэшэнне гвалтоўна загубленай
«Спадчыны». Але нарэшце прыйшлі доў-
гачакананыя змены і зноў стала актуаль-
ным выданне так патрэбнага штогодніка.
І на гэты раз ініцыятарам стала «Мас-
тацкая літаратура», а наш сляпны дас-
ледчык і архіваіст Геннадзь Кісялёў узяўся
за складанне зборніка і ўзначаліў яго
рэдакцыю.

Можна ўзнікнуць пытанне: чаму адмові-
ліся ад такой усім блізкай і роднай, агу-
чанай музыкой на несмяротныя словы
Купалы, назвы? Паэзію перамагла грубая
проза жыцця, страх перад тымі, хто не-
калі рэзаў «Спадчыну» і застаўся сядзець
на сваіх месцах. Вось, каб не назвацца
ім і не рызыкаваць выданнем, і выраша-
на было назваць зборнік «Шляхам гадоў».
Рэшткі абачлівасці перад тымі, хто ўлад-
на распараджаўся лёсам беларускай куль-
туры, выявіліся і ў факце змяшчэння ў
кнізе неабавязковых тут матэрыялаў,
якімі рэдакцыя заахвочвалася перад ма-
гчымымі нядобразычліўцамі. Ва ўсім гэ-
тым ёсць сваё лагіка, бо няпроста пера-
ходзіць «чыстымі» з адной эпохі ў дру-
гую...

На вечеры выступіла каля дзесяці ча-
лавец, спрод іх і тры складальнікі — Г.
Кісялёў, У. Мархель, Я. Янушкевіч. Тры, бо,
як вядома, выдавецтва працуе наперад,
тут падрыхтаваны яшчэ два наступныя
зборнікі, а чацвёрты праходзіць стадыю
складання. Пра тое, як выпрацоўваецца
канцэпцыя выдання, лічы людзі і з якімі
набыткамі сюды залучаны, а таксама пра
свае ўласныя пошукі гаварылі названыя
даследчыкі літаратуры.

З цікавасцю слухалася і выступленне
дырэктара літаратурнага архіва Ганны
Сурмач. Яшчэ ў той нядобрай памяці час
яна імкнулася збіраць па свеце беларус-
кія духоўныя скарбы, здолела, у прыват-
насці, вярнуць з чэшскай Прагі архіў
славутага на ўвесь свет сьлевапа-бела-
руса Забэйдэ-Суціцкага, калі само яго
імя было на Радзіме пад забаронай.
Тым, што назалашана і папаўняецца, су-
працоўнікі архіва шчодра дзеліцца з
даследчыкамі — многія старонкі «Шля-
хам гадоў» узбагаціліся пачэрпнутым
адсюль.

Цікава пра свае пошукі новых матэры-
ялаў, новых фантаў з жыцця людзей,
што самаахвартна працавалі на ніве род-
най культуры, але лёс якіх сьлаўцаў няў-
дзячна, распаўсюў Віталей Скалабан, а
Анатоль Верабей — пра сваё адкрыццё
невядомых старонак творчасці Уладзіміра
Караткевіча.

Ірына Багдановіч вядома і як даслед-
чыца, і як паэтэса. У гэтых дзвюх інаста-
сах яна і выступіла на вечеры. Спачатку
расказала пра ўласныя пошукі забытых
твораў, аўтары якіх трапілі пад сьмеру
сталінскіх рэпрэсій, а потым прачытала
свой верш «Ахвіры».

На заканчэнне дацэнт Мінскага педін-
стытута Э. Іофе праводзіў своеасабліваю
вусную рэцэнзію на «Шляхам гадоў». Высока ацаніўшы выданне, ён нямала
зрабіў і слушных заканаў. Калі гаварыць
увогуле пра крытыку, дык, бадай, адна-
душнымі былі выступы ў ацэнцы ма-
стацкага афармлення кнігі, якое атрыма-
лася досыць шэрым, на фоне іншых
кніг па-мастацку невыразным. Як пры-
расць адзначалася і тое, што мы, маючы
найбагацейшыя нацыянальныя традыцыі
кніжнай графікі, чамусьці ігнаруем іх,
звяртаемся да чужога. І ў гэтым выдан-
ні выкарыстоўваюцца элементы маста-
цкага афармлення федэраўскіх кніг, а
спадчына Скарыны і яго наступнікаў,
уласна беларуская мастацкая школа іг-
наруецца...

У выступленні гісторыкаў, архіваістаў і
літаратуразнаўцаў хораша ўплыталіся га-
ласы артыстаў В. Шушыкевіча, В. Галузы,
І. Нікалаева, якія працула данеслі да чы-
тачоў старонкі забытых, адшуканай і вяр-
нутай людзям спадчыны. Застаецца толь-
кі пашкадаваць, што на вечеры прысут-
нічала няшмат людзей. Справа ў тым,
што дата яго правядзення была перане-
сена, а ахочыя не былі па належамаму
праінфармаваны. Уваскрэшана ж спад-
чына просіцца да жывых людзей...

Я. ВАРАНЕЦ

ПАДАБЕНСТВА І РОЗНАСЦЬ

Беларускія даследчыкі, літа-
ратуразнаўцы, хоць, магчыма,
і не так часта, як таго хацелася
б, праводзяць параўнальны
аналіз, вывучэнне найбольш
значных твораў розных нацыя-
нальных літаратур, у якіх мож-
на знайсці блізкія праблемы,
тыпалагічна падобныя вобразы.
Найчасцей гэта назіраецца, як
вядома, у кнігах прадстаўнікоў
народаў, што даўно паяднаны
цеснымі сувязямі. Спрод гэтых
кніг — даследаванне Людмілы
Толчыкавай «Лёсы людскія —
лёсы народныя», выпушчанае
выдавцтвам «Навука і тэхні-
ка».

Разглядаючы праблему на-
роднага характару, яго ўвасаб-
лення на сучасным этапе, аў-
тар звяртаецца да такіх вядо-
мых твораў савецкай шматна-
цыянальнай літаратуры, як
трылогія Івана Мележа «Пале-
ская хроніка», тэатралогія Фё-
дара Абрамава «Браты і сёстры»
і трылогія Пятра Праскурына
«Лёс».

«Выбар твораў І. Мележа,
Ф. Абрамава і П. Праскурына
для параўнальна-тыпалагічна-
га аналізу абумоўлены, з адна-
го боку, сацыяльна-гістарыч-
нымі фактарамі, тымі, што пісь-

меннікі ўзнаўляюць гістарыч-
ныя перыяды, станаўленне но-
вага чалавека, рэалізуюць па-
добныя ідэйна-мастацкія задум-
мы, а з другога боку — жанра-
вай тыпалогіяй: створаныя эпі-
чныя шматпланавыя раманы
(тэатралогія і трылогія), якія
могучы быць асновай для шмат-
граннага глыбокага даследа-
вання народнага характару ў
працэсе яго росту і развіцця» —
гаворыць даследчыца.

У кнізе — два раздзелы:
«Дыялектыка ўзаемазвяззі спа-
нон-традыцыйных і новых па-
чаткаў у народным характары»
і «Характар і абставіны». Даю-
чы высокую ацэнку і творчасці
гэтых пісьменнікаў у цэлым,
і твораў, якія даследуюцца,
аўтарка разам з тым выходзіць
і на іншыя літаратурныя пла-
сты. У прыватнасці, прасочвае,
як паказаны ўзаемаадносныя
галоўныя героі ў «Шхім До-
не» М. Шалахава і «Палескай
хроніцы» І. Мележа, наколькі
Грыгорый Мелехаў, Анцінія —
з аднаго боку і Васіль Дзяцел,
Ганна — з другога, хоць у не-
чым і пастаўлены ў падобныя
умовы, розніцца сваімі ўзаема-
адносінамі.

Падобенства і рознасць... Па-
дабенства — у глабальных, вы-

значальных праблемах, а роз-
насць... Не толькі таму, што лю-
бы талент — па-свойму інды-
дуальны. Кожны з пісьменнікаў
браў сваіх героіў з самога
жыцця, значыць, паказваў іх
тыповымі прадстаўнікамі свай-
го народа, нацыі. Некаторыя з
гэтых характараў сталі са-
праўднымі тыпамі. Як зазнача-
ецца ў кнізе, «у мележаўскай
трылогіі яркімі прадстаўнікамі
народнага аспрэдка, народнай
сцяжымасці, народнай мараль-
насці, выступаюць характары
індыдуальна самабытных ге-
роіў Васіля Дзяцела, Ганны Чар-
нушкі, Апеякі. Народны харак-
тар у Мележа і Абрамава набы-
вае шматгранную форму выра-
жэння. Народны характар у
Праскурына шматцэнтрычны,
ён сінтэзуе спанон-традыцыйнае
ў сцяжымасці».

Героі твораў І. Мележа,
Ф. Абрамава, П. Праскурына —
беларусы і рускія. Іх вытані —
у славянскім адзінстве. Іх бу-
дучыня — у найбольш поўным
нацыянальным самавызначэн-
ні. Гэтая думка таксама прахо-
дзіць у кнізе Л. Толчыкавай.

А. ВІШНЕУСКІ

Магістр магічных навук, смага пасвячае таго, хто
згодны ў яе вучыцца, у асновы касмагоніі і дае па-
каштаваць веды самым праўдзівым і першаісным
чынам — на смак.

Гліна

Гліна — «мгліна»: яна спіць у імглістай глыбіні і
сніць свае заповітныя «магліваасці».

Для каменя гліна — адліга, для вады — «лыга»,
але чаго нельга зрабіць з каменю ці з вады, лыга з
гліны.

Гліна гнуткая, як галіна, і лінія яе паводзін супа-
дае з лініяй паводзін надвор'я: загаспадарыць спёка
— і гліна спякаецца, нібы крыцца, ліне дождж — і
гліна «ліняе» і ліпне да ботаў, да пахлатнёў, да га-
лешаў, якімі, як ліматыпамі, вандроўнікі выдрукоў-
ваюць свой «глінапіс».

Гліна — галетніца: у ёй няма нічога лішняга, і

гніль не здольная да яе падступіцца, і голад не
здольны яе праглынуць.

Чалавек вырабляе з гліны ўсялякія рэчы: кафлю,
цагліны, глянкі, — але і сам ён з гліны, і да канца
сваіх дзён ён лепіць з сябе такі твор, які адпавядае
яго ўяўленням, задумам і ўчынкам: нягглы і глёў-
кі — калі яны глёўкі і нягглыя, «гімалайныя» і «га-
лілейныя» — калі гэтыя яны.

З гліны ўсё паўстае, і ў гліну ўсё гіне.

Гліна — нігіль, нішто, але ў боскіх руках яна ста-
новіцца геніяльнай.

Дым

Безмаёмасны, бы манах-дамініканец, і багаты, бы
цар Мідас, дым падымаецца ўгору і падымае з
сабою, што ўзяцца само не можа: бадылле, іглі-
цу, галіны, а часам нават будынікі.

Але калі ў паднябессі ён адтуляе абдымкі, каб
адняць ад сябе свой набытак, каб адмыцца і ачыс-
ціцца ад яго, ён адмаецца і сам: становіцца про-

ста яснасцю, проста «невідзімнасцю», і паднябессе,
як мытня, бесперашкодна прапускае яго ў свой эдэм.

Дым думае, і хоць на мадэль яго думання ўплы-
ваюць шмат якія ўмовы і абставіны: адкуль ён рас-
пачынае сваю вандроўку — з даліны, з гары, ці з
выдмы, якія «модлы» — каінавы ці ашелевы — ня-
се з сабою і каму прысвячаецца — дэману ці дэмі-
ургу, — найпершая, найдамінантная ўмова — каб ён
рухаўся, каб падымаўся, каб быў дынамічны, бо не-
рухомы — ён толькі сажа, толькі куроным, толькі
туман.

Дзе дым, там дом, і калі агонь для дома — дыя-
мент, дык дым — дыядэма.

Дым дамаўляецца і знаходзіць супольную мову з
усімі стагоддзямі і гадамі і упадабняецца то ма-
тыльку, то гатычнай бажніцы, то пірамідзе, то дзьму-
хэйцу, то, ўрэшце, Дамоклаву мяжу, і па дыме,
нібы па здымку, можна даўмецца, якія гэта стагод-
дзі і якія гады.

Дым не падманвае нас: ён — матыў, які вынахо-
дзіцца намі самімі і ў якім ёсць мы, ты і вы...

З ДРУКУ даведаўся, што дакументальная стужка беларускага кінарэжысёра А. Мароза атрымала Галоўны прыз кінафестывалю ў бельгійскім горадзе Юі. Не без гонару паведамлялася, што новая яго работа — мастацкі фільм «Круглянскі мост» паводле аповесці В. Быкава — будзе прадстаўлена тамтэйшым глядачам у якасці прэм'еры. Пасля такога анонса грэх было не паспяхацца ў сталічны кіна-тэатр.

Даўно вядома, што спачатку было Слова. Слова Васіля Бы-

Але, напэўна, дзеля большае драматызацыі сцэнарыст уводзіць у фінальную сцэну яшчэ адну немалаважную кінаасобу — паліцаю. Ён — бацька хлопчыка Міці, якому даручана дапамагчы ўзарваць мост. У выніку такіх пераўтварэнняў перамясціліся акцэнтны творы: Міця гіне, кідаючыся на дапамогу свайму параненаму бацьку-паліцаю. Гэтакі «фініш» хоць і надае яшчэ больш трагізму вобраза Міці, але ў значнай ступені знімае адказнасць за яго Брытвіна. Адказ на пытанне: «Хто ўзарваў Круглянскі

руйце, нейкага юродзівага. Напэўна, у працы кожнага акцёра ёсць нешта такое, што нельга выказаць словамі, што падпадае пад значныя слова «трансцэндэнтнае». Яно без слоў, без натужнай эмацыянальнасці нараджаецца пякельнай працай рэжысёра. А ў даным выпадку яе не адчуваецца. Рэжысёр А. Мароз даверыўся папулярнасці спевака, яго эстраднаму вопыту, і кінатвор шмат згубіў праз гэта. Паспрабую праілюстраваць гэта на прыкладзе эпізода, дзе Маслакоў (Бобрыкаў) існуе ў кадрах, але «выключач-

Кіно

Хто ўзарваў Круглянскі мост?

кава. Важкае і непарушае. Беларускае... Зразумелае імкненне стваральнікаў стужкі экранізаваць гэтую аповесць пісьменніка (датаваную 1968 годам), стварыць на яе аснове такі кінатвор, які б сярод пільні кан'юктурнага «чарношча» змог бы нагадаць глядачу пра ідэал гуманізму — пра спачуванне да лёсу маленькага чалавека і зрабіць гэта без дэкларацый «любаві да чалавечтва ўвогуле». На маю думку, тут адгравала сваю ролю і тое, што аповесць «Круглянскі мост» вельмі «зручная» для экранізацыі. Сапраўды, у творы «пракручваецца» цікавы літаратурны матыў «жоўтай цаглянай дарогі», які мы можам заўважыць у творах Стругацкіх, Караткевіча і іншых пісьменнікаў.

мост?» стваральнікі стужкі ставяць пад сумненне. Асноўная трагічная лінія творы — узаемаадносінны хлапчукоў Сцёпка і Міці. Зразумела, А. Мароз добра памятаў тыя ўзорныя стужкі, дзе праблема вайны і скалечанага дзяцінства паўстае ў выдатным мастацкім увасабленні. Нагадаю дзве з іх: «Ідзі і глядзі» Э. Клімава і «Сведка» В. Рыбарова... І вось «Круглянскі мост» А. Мароза. Рэжысёр вельмі ўдала сканцэнтравана сваю ўвагу на гульні падлеткаў у выкананні А. Куркарэнкі і А. Маеўскага. Сцёпка ў фільме — натапыраны і няскладны, яму ўвесь час не шанцуе, але ў душы яго гарыць чысты і зырк агонь. Міця зусім іншы: прасты, працавіты і — даверлівы. І калі ў творы

ны» з яго дзеяння. Гэта сцэна смерці і пахавання Маслакова. У ёй акцёрамі мінімальнымі сродкамі (кадр перадсмяротнага позірку Маслакова, імкненне Брытвіна хутчэй пахаваць партызана, яловыя галінкі, якімі Сцёпка паспявае акрыць у магіле цела Маслакова) знойдзены дакладны эквівалент аповесці В. Быкава. Эпізод хоць і выклікае супярэчлівыя пачуцці, але зразумела глядачу, бо за ўсім угадваецца ўнутраны сэнс, якім кіруецца той ці іншы герой кінаапавесці.

Выклікае пытанне не толькі акцёрскі «падзел» стужкі, але і «падзел» моўны. Сапраўды, чым растлумачыць, што ў фільме Сцёпка, Міця і Даніла-паліцай размаўляюць па-беларуску, а Маслакоў і Брытвін — па-рус-

Творы з гэтым матывам вельмі прыцягальныя тым, што ў іх ёсць магчымасць адлюстраваць змены чалавечай асобы на шляху да мэты. Кроць па такім шляху можна самым... парадасальным чынам! Тым і цікавыя такія творы. Памятаеце, як у вядомай казцы «Чараўнік Смарагдавага горада»? Толькі ў творы В. Быкава гэтыя пераўтварэнні асобы адбываюцца на мяжы са смерцю, што вельмі прыцягальна для шукальнікаў сюжэтаў.

Вядома, што сцэнарыі — аснова экранізацыі. У дадзеным выпадку зроблены ён з веданнем справы і надзвычай прафесійна М. Шэляхамым. Амаль увесь матэрыял аповесці, які знаходзіцца па-за дзеяннем (успаміны партызан, іх расказы) і які складае эмацыянальны фон творы В. Быкава, рэалізуюцца ў дзеянні на экране, становіцца свосасаблівай рэтардыяй. Гэтыя кінематаграфічныя прыёмы адсоўваюць развязку канфлікту, ствараюць эмацыянальнае напружанне, робяць сцэнарыі кінематаграфічным у самым добрым сэнсе слова.

В. Быкава падлеткі апякуюцца адзін адным, дык стваральнікі фільма праграміруюць і ўтвараюць паміж імі канфлікт. Але менавіта з іх канфлікту вырастае кравальнае сваёй чысцінёй сяброўства, і гэта набліжае рэжысёрскую работу А. Мароза да вышэйзгаданых узораў. Падлеткі ў фільме — ахвяры вайны і яе пераможцы...

Упэўнены: шмат хто з чытачоў чакае крытычнага разбору кінадэбюту даволі вядомага аўтара і выканаўцы сваіх песень У. Бобрыкава, які ў фільме выканаў ролю Маслакова. Тут я губляюся: а раптам Бобрыкаў-кінаакцёр зробіцца для беларускага кіно тым, чым... Высоцкі для савецкага? Бо менавіта ягоны «імідж» «здымае» Бобрыкаў у сцэнічным жыцці. Але ж эстрадаць далёка ад рэалізму ваеннага жыцця. Характар Маслакова гранічна суровы, мужны і чалавечны, а тут... У фільме, падлося, спявак блытае эстраду і кіно, некрытычна пераносіць свае сцэнічныя метады на экран. Таму замест мужага партызана на экране мы бачым, да-

ку? Як яны разумеюць адзін аднаго пры такім моўным размежаванні? Тут пытанню задаць можна было б шмат. Але ў каго шукаць адказу? Вядома, цяжка ўявіць, што У. Бобрыкаў размаўляе альбо спявае па-беларуску. Але ж мова творы — не прэрагатыва Бобрыкава, рэжысёра альбо сцэнарыста. Мова творы В. Быкава — беларуская, і гэтая акалічнасць павінна была б стаць законам для беларускіх кінематаграфістаў.

Магчыма, пасля прэм'ернага паказу стужкі ў Бельгіі тамтэйшай прэса назаве работу А. Мароза не менш як «Наступленне савецкага кіно на заходні кінарыйнак!» Але не будзем перабольшваць у прагнозах і чаканнях. Для нас больш важным застаецца ўклад таленавітых майстроў у скарбонку нацыянальнага адраджэння. Гэты ўклад можна канстатаваць, хоць і з вялікімі пытаннямі да аўтараў стужкі. І перш за ўсё таму, што праблематычным застаўся адказ на пытанне: «Дык хто ж узарваў Круглянскі мост?»

Анатоль МЯЛЬГУЯ.

Меламаны ды тэатралы Мінска даўно чаналі новую пастаноўку оперы Ж. Бізэ «Кармэн». І вось — прэм'ера. Уражання я першых глядачоў неадназначныя, пра што сведчыць і сённяшняя наша публікацыя. Гэты водгук на спектакль прынес у рэдакцыю госьць Мінска, югаслаўскі прафесар К. Віснэвіч, які паглядзеў адзін з прэм'ерных паказаў оперы. Чытачам, безумоўна, будзе цікава погляд спецыяліста «збоку». Рэдакцыя ж на гэтым не спыняе абмеркаванне прэм'еры: грунтоўная размова пра новую пастаноўку «Кармэн» ужо рыхтуецца да друку.

НА ПЕРШЫ ПОГЛЯД

«КАРМЭН» у Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР

Характэрнае для пастаноўкі оперы Ж. Бізэ «Кармэн» на мінскай сцэне рэжысёрам В. Цюпам — імкненне да новага поруч з чымсьці супрацьлеглым. Так, відавочна два супрацьлеглыя стылі ды прыёмы працы з выканаўцамі: мадэрнізм і даўно аджылы класіцызм. Прытым і тое, і другое падаецца празмерна і — з памылковым разуменнем і таго, і другога. Калі прыняць як новае сцэнаграфію (У. Жданаў), блізкаю да абстрактнай пільні ў жывапісе, дык гэта не значыць, што яна не магла б быць адначасова і больш натуральнаю, як, зрэшты, і сама пастаноўка. Гэта было б і лягчэй для выканаўцаў, і больш прымальна для глядачоў. Ды, на жаль, у пастаноўцы «Кармэн» арыгінальнасць падменена арыгінальнасцю — арыгінальнасцю любой цаной, дзе яна патрэбная і дзе непатрэбная, цаной ажно сутыкнення з асноўнымі заканамернасцямі мастацтва.

Найбольшая бяда ў тым, што спевакі былі да таго праграмаваныя рэжысёрам, што для сваёй чыста акцёрскай інтэрпрэтацыі не мелі амаль ніякіх магчымасцей. Дуэты Кармэн — Хазэ і Кармэн — Тарэдора выконваліся часцей

за ўсё ў ненатуральнай гутарковай сітуацыі, калі суразмоўнікі адварнуліся адно да аднаго спіной. Гэта скрэслівала асноўнае патрабаванне і асноўную перадумову камунікацыі псіхалагічна абгрунтаванай. Гэта тым больш недаравальна, калі гаворка ідзе пра выкананне геніяльнага творы Ж. Бізэ, кампазітара, як вядома, адметнага псіхалагічнай глыбінёй, рэалізмам, што перадаецца ва ўсіх арыях, заснаваных на народных мелодыях.

Агульнавядома, што паміж стылем кампазіцыі і стылем выканання мае быць наладжана гармонія, павінен быць максімальна захаваны прыцып узаемасувязі паміж імі. Адначасова той самы прыцып павінен дзейнічаць і ў стасунках рэжысёра ды інтэрпрэтатара. І тады са сцэны публіцы перадаецца цесная ўзаемасувязь знешніх, акалічнасных, сітуацыйных ды ўнутраных, драматычных і вакальных якасцей інтэрпрэтацыі творы.

Але менавіта гэтага і не было!

Да болю ў душы адчувалася, што спевакі, асабліва салісты, былі выканаўцамі прыхамацкі рэжысёра, а не задумы і не ідэі Ж. Бізэ. Яны быццам нябачнымі ніткамі былі звя-

МЕНЕДЖЭР ДЛЯ... КУЛЬТУРЫ

Выпуск слухачоў школы менеджэраў адбыўся ў Рэспубліканскім інстытуце павышэння кваліфікацыі работнікаў культуры. Першымі слухачамі яе сталі дырэктары дамоў культуры, загадчыкі арганізацыйна-метадычных сектараў аддзелаў культуры, дырэктары паркаў культуры і адпачынку.

— Задачай нашай школы, — гаворыць куратар групы менеджэраў В. Бутэнка, — мы лічым падрыхтоўку высокакваліфікаваных, ініцыятыўных спецыялістаў-практыкаў у галіне арганізацыі волонга часу насельніцтва. Імніёмся даць ім арганізацыйны і эканамічныя навыкі правядзення свят, фестывалю, конкурсаў, выставак, унаранення новых перспектывных мадэляў і форм работы (у тым ліку і платных). Пакольні справа гэта новая, школа адкрыта ўпершыню, праблем хапала. Галоўная цяжкасць, што ў рэспубліцы няма выкладчыкаў, якія спецыялізуюцца па менеджменту ў гэтай галіне, не хапае спецыяльнай літаратуры. Але школа такая патрэбная і яна будзе працягваць работу. Сёлетня плануецца падрыхтаваць дзве групы: арганізатараў волонга часу ў культурна-асветустановах і кіраўнікоў бібліятэк. Адбор у школу будзе праводзіцца на конкурснай аснове.

Заняткі праходзілі на базе ўстаноў культуры Вільноса, Тракая, Рыгі. Асабліваю карысць слухачы атрымалі ад знаёмства з эксперыментальным цэнтрам «Форум» (Рыга), які займаецца арганізацыяй конкурсаў прыгажосці, канцэртаў, выставак жывапісу.

Шмат карыснага перанялі слухачы ў час знаёмства з маладзёжным цэнтрам «Архен-

цір» у Мінску, Творчай лабараторыяй фальклорных інструментаў у МІК, фірмай «Адпачынак».

— Практычную карысць вучобы мы адчулі, калі непасрэдна прыступілі да працы, — расказвае слухач першага выпуску загадчык Слуцкага райаддзела культуры А. Грэнаў. — Асабліва запаміналася стажыроўка на базе Цэнтра культуры і адпачынку ў Віцебску, якім кіруе Р. Бас. Для нашага раёна перанялі вопыт віцеблян па вынарыстанню пустыючых будынкаў.

Чым выклікана неабходнасць такой вучобы? З гэтым пытаннем звяртаюся да намесніка міністра культуры рэспублікі У. Мацвеева:

— У апошні час назіраецца абвостраная цінаваць да нацыянальнай культуры, яе гісторыі, мерапрыемстваў, звязаных з адраджэннем народных традыцый, такіх як саята «Наляды», «Купалле» і інш. Але ў нас падобныя саяты аднастайныя, бо ў рэспубліцы мала таленавітых спецыялістаў, арганізатараў правядзення волонга часу насельніцтва. Менеджэр — чалавек, здатны думаць нестандартна, здатны на творчы пошук. Гэта вельмі неабходны рысы сёння для работнікаў культуры. У сувязі з вострым дэфіцытам бюджэта на патрэбы культуры пашыраюцца платныя паслугі. І тут ёсць рызыка пераўтварыць дамы культуры ў танцпляцоўкі. А арганізацыя па-сапраўднаму волонга часу насельніцтва значна цяжэй. Тут ёсць чаму павучыцца. Мы ў рэспубліцы, напрыклад, выкарыстоўваем не больш дзесяці вінаў адпачынку, у той час як сусветная практыка ведае амаль трыста. Трэба вучыцца і прапагандаваць гэты вопыт. Таму на школу менеджэраў ускладаецца вялікая задача і вялікія надзеі...

Д. ГУСЕВА,
старшы рэдактар ІПК
работнікаў культуры.

Якая ж ты, радзіма бацькоў?

Яшчэ адзін фестываль «Мінская вясна» адышоў у мінулае. Ці стаў ён падзеяй у мастацкім жыцці Беларусі? Я не імкнуся адказаць зараз на гэты пытанне. Толькі падзялюся некаторымі думкамі наконт вечара беларускай музыкі і паэзіі «О, радзіма бацькоў», прысвечанага, як і ўвесь фестываль, 500-годдзю Скарыны.

Самое імкненне арганізатараў таго канцэрта неяк далучыцца да нацыянальных каранёў, ушанаваць памяць нашага славутага першадрукара, надаць у гэтым сэнсе і ўсяму фестывалю нацыянальны накірунак, — гэта можна толькі вітаць. Але ж ці атрымалася задуманае?

Прынамсі, у мяне згаданы канцэрт выклікаў пытанні, на якія даволі цяжка адказаць. Чаму «Вечар беларускай музыкі і паэзіі»? Асобна беларускія вершы ніхто не чытаў, ды і ў вакальных творах яны гукалі не так часта. Ці варта наогул вечар беларускай музыкі і паэзіі весці на рускай мове? Згадзіцеся, не зусім перананальна ўспрымаюцца словы пра захаванне родных крыніц, роднай культуры, роднай спадчыны, выказаныя не на роднай мове. Незразумелым, дарэчы, засталася і прысвячэнне Ф. Скарыне: пры чым ён тут? Музыка янога часу не гучала, твораў, яму прысвечаных ці некалькі асацыятыўна звязаных з ім, — таксама, ды і размова пра яго ў той вечар скончылася на ўступным слове вядучай І. Зубрыч (якая гаварыла, дарэчы, добра, цёпла і прынкіліва — шкада, усё ж па-руску). І наогул такстаў у творах: калі Я. Баратынскі ці А. Пушкіна яшчэ можна звязаць з Беларуссю праз агульны ўсходнеславянскі карані, ды ніяк не магу даўмецца, якое дачыненне да «Радзімы бацькоў» маюць Н. Бараташвілі, С. Капуцінян, Р. Гамзатаў?

Карацей кажучы, гучная і шматлікая назва на працягу вечара трохі забылася, нагадаўшы пра сябе толькі аднойчы, у час выканання аднайменнага вакальнага цыкла І. Лучанка.

У гэтым жа канцэрт атрымаўся даволі цікавы. Гучала музыка двух беларускіх кампазітараў — Ігара Лучанка і Андрэя Бандарэнкі. Суседства не зусім звыклае, але, здаецца, малады аўтар адчуваў сябе ўпэўнена побач з вядомым «маэстрам», а ягоныя творы хутка знаходзілі водгук у слухачоў, асабліва харавыя, выкананыя Мінскім дзяржаўным камерным хорам пад кіраўніцтвам І. Мацюкова.

Прадаў, узвышаная, духоўна чыстая і прыгожая музыка А. Бандарэнкі, якая зачаравала залу, нягледзячы на ​​люную сувязь з правааславянскімі традыцыямі, надта спрэчна сплучалася з назвай канцэртнай праграмы, як і ягоныя ж фантазія для вялянцэлі і фартэпіяна «Славянская даўніна». Струнны квартэт, як і часткі з Санаты для сярпнікі і фартэпіяна і Струннага квартэта яго старэйшага калегі. Не выратавала і тое, што напачатку гучалі беларускія цымбалы (п'еса І. Лучанка «Успаміны»), а на заканчэнне — прэм'ера хору І. Лучанка «Курпаты» (дарэчы, чамусьці таксама на рускай мове) і добра знаёмая цудоўная «Спадчына».

Не надта была прадумана праграма, бо атрымаўся канцэрт вельмі ўжо вялікім (першае адзясненне, напрыклад, працягвалася значна болей за гадзіну). І, манешне, самае сумнае пытанне — аднапалова пустой залы. Чаму не прыцягнула ні І. Лучанка, ні магчымасць знаёмства з талентам А. Бандарэнкі, ні сама назва? Кажучы, аднак, — усё білеты былі прададзены...

Вось такі цікавы, але шмат у чым спрэчны вечар беларускай музыкі і паэзіі. Аб'юльчы першы нумар («Успаміны» І. Лучанка), музыказнаўца І. Зубрыч паведаміла, што аднойчы пад час канцэрта ў Сярэднім Азіі пасля выканання гэтага твора на сцэну выбег заахлелы слухач і ўсклікнуў: «Цяпер я ведаю, якая яна, ваша беларуская зямля!» Шчыра кажучы, я б не адважыўся сказаць такое ні пасля п'есы «Успаміны», ні пасля ўсяго канцэрта.

Думаю, усялякае імкненне надаць канцэрту, фестывалю, іншай падзеі нацыянальнае аблічча трэба толькі вітаць. Але калі ўжо брацца за справу нацыянальнага адроджэння, дык неабходна рабіць гэта больш далікатна і перананальна, да канца адказа і сумлення.

Аляксей САЛАДУХІН.

г. Гродна.

слухач Кармэн у выкананні розных спявачак сусветнай славы, такіх, як Берганса Тэрэза (Іспанія), Ф'ерэнса Касота (Італія), Малібран Марыя Фелісіто (Францыя), Алена Абрацова (СССР), Аніта Мезетова (СФРЮ), Шырле Верэт (ЗША) і інш. І ўпэўнена магу сказаць, што з пункту гледжання вакалу Н. Галева ім не саступае.

На жаль, пастаноўка толькі абцяжарыла выкананне задач мінскімі салістамі і ў псіхалагічна-акцёрскім плане, і ў фізічным. Апроч іншага, я ніяк не магу зразумець і такое. Тэатр афішыраваў толькі дзюх спявачак у галоўнай партыі, салістка Н. Галева, якая выканала ролю Кармэн з самым высокім майстэрствам, — не афішыраваная. Гэта проста недопушчальна. Але каб мае словы пра яе майстэрства не падаліся пустымі, дазволю сабе іх абгрунтаваць.

Перадусім, у Н. Галевай высокая тэхніка, майстэрства спявання, выяўлена ў тым, што яна пры заўжды «легата», ніколі не фарсіруе, моц яе голасу ў ягоным рэзанансе, а не ў фізічным напружанні. Адсюль і палётнасць, нябесная празрыстасць і лёгкасць яе голасу, разам з яго агромністай сілай. І ўсё гэта — да месца. Калі трэба, гэта ўсешлівы, калі трэба — збынтэжаны, змрочны або пагрозлівы голас і тон. Але гэта заўсёды адна і тая ж лінія голасу, ураўнаважаная ва ўсіх відах «піяна», «мецца фортэ» і «фортэ» на ўсім рэгістры гучання. Галоўнае — гэты голас з дзівоснай лёгкасцю «накрывае» ўвесь хор ды аркестр, узлятаючы над імі нават пры самым моцным іх гучанні.

Да таго ж (а можа, гэта і самае істотнае), адчуваецца,

што артыстка пры з душой, што яна глыбока разумее і вельмі чула перадае сутнасць характару сваёй гераніні. Падкрэсліваю, што ў інтэрпрэтацыі Н. Галевай Кармэн атрымала багата душэўнай чысціні пры ўласцівай для яе страенасці, што ўзвышае гэты характар і надае яму новую каштоўную рысу.

Такім чынам, асноўнае ў пастаноўцы оперы — узаема-сувязь усіх яе элементаў (кампазіцыйных, літаратурных, выканаўчых, аркестравых і г. д.) была і галоўнай задачай. Вырашэнне гэтай задачы ў дадзеным выпадку залежала пераважна ад выканаўцаў, асабліва выканаўцаў галоўных роляў і ролі Кармэн...

К. ВІСКАВІЧ,
прафесар, доктар
філалагічных навук,
літаратурны і музычны
крытык (СФРЮ).

што артыстка пры з душой, што яна глыбока разумее і вельмі чула перадае сутнасць характару сваёй гераніні. Падкрэсліваю, што ў інтэрпрэтацыі Н. Галевай Кармэн атрымала багата душэўнай чысціні пры ўласцівай для яе страенасці, што ўзвышае гэты характар і надае яму новую каштоўную рысу.

Такім чынам, асноўнае ў пастаноўцы оперы — узаема-сувязь усіх яе элементаў (кампазіцыйных, літаратурных, выканаўчых, аркестравых і г. д.) была і галоўнай задачай. Вырашэнне гэтай задачы ў дадзеным выпадку залежала пераважна ад выканаўцаў, асабліва выканаўцаў галоўных роляў і ролі Кармэн...

К. ВІСКАВІЧ,
прафесар, доктар
філалагічных навук,
літаратурны і музычны
крытык (СФРЮ).

частка чалавецтва, гатовага вярнуцца да страчанага адчування добра праз магію гуку і слова. Мо і сапраўды — «Прыгажосць уратуе свет!»

У. ЯШЧУК.

г. Врэт.

Сустрэча прывнесла радасць

Вялікай радасцю для навучэнаў і педагогаў нашай музычнай школы была сустрэча з салісткай ДАВТА БССР заслужанай артысткай рэспублікі Людмілай Колас. Аматыры мастацтва ведаюць яе як выканаўца вядучых партый опернага рэпертуару.

На гэты раз спявачка парадавала слухачоў выкананнем камернага рэпертуару. Яе прыезд у маленькі Слонім — прыемная нечаканасць і радасць для сапраўдных аматараў музыкі. У XVIII стагоддзі ў нашым горадзе паспяхова працаваў оперны тэатр пры двары гетмана Агінскага, дзядзькі вядомага кампазітара, ставіліся оперы і балеты, была музычная і балетная школы, якія рыхтавалі артыстаў для трупы. Слонім быў адным з буйных культурных асяродкаў не толькі Беларусі, а і Еўропы.

У гутарцы са слоніміскімі слухачамі і юнымі музыкантамі Л. Колас заўважыла: «Вельмі шкада, што Слонім прыцягнуў сваю ролю аднаго з вядучых культурных асяродкаў Беларусі. У вас так многа людзей, якія любяць оперу, што свой оперны тэатр для вас быў бы дарэчы. На жаль, відаць, гэта толькі цудоўная мара...»

А. МАСЛЯНИЦЫН,
выкладчык музычнай
школы.

г. Слонім.

заны ненатуральнымі пазіцыямі ў сітуацыях, дзе акрэслівалася стаўленне адно да аднаго. Колькі б яны ні намагаліся данесці да публікі, якая не толькі слухач, але і глядач, сапраўдныя чалавечыя сітуацыі ды пачуцці, што выражаюцца ў гэтых сітуацыях музыкай, спевамі, — яны не маглі цалкам зламаць нябачны, але адчувальны бар'ер паміж інтэрпрэтацый партытуры роляў і самой пастаноўкай. Рэжысёр не даваў спявачкам, так бы мовіць, з месца рушыць. Таму і гра была не на той вышыні, на якой было іхняе спяванне. Гра нагадвала плаванне рыбак у маленькім акварыуме. З пункту гледжання вакалу «плавалі» яны прыгожа, але не надта ўжо весела, бо ім цесна было ў вузкіх рамках «акварыума рэжысуры».

Можна адзначыць новае вырашэнне рэжысёра: сімвалічнае прадстаўленне забойства Кармэн. Яно само па сабе апраўданае — і псіхалагічна, і сцэнічна. Але ў любым мастацтве ўсё залежыць ад пачуцця меры. Тут бяда ў тым, што нож як сімвал забойства пастаянна, ад пачатку да канца оперы, з'яўляецца адасоблена ад ходу дзеяння. Напрошваецца выснова, што Хазз... прафесійны бойца нахштатт Спарафучы ў «Рыгалета». Ці выснова такая: што ў гэтым народзе, у гэтым асяроддзі, дзе адбываюцца падзеі «Кармэн», нож стаіць на нейкім асаблівым, высокім п'едэстале.

Сцэны з дзецьмі замест балета, прадугледжанага аўтарам, можна было б ухваліць, калі б рэжысёр гэтым не злоўжываў надта бязлітасна. Ён і тут даваў волю сваёй адвольнай фантазіі, адарванай як ад жыццёвай, так і ад тэатральнай рэчаіснасці.

Аднак спектакль меў поспех дзякуючы высокім вартасцям вакалістаў і аркестра (дырыжор А. Анісімаў), асабліва — выкананню ролі Кармэн Н. Галевай. Я меў магчымасць

КАНЦЭРТНАЯ МАЗАКА

Увасоблена ў вучнях

Есць людзі, значнасць спраў якіх не змяняе нават непазбежны рух жыцця. Час быццам высвечвае іх імёны, надаючы ўсё большую важнасць, рэльефнасць. Такою для беларускай духовай музыкі імя Уладзіміра Харытонава, прызнанага лідэра флейтавага выканальніцтва рэспублікі.

Выпускнік Ленінградскай кансерваторыі У. Харытонаў прыехаў у Мінск у 1936 годзе; тады ж стаў салістам сімфанічнага аркестра БССР. А з 1937 г. пачынаецца яго саркагадзюва педагогічна дзейнасць на кафедры духавых і ўдарных інструментаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. З 1946 г. ён — дацэнт кафедры, на працягу 17 гадоў узначальвае яе.

Асноўныя якасці Харытонава педагога — адданасць мастацтву, прафесіяналізм, мэтанакіраванасць, здольнасць зацікаваць моладзь. Сёння не адно пакаленне музыкантаў-флейтыстаў можа назваць сябе паслядоўнікамі яго школы. Выхаванцы Уладзіміра Васільевіча працуюць у большасці аркестравых калектываў рэспублікі, выкладаюць у многіх музычных навучальных установах.

Усе вучні У. Харытонава ўспамінаюць пра яго з гарачай удзячнасцю, імя настаўніка — тое зьяно, якое з'яўдзіла іх у вялікую дружную сям'ю аднадумцаў, адданых музыцы. Шмат цёплых слоў было сказана Уладзіміру Васільевічу ў той вечар, калі ў Вялікай зале Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі адзначалася яго 80-гадовы юбілей. Але лепшым доказам прызнання і ўдзячнасці любімаму педагогу быў канцэрт, падрыхтаваны старшым выкладчыкам Н. Аўраменай, якая пераняла музычную эстафету ад свайго настаўніка. Ігралі не вучні — музычныя ўнукі У. Харытонава: навучэнцы ССМШ пры БДК і студэнты кафедры духавых і ўдарных інструментаў кансерваторыі.

Віртуознасць, тэхнічная дасканаласць, што спалучаюцца з прыгажосцю тэмбра і вялікім мастацкім густам, паказалі многія з выканаўцаў. Але асабліва ўразлілі выступленні Л. Ласоцкай, дыпламанта Усесаюзнага конкурсу; студэнтаў БДК Я. Віданава, С. Бальні, Я. Гелера; навучэнцаў ССМШ С. Картэса, А. Груздэва... Аздобілі праграму флейтавы ансамблі —

квартэты, квінтэты, секстэты, якія цудоўна выканалі пералажэнні «Вячэрняй серенады» і «Музычнага моманту» Ф. Шуберта; «Музычную табакерку» А. Лядава і інш.

Л. ЛЯШЧЭВІЧ,
выкладчык аддзялення тэорыі
музыкі музычнага вучылішча,
г. Маладзечна.

За пяць гадоў

Прайшло 5 гадоў, як пачалося сцэнічнае жыццё Струннага квартэта Беларускай дзяржаўнай філармоніі, калі ўпершыню мінчан парадавала добрая сыгранасць, высокі тэхнічны ўзровень і сталасць маладых выканаўцаў. Міншч час, пазначаны ўпартай працай, улюбёнасцю ў сваю далікатную прафесію, удасканаленнем ведаў, папаўненнем рэпертуару складанымі творамі класічнай і сучаснай музыкі. Квартэт гастрываў на Беларусі, знаёміў слухачоў з разнастайнымі праграмамі, несучы высокую культуру і густ, дорацы слухачам хваляючыя хвіліны радасці ды і гонару за сваіх музыкантаў — усё ж удзельнікі квартэта скончылі Беларускаю кансерваторыю.

Згадваю іх выступленне пад час фестывалю «Мінская вясна». Канцэрт прайшоў з вялікім поспехам, пад грым аплэдысмантаў. Людзі слухалі з захапленнем. Выканаўцаў выклікалі на сцэну па некалькі разоў, адорвалі кветкамі, дзякавалі. У ансамблі арганічна раскрасіліся і індывідуальныя магчымасці музыкантаў: Ігара Астроўскага (1-я скрыпка), Сяргея Громава (2-я скрыпка), Юрыя Крылова (альт), Ільі Жукоўскага (віяланцэль). Пры выкананні складанай музыкі XX стагоддзя Д. Шастаковіча, К. Шыманоўскага і Б. Бартака выявілася высокае майстэрства, артыстызм квартэта.

На жаль, у горадзе амаль не было належнай рэкламы, афіш гэтага канцэрта, з-за чаго

многія прыхільнікі жанру абмінулі сустрэчу са струнным квартэтам БДФ.

Пяць гадоў — гэта многа ці мала для такіх дасягненняў, якіх дабіліся нашы музыканты? Дык пажадаем ім далейшых поспехаў!

А. ГРЫШКОВА.

Трапяткія гукі раманса

Раманс — невыказнае характэрнае музыка і слова. Гэта тэатр паэта, кампазітара і выканаўца ў адной асобе. Мастацтва раманса гаворыць само за сябе зліццём высокай паэзіі і музыкі.

У такой уладзе гармоніі верша і «стройных октав» знаходзіліся сэрцы гараджан, што сабраліся ў ДК прафсаюзаў на гэты вечар. А між тым, стваральнікі літаратурна-музычнай кампазіцыі нават сумняваліся, што рускі раманс зьбярэ публіку, тым больш, было гэта пасля правядзення двухгадзічнай канцэртнай праграмы...

Прагучалі першыя акорды раманса А. Абазы на тэкст І. Тургенева «Утро туманное» — і чуд здзейсніўся! У імправізаванай гасцёўні ўстанавілася атмасфера яднання думак, атмасфера даверу і добра паміж аматарамі раманса і артыстамі Брэсцкай абласной філармоніі.

Рускі раманс — феномен рускай нацыянальнай культуры, які, аднак, мае ўласціваць выходзіць за рамкі гэтай культуры ў асобным чалавечым лёсе. Таму, нягледзячы на ​​вострыя сучасныя праблемы, ад якіх кругам ідзе галава, застаецца ўсё-такі месца для «ілюзіі прыгожых праміжчасных чалавека да музыкі і слова. Хочацца верыць, што семсот аматараў раманса — гэта толькі малая

ШЛЯХ ДА «СВЕТЛАГА БУДУЧАГА»

(Пачатак на стар. 5).

бавальнасць за стан працоўнай дысцыпліны, правапарадку, маральна-псіхалагічнага клімату. І вось што цікава. Адназначны непатрабавальнасць, пасіўнасць партыйнага апарату горада, вышэйстаячы орган сам дэманструе тое ж самае, прымаючы вось такое рашэнне: абавязанне гарком партыі ажыццявіць меры па далейшай дэмакратызацыі работы з кадрамі.

Сёння ўрад рэспублікі спрабуе разабрацца ў прычынах зніжэння многімі прадпрыемствамі аб'ёмаў выпуску тавараў народнага спажывання, раздзімання цені, шукае шляхі, як спыніць прамысловыя здзелкі, а проста кажучы, спекуляцыю, якая прыняла шматліковы характар. Як спыніць неапраўданы працэс росту грашовых даходаў насельніцтва (з яго я б хацеў выключыць простых працаўнікоў — у іх зарплата не расце), няспынную безгаспадарчасць літаральна ва ўсіх сферах вытворчасці, разгул злачыннасці? Прычыны гэтых негатывных з'яўленняў можна вытлумачыць многім. Але зразумела адно: да таго часу, пакуль сярод шматлікай наменклатуры, што зраслася на глебе сваяцкіх, сяброўскіх «слазневых» і іншых «вузаў», будзе панавыць атмасфера кругавой зарукі, усёдавальнасці, да бяздарных кіраўнікоў, якія зарваліся, будучы прымацца меры тыпу «ўказаць», «зварнуць увагу», нічога, дарагія таварышы, у нас не атрымаецца. Без сапраўднай дысцыпліны, найстражэйшай патрабавальнасці за даручаную справу будзе працягвацца і дэградацыя эканомікі, і разгул анархіі, і падзенне маралі, і грамадска-палітычны хаос.

НА ДВАРЫ — пяты год перабудовы, але і сёння людзі здольныя думаць і дзейнічаць нешаблонна, творчы, ініцыятыўны часта адцягваюцца на абочыну з дарогі, па якой пад зялёнае святло рухаюцца тыя, хто адзначае старанным паслушэнствам і дагаджэннем, хто прайшоў гэтую школу ў камсамольскім і партыйным апаратах. Часта гэтыя людзі ведаюць наперад, якія пасады і дзе зоймуць яны праз год-два, які будучы расні далей. Памятаю, гадоў 15 таму знаёмы работнік ЦК камсамола рэспублікі выхавалася, што ў будучым яго чакае як мінімум палкоўніцкае званне ў органах міліцыі. Ведаючы, якім «божым дарам» ён валодае, я засумняваўся. Але была яго праўда.

У гэтым каранні многіх сённяшніх бед грамадства. Спецыялісты, здольныя кіраваць усімі і ўсім — ад міліцыі да атамнай энергетыкі, — давалі нас да Чарнобыля, да хаосу ў эканоміцы, на іх сумленні — шэрасць нашага жыцця, нацыянальная варожасць, азлобленасць людзей.

Увесь свет у жаху ад трагедыі ў Закаўказзі. Ці можна было яе пазбегнуць? Вырасць праблема рэгіёна мірным шляхам? Думаю, так. Але для гэтага яшчэ ў зародку канфлікту туды трэба было паслаць іншую армію — ідэалагічную. Паслаць столькі яе байцоў, колькі там сёл, аулаў, гарадскіх кварталаў. І няхай у кожным яны кватаравалі б тыдзень, месяц, але да таго часу, пакуль не згладзілі б спрэчкі. Для партыі гэта быў бы сваёасаблівы экзамен на права называць сваіх членаў ідэалагічнымі байцамі, якое апошнім часам мала чым падмацоўваецца. У свой час, ус-

помнім, бальшавікі менавіта такім метадам здолелі прыцягнуць на свой бок цэлую царскую армію і перамагчы.

Камандная сістэма паслала туды танкі і верталёты, прадэманстраваўшы ў каторы раз сваю жорсткасць і бесчалавечнасць. Чаму так здарылася? Не буду гадаць — дала сябе адчуць прыхільнасць апарату правяраным у такіх выпадках метадам, не вынайшлі іншых, але гэты факт яшчэ раз выступаў на авансцэну думку: адміністрацыйны апарат у цяперашнім выглядзе не апраўдвае сябе, патрэбна рашучая яго ломка. Новы час, новае мысленне грамадства, урэшце, вопыт развіцця іншых краін патрабуюць іншай структуры кіравання, іншых кадраў.

Вось ужо шмат гадоў мяне, напрыклад, мучыць такая «сересь»: навошта ў нашай рэспубліканскай кіраўніцкай структуры абласное звяно. З'яўляючыся «перадатчым» паміж рэспублікай і раёнам, яно за апошнія гады абрасло вялізнай колькасцю ўсялякіх кантор і сёння цалкам капіруе цэнтр. Тут свой «белы дом», поўны асартымент «міні-міністраваў», свае вартаўнікі правапарадку. Сваё няпростае пытанне я задаваў на розных узроўнях. Многія пагаджаліся: маўляў, можна і без гэтага звяна, але, ведаеце, нежэ нязвычайна. Ды ці мала што?

Што ж, для мяне асабіста тут усё зразумела. Сіла і жыўчасць каманднай сістэмы — у шматлікасці яе звёнаў. Адчуўшы рэальную пагрозу скарачэння, яе апарат імгненна перамяшчаецца або па вертыкалі, або па гарызанталі. Успомнім апошняе скарачэнне рэспубліканскіх міністэрстваў і ведамстваў. Хіба хоць адзін чыноўнік пазбавіўся свайго месца? Хіба хто толькі з тых, што «не дагаджалі». Частка іх адразу ж «праслела» ўніз — у абласныя інстанцыі, дая тых, каму не знайшлося тая месца, тэрмінова сфарміраваліся новыя падраздзяленні «пад соўсам», натуральна, неабходных рэарганізацый. Тут вопыт у апарату унікальны!

Прамерная шматпрыступчатасць кіравання для адміністрацыйна-каманднай сістэмы зручная і тым, што яна ў выніку ні за што ніколі не адказвае. Хто, назаўваж, з яе апарату вінаваты ў тым, што наша некалі сінявокая Беларусь ператворана ў прамысловы палігон, зону неўтаймаванага будаўніцтва хімічных монстраў? Хто вінаваты ў спусташэнні Палесся, гэтага унікальнага прыроднага ландшафту, у ператварэнні соцен рэк у сцёкавыя каналы ядахімікатаў, у знікненні тысяч вёсак, у якіх адзінымі жыхарамі засталіся састарэлыя людзі? У вакханалі над помнікамі архітэктуры, што ўпрыгожвалі некалі нашы невялікія ўтульныя гарады і мястэчкі, а цяпер сталі безаблічымі «райцэнтрамі»? Канкрэтных віноўнікаў няма. Як тут не ўспомніць непераўздыдзенага Райкіна: «...ніжак пашылі Мы».

Абласное звяно сёння — гэта і «ціхае» месца, дзе даседжваюць перадпенсійныя гады многія першыя асобы з раёнаў, «адбываюць» свае тэрміны некаторыя саноўныя «штрафнікі», праходзяць сваёасаблівую стажыроўку вылучэнцы «наверх».

Аднак работнікі абласнога звяна зусім не гультаі. Скажаць так будзе яўным паклёпам. Іншы раз яны нават шмат працуюць, але... робяць не сваю справу, а часцей — гэта проста

оціфава праца.

Нядаўна адзін вясковы сваяк папрасіў мяне пацікавіцца ў Мінскім абласце, як там яго пенсійнае пытанне. Справа ў тым, што ён аддаў у раён заяву з просьбай павысіць яму мінімальную персанальную пенсію. Адтуль накіравалі паперы ў вобласць, але вось ужо некалькі месяцаў адказу яму ўсё няма. Вось ён і хвалюецца. «Вашаму сваяку давалі да пенсіі пяць рублёў, — казалі мне ў абласце. — А што доўга, самі бачыце, колькі ў нас папер...»

Ці можна было вырашыць пытанне гэтага чалавека ў раёне? Менавіта тут яго і трэба было вырашаць, — тут, дзе людзей ведаюць лепш. Упэўнены і ў тым, што кваліфікацыя работнікаў райсабеса гэта дазваляе рабіць. Але каб так было (а гэта зручней і кліентам), трэба перадаць гэтыя правы ў раён. Тое, што імі сёння карыстаецца «далёкі дзядзька» — абсурдна і нельга вытлумачыць. Як і невытлумачальнае існаванне іншых абласных кантор, які былі ні называліся. Хіба нельга, скажам, Дзяржапраму рэспублікі напрамую выходзіць на раён? Сродкі сувязі, урэшце, прафесіяналізм яго спецыялістаў дазваляюць аператыўна і якасна давесці туды любую інфармацыю, гэтак жа наладзіць і адваротную сувязь.

А ўзявіце, якія сродкі эканоміла б рэспубліка, ліквідаваўшы гэты паразітуючае звяно каманднай сістэмы?

І яшчэ адно пытанне, якое ўзнікае ў сувязі з гэтай праблемай. Вярхоўны Савет краіны прыняў законы аб уласнасці, аб мясцовым самакіраванні. Мне асабіста незразумела, як прычыпы гэтых законаў можна будзе ўціснуць у існуючую цяпер кіраўніцкую структуру рэспублікі. Раён, стаўшы паўнаўладным гаспадаром сваёй тэрыторыі і ўладальнікам прайска ўсяго, што на ёй размешчана, будзе мець у руках усе рычагі для сапраўднага самакіравання. Што пры такой сітуацыі застанецца вобласці? Пытанне вельмі актуальнае.

ЧАМУ Ж, нягледзячы на прасвятленне, мы працягваем усё яшчэ жыць як і раней — зноў верым чарговым абяцанням наладзіць наша жыццё ўжо ў бліжэйшым будучым, хоць гэта не што іншае, як свайго роду індальгэнцыя для «абяцальнікаў», якая дазваляе ўседзец ім яшчэ нейкі тэрмін? Адчуваем сябе як пад наркама, слухаючы хітрыя прамоў пра сацыяльную справядлівасць і ліквідацыю наменклатурных прывілеяў. Шалёна, іншага слова цяжка падабраць, нападаем на кааператараў, якія быццам усе жулікі і падпольныя мільянеры, пры гэтым спакойна пазіраем на беднасць адзіночкіх састарэлых людзей, што жывуць побач з намі. Маўчыць наша грамадскае сумленне, калі неасудны начальнік паводзіць сябе па-барску, грубы з людзьмі, злоўжывае службовым становішчам. Затое стараемся, калі трэба «асудзіць», а то і выгнаць з калектыву таго смельчака, хто паўстаў супраць гэтага.

Нядаўна апынуўся ў гасцяў у старога прыяцеля. І вось якую расказаў ён мне гісторыю. Іх дом будаваўся ў свой час для няпростых жыхароў. Усё ў ім было па асаблівым праекце. Напярэдні засяленні тайна раскрылася, у выніку шэраг кватэр давалася аддаць законным чаргоўцам. Але пасялілі іх на

верхніх паверхках. І вось ужо амаль дзесяць гадоў яны сядзяць на водным пайку, хоць куды толькі і каму ні скардзіліся. Адміністрацыйная сістэма жорстка помсціць тым, хто асмеліўся выступіць супраць яе няпісаных законаў.

Але характэрнае ў гэтай гісторыі іншае. Мае знаёмыя, пераканаўшыся ў бясплёнасці «блуканняў па інстанцыях», адважыліся адмовіцца ад аплаты камунальных паслуг. Ведаючы, што адзін у полі не воін, абыйшлі суседзяў, хто, як і яны, бегаюць з ведрамі на ніжнія паверхкі, з прапановай падтрымаць іх «пачыні». Недаўра прайшоў у іх кватэры чужаца тэлефонны званок: «Калі вы будзеце займацца падобнай прапагандай, — папярэдзіў іх мужчыніскі голас, — можаце апынуцца ў жыллі, дзе плаціць вам увогуле не спатрэбіцца...» Вось якія мы яшчэ сёння.

Не вельмі даўно давалася быць сведкам даволі рэдкага выпадку. У адной з вёсчак Міншчыны доўгі час у дрэнным стане была вуліца. Вясной і восенню яна затоплялася вадою, летам ад праходзячых па ёй аўтамашы і трактароў пыліла так, што і хаты, і агароды сталі ілі белымі. Людзі звярталіся ў сельскі Савет, да старшыні калгаса, у раён, але іх не «чулі». Тады яны пераканалі вуліцу і не пусцілі па ёй транспарт. І што вы думаеце? Імгненна з'явілася тэхніка, вуліца «апрачунлася» ў асфальт.

Цяперашняя адміністрацыйна-камандная сістэма, нягледзячы на яе ўжываную маналітнасць, баіцца нават голасу асобнага чалавека, асабліва яго супраціўляльнасці, бунтарства. А калі гэты голас зліваецца ў хор, супраціўляецца і бунтарства ў хвалю гнева і абурэння, уседзец яе прадстаўнікам нават за дубовымі кабінетнымі дзвярыма не заўсёды ўдаецца. Сёння гэта ўжо стала неаспрэчнай ісцінай, якая знаходзіць часам драматычнае паўвяджэнне. Успомнім хоць бы адстаўкі партыйных лідэраў у Валгаградзе, Цюмені, Чарнігаве...

На наша ішчасце (а можа, і няшчасце), падобныя ўспышкі народнага абуджэння і актыўнасці пакуль не закранулі нашу увогуле ціхую ў гэтым плане рэспубліку. Але не задумацца ўсім нам, а ўжо тым больш апарату над характарам гэтых падзей, не зрабіць урокі было б яўнай блізарукасцю. Спадзявацца ж, што, маўляў, пранясе, нас не закране гэтая хваля абнаўлення — памылка. Падобныя працэсы адваротнага ходу не маюць.

Перадвыбарчую кампанію, якая прайшла ў рэспубліцы, партыйны і савецкі апарат, трэба прызнаць, выйграў. У ліку прэтэндэнтаў на дэпутатскія мандаты значна больш было начальства, тых, каго мы адносім да адміністрацыйна-каманднай сістэмы. Што ж, Няхай гэта будзе на нашым сумленні. Не змаглі мы перамагчы ў сабе звыклую нясмеласць і паслушэнства, калі нам навізвалі «патрэбных» кандыдатаў. Але ці можам мы сцярдэжаць, што ўсе яны кар'ерысты, функцыянеры, гатовыя не на жылот, а на смерць біцца, ахоўваючы ружыжы гэтай сістэмы? Сумніцельна. Вельмі імклівы бег нашага часу, вельмі вялікую цану даводзіцца плаціць за выдаткі і супярэчлівасці ў перабудовых працэсах, каб пасіўна сузіраць непазартлівасць, безыніцыятыўнасць, старое мысленне чыноўнікаў большасці рэспубліканскіх структур, што засядзелі ў службовых крэслах.

На выбары народ ускладаў вялікія надзеі. Сёй-той выбарчую кампанію называў ледзь не апошнім шансам на змены ў нашым жыцці. Што ж, ад таго, якую «каманду» беларускіх парламентарыяў выбралі, залежыць вельмі многае. У першую чаргу — ход перабудовы. Спыніць жа яе, нават пры самым кансерватыўным саставе дэпутатскага корпуса, нельга. Народ гэтага ўжо не дапусціць.

Прэс-служба
Міністэрства
культуры БССР
паведамляе

3 нагоды юбілею

Ф. Скарыны

Савет Міністраў рэспублікі прыняў прапанову Міністэрства культуры БССР аб правядзенні грашова-рэчавай латарэі з нагоды 500-годдзя беларускага асветніка і першадрукара Ф. Скарыны. Яна выпускаецца на суму 2, 5 млн. рублёў, кошт аднаго білета—50 капеек.

Распаўсюджванне грашова-рэчавай латарэі павінна садзейнічаць пачуццю асабістай адказнасці за чалавека, за аднаўленне і развіццё нацыянальнай культурнай спадчыны, якой сёння неабходна ўсёнародная падтрымка і непасрэдная матэрыяльная дапамога. Сродкі ад рэалізацыі латарэі будуць накіраваны на папаўненне рахунку рэспубліканскага фонду развіцця культуры і мастацтва. Іх мёрквеца выкарыстаць для фінансавання рэстаўрацыі музейных рэліквій, гістарычных помнікаў духоўнай культуры, якія маюць непасрэдныя адносіны да жыцця вялікага сына беларускага народа.

Тыраж розыгрышу латарэі адбудзецца 7 верасня ў Полацку ў час правядзення юбілейных урачыстасцей на радзіме Ф. Скарыны.

Свята

духавой музыкі

Адбылося пасяджэнне арганізацыйнага камітэта рэспубліканскага агляду-конкурсу духавых аркестраў і свята духавой музыкі, якое пройдзе ў канцы чэрвеня—пачатку ліпеня г. г. у Мінску і будзе прысвячацца вызваленню Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Такія агляды-конкурсы адбыліся ва ўсіх абласцях рэспублікі, на якіх вызначаны лепшыя калектывы, якія і прымуць удзел у свяце.

На пасяджэнні аргкамітэта абмеркаваны арганізацыйныя, творчыя і фінансавыя пытанні, звязаныя з падрыхтоўкай і правядзеннем агляду-конкурсу. Разгледжаны сцэнарый правядзення свята і план мерапрыемстваў, якія будуць праходзіць у беларускай сталіцы на плошчах і праспектах, каля абеліска і помнікаў, дзе адбудзецца гарадскі танцавальны баль і заключны канцэрт зводных духавых аркестраў абласцей рэспублікі.

Б. ПЕРНИКАУ.

У рэвізійнай камісіі

Саюза пісьменнікаў

Беларусі

Як ужо паведамлялася, на X з'ездзе СПБ была выбрана рэвізійная камісія. У новы яе склад увайшлі пісьменнікі У. Верамейчик, В. Гігевіч, М. Гіль, А. Гардзіцкі, К. Жук, К. Камейша, Г. Кісялёў, В. Коўтун, А. Камароўскі, У. Ліпскі, А. Ліс, М. Мятліцкі, А. Пяткевіч, В. Рагойша, У. Скарынін, І. Саламевіч, У. Сіўчыкаў, П. Ткачоў, М. Тычына, У. Федасенка, М. Чаргінец, В. Шніп, Э. Ялугін. Нядаўна адбылося першае арганізацыйнае пасяджэнне камісіі, на якім абралі старшыню, разгледзелі асноўныя накіраваныя працы на бліжэйшы час. Старшынёй рэвізійнай камісіі СПБ стаў В. Рагойша.

3 мастакамі на эцюдах

Горам прыйшло адкрыццё: самыя важкія словы вечныя трацяць асновы... Фарбы! Пра што маўчыць над краявідам суровым?

Сеём, кахаем нанова, але сядзіць, бы асцё, розгалас палешуковы: як нам вярнуць пачуццё, што гэты край не часовы?

Скончыўся дождж прамянёвы, звяла ў зародку дзіцё... Знак ненадзейнай аховы — цёплы сюжэт мастакоў: жыта, жанчына, жыццё.

Пасляваенная балада

На сваіх усё руках: сена ў копы — па імхах, дровы ў санках — па лядку, рэдка дзетак — па садку.

Рукі-ручанькі баляць: і касіць самой, і жаць.

На сваіх усё руках: ткаць і прасці — па дварах, за ручнік — па медзяку, па слязіне — на шчаку.

Рукі-ручанькі баляць: ні прасціць, ні жабраваць.

На сваіх усё руках: вестку — мужу ў Салаўках, хлеб — матулі на палку, хрэст — на картачку ў кутку.

Рукі-ручанькі баляць: гора горам не падняць.

На сваіх усё руках: дзетачак — па дактарах, а самой — па скразняку то ў палях, то на таку...

Рукі-ручанькі баляць: цяжка свечачку трымаць.

Мудрыя маладыя творцы грэбліва пазбягаюць уздыбленых вуліц, здратаваных газетных загонаў, расплаўленых тэлеэкранаў — таго, што нявартае богаабраннікаў. Іх кватэрны зацішак дышае наканаванасцю — паказанца аднойчы народу ў геніяльных «Аблавах», і «Знаках бяды», і «Сотнікавых»...

А пакуль што мудрыя маладыя творцы паблажліва ставяцца да пілігрыма ўздыбленых вуліц, ратая газетных загонаў, сізіфа няцярпных пытанняў Васіля Уладзіміравіча Быкава. І ён, трэба думаць, вельмі ж усцешаны найсправядлівым падзелам беларускае працы.

Дзіцячыя ахвяры

Калі на дварэ ўсё цяплей і скрозь мільгацяць матылькі, мне бачацца душы дзяцей, вунь тая — уласнай дачкі.

І што мне вясновы твой такт, зямля, з тваім ладам усімі! Дачка не магла проста так пакінуць мяне назусім.

Таму ў мяне столькі любві да веселуна-хлпачука, што ловіць — не ў сіле злавіць маленечкага матылька.

Спаткаюцца, пэўна, яны не тут, не цяпер — а калі пазбудуся ўрэшце віны, якую прыняў ад зямлі...

У ДАДЗЕНАЙ публікацыі размова пойдзе не столькі аб добра вядомай спробе прэфесара Л. С. Абэцэдарскага ўмацавацца ў якасці манапаліста ў беларускай гістарычнай навуцы, колькі аб свабодзе як фундаментальнай уласцівасці, асноватворным прынцыпе ўсякай, у тым ліку і навуковай, творчасці, а таксама аб тых сумных выніках у духоўным жыцці грамадства, у культуры і навуцы, да якіх прыводзіць дэфармацыя, парушэнне, скажэнне гэтага прынцыпу. Карацей кажучы, наш нарыс не столькі пра Л. С. Абэцэдарскага — канкрэтнага чалавека

быў вымушаны рабіць тое, што разбурае асобу вучонага: падганяць гістарычныя факты пад загадзя сканструяваную схему, а ўсё, што супярэчыць гэтай схеме, — адкідаць або не прымаць у разлік. Дзеля справядлівасці варта сказаць, што гэтым грашыў не ён адзін, але ён з'яўляўся найбольш тыповым прадстаўніком даследчыкаў такога роду.

Я не прэтэндую на вычарпальны гістарыяграфічны аналіз навуковых поглядаў Л. С. Абэцэдарскага, хоць патрэба ў такім аналізе вельмі наспела. Часткова гэта ўжо робіцца. Маю на ўвазе, напрыклад, публікацыі М. Біча «Канцэпцыя

Трэцяга Літоўскага статута 1588 г. (а пісаць належала б — Статута Вялікага княства Літоўскага — але гэта скажэнне таксама наўмыснае, бо яно працуе на канцэпцыю Абэцэдарскага. — С. П.) быў Леў Сапега — буйны феодал, канцлер Вялікага княства Літоўскага, закліканы вораг народных мас Беларусі. За ўдзел у паўстанні супраць уніі Сапега прыгаварыў да пакарання смерцю 120 жыхароў Віцебска. Ён вядомы і шмат якімі іншымі крывавымі расправамі над беларускімі сялянамі і гараджанамі. Рымскія папы Клімент VIII і Павел V усхвалялі Сапегу за тое, што ён прыкладаў

Сямён ПАДОКШЫН,
доктар філасофскіх навук

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА»

Развагі пра манапалізм у навуцы

і вучонага, колькі пра тую дэфармаваную пазіцыю ў духоўным жыцці грамадства, беларускай навуцы, якую ён прадстаўляў. Думкі і ацэнкі, якія змяшчаюцца ў маёй публікацыі, не прэтэндуюць на ісціну ў апошняй інстанцыі. Яны адкрытыя для крытыкі. Мала таго, я запрашаю да актыўнага, зацікаўленага абмеркавання праблемы, якую я закрануў.

Пяняцце «абэцэдаршчына» ўжо даўно лунала ў паветры навуковага і культурнага жыцця нашай рэспублікі, аднак само гэтае слова было вымаўлена параўнальна нядаўна, наколькі памятаю, на старонках газеты «Літаратура і мастацтва». Не буду займацца высвятленнем, каму належыць прырытэт у яго вынаходніцтве, але, здаецца, яно нарадзілася ў пісьменніцкім асяроддзі. «Абэцэдаршчына», на мой погляд, вельмі ёмістае пяняцце, даволі ўдалае і актуальнае, асабліва ў нашы дні, калі пераглядаецца не толькі змест савецкай гуманітарнай навуцы, але і спосаб, метады яе стварэння.

Але... аўтары, якія ўявілі гэта пяняцце ў літаратурны зварот (дазволю сабе каламбур) скажуцьшы «А», не казалі «Б» і «Ц», гэта значыць, яны далі імя з'яве, але не высветлілі сутнасці гэтай з'явы, што — галоўнае. Асабліва цяпер, калі беларуская культура, гуманітарная навука перажываюць перыяд радыкальнага абнаўлення, а ў шэрагу выпадкаў і свайго другога нараджэння і станаўлення, калі неабходна пазбавіцца ўсяго таго, што ў ранейшыя (мінулыя) часы было крыніцай дэфармацыі і застою ва ўсіх галінах.

Дык што ж такое «абэцэдаршчына»? Былыя студэнты Лаўрэнція Сямёнавіча сцвярджаюць, што ён з'яўляўся добрым лектарам. Я таксама неаднаразова слухаў яго публічныя выступленні і павінен сказаць — яны рабілі моцнае эмацыянальнае ўражанне. Л. Абэцэдарскі, як вядома, быў даследчыкам беларускай гісторыі XVI—XVII стст., аўтарам некалькіх манаграфій і шматтомнай «Гісторыі Беларускай ССР», школьных падручнікаў па гісторыі БССР і інш.

На мой погляд, асноўная загане Л. Абэцэдарскага як вучонага заключаецца ў тым, што ён вельмі часта ішоў у сваіх даследаваннях не ад факта, а ад зададзенай канцэпцыі. На гэтым памылковым шляху ён

праўды» («ЛіМ», 9.IX.1989), А. Грыцкевіча «Прынцыпы і факты» («ЛіМ», 29.IX.1989) і інш. Лічу, што аналіз прац Л. Абэцэдарскага не павінен зводзіцца да агульнага адмаўлення яго даследных вынікаў. З аднаго боку, належыць выветліць тое, што ён унёс пазітыўнага ў беларускую гістарычную навуку, з другога — у чым ён памыляўся, але галоўнае, што ён наўмысна (знарок) скажаў, свядома фальсіфікаваў, кіруючыся як кан'юктурнымі, так і кар'ерысцкімі меркаваннямі. Бо, калі ненаўмысленная памылка ў навуцы не заганяная, то свядома, злонаўмысленная фальсіфікацыя — гэта ўжо вялікі смяротны грэх. Нездарма лжывых гісторыкаў параўноўваюць з фальшываманетчыкамі.

Наўгад вазьму два даволі тыповыя прыклады «аргументацыі» Л. Абэцэдарскага. Вось як ён абгрунтоўвае свой тэзіс аб выключна літоўскім характары дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага. «У асобных выпадках, — піша ён у сваёй працы «У святле неабвержных фактаў» (Мінск, 1969), — буйныя беларускія феодалы, пераважна каталіцкага веравызнання, далускаліся да высокіх урадавых пасадаў, але гэта не з'яўляецца сведчаннем, што Вялікае княства Літоўскае было беларускай дзяржавай. Вядома, што высокую ўрадавую пасаду падскарбія Вялікага княства Літоўскага (адпаведную пасаду міністра фінансаў) у канцы XV — пачатку XVI ст. займаў яўрэй Аўрам Езофавіч Рабчыковіч, аднак было б недарэчна на падставе гэтага факта сцвярджаць, што у Вялікім княстве Літоўскім дзяржаўная ўлада належала яўрэйскім купцам і ліхварам. Дзяржаўная ўлада ў Вялікім княстве Літоўскім заўсёды належала літоўскай феадальнай знаті». Такім, мякка гаворачы, сафістычным спосабам (сафізм — хлусня, мана, якая здаецца ісцінай) даказваць літоўскі і адмаўляць беларускі характар дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага — гэта значыць абсалютна не паважаць чытача, лічыць яго абмежаваным і прымітыўным.

А вось які «гістарычны прысуд» выносіць той жа аўтар Льва Іванавічу Сапегу, выдатнаму палітычнаму дзеячу і мысліцелю Вялікага княства Літоўскага: «Адным з укладальнікаў

усе свае намаганні, каб акалічваць беларускі народ. Буржуазна-нацыяналістычныя фальсіфікатары гісторыі з замалаваннем усхваляюць яго як выдатнага дзеяча беларускай культуры за тое, што свае крывавыя законы і прыгаворы ён пісаў па-беларуску» (там жа, с. 53).

Сёння гэтыя вульгарна-сацыялагічныя разважэнні чытаць смешна! Тут праўда свядома зблытана з відавочнай маной. Або Л. Абэцэдарскі быў пазбаўлены элементарнага пачуцця гістарызму, не ведаў даступных крыніц (а гэта было не так), у прыватнасці, вядомых прадмоў падканцлера Льва Сапегі да Статута Вялікага княства Літоўскага, у якім ён абгрунтоўваў ідэю прававой дзяржавы, і знакамітага ліста Сапегі ўніяцкаму архіепіскапу Іасафату Кунцэвічу, у якім канцлер ганіў (асуджаў) прымушовае скіненне беларусаў і ўкраінцаў да уніі, выступаў за свабодны рэлігійны выбар — або ён наўмысна фальсіфікаваў гісторыю, разлічваючы на «беспакаранасць», гэта значыць, на тое, што ў існуючых грамадскіх умовах яго не толькі ніхто не асмеліцца, але і практычна не зможа запырчыць.

Цяпер, калі мы атрымалі шэрагі і свабодны доступ да тэкстаў Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 года, а гэта значыць і да выдатных прадмоў Сапегі, — можна наглядна пераканацца ў тым, чаго варта вышэйпрацытаваная ацэнка Л. Абэцэдарскага.

І ўсё ж такі, на мой погляд, не гэта складае сутнасць пяняцця «абэцэдаршчына». Ва ўмовах публічнасці і канцэптуальнага плюралізму кожная наўмысленная дэфармацыя ісціны не выклікае сур'ёзнай небяспекі для навуцы, наколькі яна недаўгавечная і нічога не можа прынесці аўтару, апроч канфузу, а ў лепшым выпадку — «герастратавай славы».

Дык усё ж, што такое «абэцэдаршчына»? А, можа, гэта сума асноватворных ідэй і канцэптуальных устаноў гісторыка Л. Абэцэдарскага — катэгарычнае непрыманне версіі аб балцкім субстраце ў фарміраванні беларускай народнасці, якая (г. зн., версія), на яго погляд, ёсць нішто іншае, як «хлуслівыя сцвярджэнні сучасных фальсіфікатараў (Працяг на стар. 14—15).

Хлопцы мае — белыя вароны. Горад азірнецца — уздыхне ці пагардай, быццам з-пад кароны, з-пад брыля праніжа, не зміргне.

Не адвернуцца, ды дзе ў закутку, ля глухое шэрае сцяны, сціснуць скроні ў роспачы і смутку... Белізна — з адценнем сізіны.

З-за сцяны нярэдка далятаюць і да іх былыя галасы: «Дзе ж улады? Ці варон страляюць? Новыя часы!

Не баяцца брудных нагавораў: мужныя, ачысцяцца ў вяках; не ўвакрасне, бог дасць, хіжы воран, не спародзіць болей «варанка».

Толькі мала іх, яшчэ так мала... Ім у тлумных вулках гарадскіх, у перанаселеных кварталах хочацца падобных да саміх.

Блісне вера ў сэрцах іх збалелых — весялюць позіркы ва ўсіх, і тады на вулках белым-бела, светла скрозь на Белай іх Русі.

Свежы снег айчыны край палоніць, росны май расквечвае сады!.. Хлопцы мае — белыя вароны — ані з кім не розняцца тады.

Магчымыя

рэвалюцыянеры

Перабудоўваць — а хоць паў-Зямлі! — ці мала які сёння ўзяўся б заўзятар. Адно каб надзейнае крэсла далі, прыслугу ў спаднічках, спугу ў шынялі і дадалі сотні тры да зарплаты...

Апошнія хвіліны

Ігната Грынявіцкага

Ідзіце!.. Датрываю муку адзін, без крыўды на сбраю. Хай застаецца мая кроў на жорсткім пецяўбургскім бруку. Сумленнем чысты перад богам, я праўды ведаю цану. Дык не пытайцеся, чаму падняў руку я на «самога». Тупая царская пыхлівасць нікчэмней за халопскі лёс. Хто да канца свой крыж пранёс, таму адзін цар — справядлівасць.

А там... на цёмнай Беларусі... яшчэ ўсё верыць мой народ. Няхай! І там настане год, які паўстаць яго прымусяць. Магчыма, сведчыць потым буды я, мёртвы, святасць, моц яго. А вы... вы з ім не аднаго змагчы патрапіце прыблуду. Ідзіце!.. Абмінаць мусова мясціну гэтую царам, а кроў — хоць кропля — будзе вам свяціць журботна і суроа.

«АБЦЭДАРШЧЫНА»

(Пачатак на стар. 13).

гісторыі Беларусі», «элементарна непісьменныя выдумкі... прыхільнікаў антыкамунізму» (Л. Абцэдарскі, «У святле неабвержных фактаў», с. 16); або яго перакананне, што тыя, хто абараняе пункт гледжання пра існаванне беларускай дзяржаўнасці ў эпоху Вялікага княства Літоўскага, — гэта «найміты амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў» (там жа, с. 38); або яго іміненне прыменіць сувязі беларускай культуры XVI—XVII стст. з культурай Захаду («Ідэі заходнеўрапейскай рэфармацыі не знайшлі ды і не маглі знайсці ў Беларусі глебы для свайго развіцця» (с. 84); «І ў гісторыі кожнай галіны беларускай культуры таго часу на першы план выступае барацьба супраць заходняга ўплыву, звязанага з каталіцкай агрэсіяй»; «зусім відавочна, што амаль усе славытыя дзеячы беларускай культуры выраслі і загартаваліся менавіта ў барацьбе супраць уплыву каталіцкага Захаду» (с. 86); «час вызначальнага ўплыву каталіцкага Захаду на беларускую культуру быў часам яе заняпаду» (с. 94); або, нарэшце, яго ацэнка беларускага нацыянальна-вызваленчага руху XIX — пачатку XX ст. і газеты «Наша Ніва» і г. д.!

Канешне, усё гэта кампаненты паняцця «абцэдаршчына», але ж кампаненты другарадыя, не галоўныя, яны не вызначаюць сутнасць дадзенага паняцця. У нармальна творчых, дэмакратычных навуковых абставінах кожнай канцэпцыі можа быць супрацьпастаўлена іншая, альтэрнатыўная канцэптуальная ўстаноўка, і калі яна больш аргументаваная (а шэраг канцэптуальных палажэнняў Л. Абцэдарскага грунтуецца на тэндэнцыйна сабраных фактах), то і атрымлівае прызнанне ў розумах непарадушных чытачоў, у навуцы ды ў грамадстве ў цэлым! І тут належыць адзначыць, што ў святле найноўшых даследаванняў многія сцвярджэнні і вывады Л. Абцэдарскага сталі анахранізмам, захваўшы сваю каштоўнасць хіба што дзеля гістарыяграфіі. Ніякай рэальнай небяспекі для навуковага прагрэсу яны не складаюць, калі, зразумела, не спрабаваць іх штучна рэанімаваць ці прымушова ўкараняць у сведомасць народа, студэнтаў, вучняў.

Дык што ж такое, нарэшце, «абцэдаршчына»? У чым заключаецца сутнасць дадзенага паняцця, яго, так скажаць, квінтэсэнцыя? Мяркую, што падвёў чытача да спасціжэння сэнсу, які прысутнічае ў гэтым паняцці, а дэкладней, з'явы даволі прыкметнай у нашым навуковым і культурным жыцці не толькі нядаўняга мінулага, але ж і сучаснага.

«Абцэдаршчына», на наш погляд, гэта не столькі дэфармацыя гістарычных ведаў або зададзенай канцэпцыі, якая супярэчыць рэальным фактам гісторыі, колькі метады, спосабы самасцвярджэння ў навуцы, культуры, духоўным жыцці грамадства ў цэлым. Галоўнае ж у гэтым метады, спосабе — прэтэнзія на навуковую манополію, імкненне да безумоўнай абсалютызаванасці свайго пункту гледжання, надазвычайна нецярпімасць да альтэрнатыўных ідэй і думак. З усім гэтым непазбежна звязана спроба масі-

раванага падаўлення (заглушэння) сваіх навуковых апанентаў, аж да іх ідэалагічнай і палітычнай дыскрэдытацыі. Апошняе рабілася Л. Абцэдарскім дэволі проста, па вядомых ужо раней фармальна-лагічных правілах палітычнай барацьбы. Спачатку высювалася пасылка: такая канцэпцыя абгрунтаваецца заходнімі вучонымі, якія, ва ўяўленні Л. Абцэдарскага, усе без выключэння, з'яўляюцца «наймітамі амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў», «антыкамуністамі» або «буржуазна-нацыяналістычнымі фальсіфікатарамі». Потым прапанаваліся другія пасылкі: некаторыя з нашых даследчыкаў часткова або цалкам падзяляюць дадзены пункт гледжання або нешта падобнае на яго, напрыклад, сцвярджаюць, што Вялікае княства Літоўскае з'яўлялася беларуска-літоўскай феадыяльнай дзяржавай. А адсюль вынікала, што апошняе з'яўляецца свядомымі або несвядомымі памагатымі першых. Такая «логіка» пранізвае ўсю кнігу Л. Абцэдарскага «У святле неабвержных фактаў». Такім вось чынам, без навуковай дыскусіі аўтар гэтай кнігі пераможна знішчаў сваіх рэальных існуючых або верагодных апанентаў і ўмацоўваўся на Алімпіе беларускай гістарычнай навуцы ў якасці яе заканадаўцы...

..У навуку я прыйшоў, у пачатку 60-х. Гэта, як вядома, быў час «адлігі», калі паступова пачала ажываць наша грамадства, культурнае, навуковае жыццё пасля доўгіх гадоў здранцвення і страху сталіншчыны. Теды мы, «шасцідзесятнікі», узрушаныя дакладам М. Хрушчова на XX з'ездзе КПСС, яшчэ не ведалі ўсяго таго, што ведаем сёння аб гэтым гістарычным перыядзе. Таталітарная камандна-бюракратычная сістэма, якая фарміравалася з сярэдзіны 20-х гадоў і сцвярджала манопалізм як у палітыцы, так і ў эканоміцы, непазбежна прывяла да унітарызаванасці і дагіматызацыі ўсяго духоўнага жыцця савецкага грамадства. Менавіта ў гэты перыяд пачалі складацца стэрэатыпы духоўных адносін, якія паступова сталі пануючымі ва ўсіх галінах культуры і навуцы і ад якіх мы не можам канчаткова пазбавіцца і сёння: абсалютызаванасць дамаганні на ісціну; нецярпімасць да іншадумства, альтэрнатыўнай ідэі і тэорыі; сцвярджэнне свайго пункту гледжання пры дапамозе «ідэалагічнай дубінкі», сацыяльна-палітычнай і маральнай дыскрэдытацыі сваіх апанентаў, ікненія прывязці іх да рэакцыйных ідэалагічных і палітычных пляняў захаду; апеляцыя да дырэктывных органаў і празрыстыя намёкі на неабходнасць адміністрацыйных вывадаў у адносінах да іншадумцаў; сацыяльная дэмагогія і бессаромнае абвяшчэнне сваёй персону адзінай захавальніцай пануючых ідэалагічных каштоўнасцей і ідэалаў; стварэнне і прычэплванне ўсялякіх ярлыкоў, якія былі або хлуслівыя, або нічога па сваёй сутнасці не азначалі, а часам, і проста не мелі ніякага сэнсу («меншавіцтвычыны ідэалісты», «нацдэмы» і г. т. п.).

Гэтая таталітарная сацыяльна-культурная сітуацыя як ніяка лепш спрыяла актывізацыі «д'яблаў самасцвярджэння». Менавіта ў гэты перыяд на паверхню выплываюць людзі амаральныя і беспрывічныя — кар'ерысты, якія імкнуцца да поспеху «любой цэнай», прагнаю да славы пасрэднасці, а то і про-

ста гультаі або творча бездапаможныя дзеячы культуры і навукі. Грамадская атмасфера 30-х — пачатку 50-х гг. давала ім шырокае магчымасці для хуткага і лёгкага самасцвярджэння, палітычнай або навуковай кар'еры (прычым, без неабходнай і цяжкай працы, якая, як вядома, патрэбна для таго, каб заслужана зацвердзіцца ў навуковым ці мастацкім жыцці грамадства — дастаткова толькі выказаць «палітычны заказ», напісаць выкрывальны артыкул ці выступіць з адпаведнай прамовай на сходзе запалоханых вучоных або пісьменнікаў, хоць нярэдка многія з іх самі рабіліся ахвярамі свайго запалу)... І хоць пасля XX з'езда КПСС грамадская атмасфера істотна змянілася, але вось такі негатывыты сацыяльна-культурны вопыт ужо быў набыты і ён час ад часу даваў аб сабе знаць. Пасля кастрычніцкага (1964 г.) Пленума ЦК КПСС, а, магчыма, і раней, г. зн. з часу вядомага наведвання М. Хрушчовам мастацкай выставы ў Манежы, на змену эпосе шумнага выкрывання створанага намі куміра прыйшоў час яго ціхай, частковай рэабілітацыі і вяртання да некаторых характэрных для эпохі сталіншчыны метадаў рэгулявання духоўнага жыцця грамадства. Гэта адбылося і ў навукова-культурным жыцці Беларусі.

Л. Абцэдарскі, наколькі мне вядома, не выступаў на навуковай ніве 30-х — пачатку 50-х гг., але, як паказалі наступныя падзеі, засвоіў некаторыя норавы гэтага часу. Сведчанне — яго публікацыйны канца 50-х — пачатку 60-х гг. Далей — больш. У 1965 г. выйшла ў свет манаграфія А. Коршунава «Афанасій Філіповіч». На яе адгукнуўся часопіс «Польмя», змясціўшы рэцэнзію М. Прашчовіча. Апрача іншага, у гэтай рэцэнзіі ў самым агульным выглядзе закраналася пытанне пра беларускую дзяржаўнасць у межах Вялікага княства Літоўскага, што выклікала энергічны пратэст Л. Абцэдарскага на старонках таго ж часопіса. Ішоў 1966 год, яшчэ адчувалася свежае дыханне XX з'езда, а «эпоха застою» толькі-толькі пачыналася, і Інстытут гісторыі АН БССР па ініцыятыве Н. Каменскай вырашыў арганізаваць дыскусію з гэтай прычыны. Павінен сказаць, што гэта была цікавая дыскусія, у духу тых, якія сталі тыповымі праз дваццаць гадоў, у перыяд перабудовы. У час дыскусіі канцэпцыя Л. Абцэдарскага сустрэла рашучыя прэрачэнні з боку шэрагу навуковых супрацоўнікаў АН БССР і вышэйшых навуковых устаноў рэспублікі (М. Алексютовіча, А. Мурнева, А. Грыцкевіча і інш.). На жаль, ні той, ні другі бакі не мелі дастатковых аргументаў для абгрунтавання свайго пункту гледжання, паколькі праблема дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага не была даследавана. Аднак манополія Л. Абцэдарскага была пахіснута.

Але ж не надоўга, паколькі час працаваў на яго, «эпоха застою» прагрэсавала. Дзеля справядлівасці належыць сказаць, што Л. Абцэдарскі прывіў зайздросную аператыўнасць у сцвярджэнні сваіх канцэптуальных поглядаў на беларускі гістарычны працэс, надрукаваўшы ў 1969 годзе ўжо цытаваную вышэй працу «У святле неабвержных фактаў». Менавіта

ў ёй змешчана яго гісторыка-тэарэтычнае крэда, яго канцэптуальная ўстаноўка па пытаннях паходжання беларускага народа, дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага, беларускай культуры і рэлігійнага жыцця XVI—XVII стст., уземаадносінаў Беларусі з Расіяй, Захадам і інш. Не буду падрабязна аналізаваць гістарычныя погляды Л. Абцэдарскага, паколькі не ў гэтым сэнс маёй публікацыі. Скажу толькі, што па сваім характары гэта праца публіцыстычная, а не навуковая. Факты падбіраліся аўтарам тэндэнцыйна, падганяліся пад зададзеную канцэпцыю. Але ж самі па сабе канцэптуальныя ўстаноўкі Л. Абцэдарскага не з'яўляліся сур'ёзнай перашкодай для развіцця беларускай гістарычнай навуцы, наадварот, яны маглі б стымуляваць гэта развіццё, стаўшы прадметам дыскусіі, але ж пры ўмове: калі б быў выслуханы другі бок.

Але ж другі бок у сілу вядомых абставін не змог публічна выказацца. Праўда, праз некаторы час Інстытут гісторыі АН БССР была запланавана тэма «Беларусь у складзе Вялікага княства Літоўскага». На працягу некалькіх гадоў была падрыхтавана праца, у якой, наколькі мне вядома, з прыватных разоў моў з яе былым кіраўніком Я. Карпачовым, праблема дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага вырашалася кампрамісна. Аднак гэтая праца не апублікавана і па сённяшні дзень.

Канцэптуальныя палажэнні Л. Абцэдарскага набылі адвёзны характар у пік «застойнага перыяду». Яскравай праявай «абцэдаршчыны» як духоўнага феномена гэтага часу з'явіўся яго артыкул «Нужны точныя ацэнкі», апублікаваны 17 мая 1973 г. у газеце «Советская Белоруссия».

За дзень да гэтага ў Аддзяленні грамадскіх навук АН БССР пад старшынствам акадэміка АН БССР К. Буслыва ішло абмеркаванне першага тома шматтомнай «Гісторыі Беларускай ССР». Л. Абцэдарскі выступіў з крытыкай цэлага шэрагу трактовак гэтага выдання, якія разыходзіліся з яго канцэптуальнымі ўстаноўкамі. Аднак сваіх апанентаў ён слухаць адмовіўся і дэманстраванне пакінуў залу.

Усё растлумачылася раніцай, калі выйшаў свежы нумар «Советской Белоруссии». У лепшых традыцыях вульгарнага сацыялагізму 30-х — пачатку 50-х гг. прафесар Л. Абцэдарскі выкрываў шэраг аўтараў, у прыватнасці, пісьменніцу Вольгу Іпатаву, а таксама аўтара гэтых радыкоў за тое, што яны ў сваіх творах асвятлялі жыццё і погляды выдатных мысліцеляў і культурных дзеячаў Беларусі — Ефросініі Полацкай і Ляўрэцыя Зізаныя Тустаноўскага — якія, на «няшчасце», былі ў «злачыннай сувязі» з царквою, паколькі першая з'яўлялася манашкай, а другі — багасловам.

Вось некаторыя «перлы» з таго артыкула: «царква» — злейшы вораг навуцы і просвешчання»; «Ефросінія Полацкая была враждебна падлинной науке и подлинному просвещению»; «Ольга Ипатовна выписала сусальный образ этакой княжны-демократки, томлящейся от неудавшейся любви... Правда, Ольга Ипатовна показывает, что смиренную монахию время от времени, даже в преклонном возрасте, одолевают греховные помыслы»; «пересказ «житий святых», даже с гарниром любовной интриги... не отвечают ни задачам коммунистического воспитания молодежи, ни требованиям, которые предъявляются к историческому жанру художественной литературы»; «имя Ефросинии Полацкой всегда служило реакцией»; «нельзя забывать, что и Мелетий Смотрицкий, и Лав-

рентий Зизаний и другие защитники православия прежде всего были богословами, стремившимися упрочить господство своей церкви над народными массами. Всякая идеализация этих защитников феодально-религиозной идеологии является в то же время и идеализацией церкви, преступления которой перед разумом, перед наукой, перед человечеством слишком велики». І гэта пісалася ў 1973 годзе!

Аўтар гэтых радыкоў зрабіў такую спробу: склаў пісьмовае абвяржэнне поглядаў Л. Абцэдарскага, выказаных у артыкуле «Нужны точныя ацэнкі», і знаёміў з імі партыйны сход Інстытута філасофіі і права АН БССР, а таксама акадэміка-секратара Аддзялення грамадскіх навук АН БССР К. Буслыва і дырэктара Інстытута філасофіі і права АН БССР П. Пузікава, якія, дарэчы, пагадзіліся з маймі аргументамі, але паралілі не пісаць вышэй, паколькі Л. Абцэдарскі карыстаўся довер'ем у рэспубліканскіх дырэктывных органах — як кансультант па пытаннях беларускай гісторыі.

Дарэчы, аб дырэктывных органах. На мой погляд, палітычнае кіраўніцтва ў сваіх ацэнках не павіна арыентавацца на той ці іншы навуковы аўтарытэт. Асабліва на тых вучоных, якія намагаюцца быць «большымі «католікамі, чым сам Папа», імкнучыся, як Тэрэзія, ісці «паперадзе прагрэсу», падірэслена дэманструюць сваю ідэалагічную і палітычную адданасць (часцей за ўсё за гэтым хаваецца элементарны кар'ерызм і прымітыўны сервелізм).

Я зрабіў спробу прааналізаваць погляды Л. Абцэдарскага ў газеце «Советская культура», але спроба з публікацыяй альтэрнатыўнага пункту гледжання ў цэнтральнай газеце таксама пацярпела няўдачу. Л. Абцэдарскі «святкаваў перамогу», а навуковая грамадскасць рэспублікі маўчала. «Эпоха застою» набліжалася да свайго піку...

Сёння, у перыяд радыкальнай перабудовы духоўнага і матэрыяльнага жыцця грамадства, з'явілася магчымасць адкрытага, сумленнага, у інтэресах усёй нашай навуцы — і прародзанаўчай, і гуманітарнай — сказаць суровую праўду пра такі феномен, як «абцэдаршчына», які, безумоўна, выходзіць за вузкія межы беларускай гістарычнай навуцы. Для беларускай гістарычнай навуцы «абцэдаршчына» — гэта па сутнасці справы тая ж «лысенкаўшчына», але ўжо ў іншых грамадска-гістарычных умовах і, зразумела, з меншымі матэрыяльнымі і духоўнымі стратамі. Тое, што ў савецкай біялагічнай навуцы было трагедыяй, у беларускай гістарычнай навуцы ў большай ступені напамінала фарс. Але гэты фарс дорага ёй абшшоўся, паколькі ён паслужыў адной з галоўных прычын даволі пасрэднага ўзроўню вышэйшай і школьнай адукацыі ў галіне беларускай гісторыі, адсутнасці глыбокіх і наватарскіх навуковых распрацовак па цэлым шэрагу праблем.

Калі гаворка ідзе пра навуковы плюралізм, узнікае пытанне: як жа так, ісціна адна, а нам прапануюць застарэлыя і непрымальныя ў наш час, у эпоху строгай эксперыментальнай навуцы канцэпцыю «множнасці ісціны»? Зразумела, навуковая ісціна адна. Адмаўляючы гэтага палажэння непазбежна заводзіць у нетры агнастыцызму, нігілізму, не дазваляе мець надзейныя і верагодныя ведаў, а гэта значыць, і навуку; паралізуе нашу дзейнасць, паколькі, кіруючыся канцэпцыяй «множнасці ісціны», немагчыма прымаць аптымальныя і канструктыўныя рашэнні.

АЛЬТЭРНАТЫВА

(Пачатак на стар. 3).

Неабходна ўжо цяпер ствараць і нарошчваць буйныя прамысловыя аб'яднанні, што ўключаюць у сябе ўсе цыклы вытворчасці і рэалізацыі тавараў пэўнай наменклатуры і, па меры патрэбы, выкарыстоўваючы субпадрадныя структуры «нефармальнай эканомікі» (кааператывы, новыя віды індывідуальна-працоўнай дзейнасці і гэтак далей).

Такія аб'яднанні могуць мець неадчужальны матэрыяльна-тэхнічныя фонды, аўтаномныя камерцыйныя банкі і ажыццяўляюць патрабавальную палітыку (дапамогу фінансамі, тэхнікай, людскімі рэсурсамі і г. д.) адносна рэгіянальных «аграрных лаясоў», знаходзячыся, дзякуючы ўласным харчовым, перапрацоўчым камбінатам, на самаабеспячэнні сельскагаспадарчай прадукцыі. Сацыялістычныя прамыслова-аграрныя карпарацыі фінансава заахвочваюцца Дзяржбанкам і каардынуюцца з дапамогай адзінага Гаспадарчага кодэксу гаспадарчарэзліковымі галіновымі (міжгаліновымі) фірмамі маркетынгу і мэтавымі камітэтамі (службамі) навукова-тэхнічнай інфармацыі. Гэтыя пазаведамасныя асацыяцыі гандлююць, абменьваюцца на ўнутраным і знешнім рынках асноўнымі відамі выпускаемых тавараў, а таксама лішкамі сельскагаспадарчай прадукцыі пасля неабходных адлічэнняў у агульнасаюзны фонд.

Такія магутныя поліструктурныя аб'яднанні дазваляюць прымяняць перадавую сусветную тэхналогію, вышэйшыя дасягненні аўтаматызацыі і арганізацыі працы, даюць магчымасць значна павысіць іх прадукцыйнасць працы, што ў сваю чаргу дазваляе павялічыць заробную плату рабочых і абслугоўваючага персанала прыкладна ў 3—4 разы ў параўнанні з заробкам тых, хто заняты на раз'яднанных некааперывіраваных прадпрыемствах. Зарплата навукова-інжынерных работнікаў, арганізатараў буйной вытворчасці, кампетэнтных упраўленцаў павінна быць па К. Марксу суразмернай ступені складанасці і адказнасці выконваемых функцый і расці ў геаметрычнай прагрэсіі. З'явіцца і будзе расці, пакуль не павялічыцца зацікаўленасць працоўнага насельніцтва, своеасабліва рабочая і навукова-тэхнічная «эліта» (па працы, а не па пасадзе). Гэта будзе нармальна для высокарэнтабельных прадпрыемстваў, якія дасягнулі вяршынь неспрэчнага абагульнення працы і выпускаюць прадукцыю, што з'явіцца на сусветным рынку. Нямае грамадзян нашай краіны ды і іншых дзяржаў, бадай, паліцаў за гонар стаць акцыянерамі прэстыжных асацыяцый, у лік якіх, напэўна, увойдуць розныя вытворчыя і пасрэдніцкія канцэсіі, шматгаліновыя фірмы са змешаным капіталам. Права і абавязальнасці апошніх будуць забяспечвацца цэлымі кодэксамі дагаворнага права эканамічна канвергаваных дзяржаў. Любы чалавек на радзіме павінен мець рэальную магчымасць стаць прадстаўніком працоўнай «эліты», і тады слова «эліта» стра-

ціць свой ранейшы сакрамэнтальны сэнс.

Карэнае адрозненне «сацыялістычных манаполій» ад капіталістычных заключаецца ў тым, што першыя не з'яўляюцца манаполіямі ў поўным сэнсе слова (што падкрэсліваецца двухосем), бо кантралююцца грамадствам. Сацыялістычныя канцэрны і карпарацыі ствараюцца добраахвотна працоўнымі калектывамі прадпрыемстваў і рэгулююцца дзяржавай шляхам падаткова-кредытнай палітыкі. Уласнасць сацканцэрнаў і сацсіндыкатаў арэндная або акцыянерная. Мэта іх суіснавання — уздым жыццёвага і культурнага ўзроўню добра сумленных і творчых работнікаў, а таксама забяспячэнне сацыяльна абароненасці непрацаздольнага насельніцтва, падтрыманне «вартых чалавека» (К. Маркс) умоў жыцця.

Упэўнены, што стварэнне канцэрнаў, карпарацый і сіндыкатаў апошні і адзіны шанец для нашай партыі захаваць свой аўтарытэт і ўплыў на грамадства. Ведамствы будуць «падсякаць» самастойныя вытворчыя асацыяцыі, прыводзіць іх на край банкруцтва. Праўда, спроба «транспартных кантор» уніфікацыі «самастойнасць» канцэрна «Варкута-вугаль» (ці не па тэлефонным званку з Міністэрства вугальнай прамысловасці?), не выдзелішы неабходнай колькасці вагонаў пад экспартны валютны вугаль, не прынесла жаданага поспеху. «Нарыльск-вугаль» доўга трымаўся.

Добрыя ўзыходы нядаўна даў падтрыманы асабіста Мікалаем Іванавічам Рыжковым, канцэрн «Бутэк», які аб'яднаў 25 прадпрыемстваў, звязаных з вытворчасцю будаўнічых матэрыялаў (аб гэтым паведамлілі «Известия» № 32, 1990 г., «Літаратурная газета», № 5, 1990 г.). «Бутэк» стварае свой камерцыйны банк і гатовы да стварэння «дружалюбных банкаў» на паі. Прэзідэнт канцэрна М. Бачароў заявіў, што аб'яднанне гатова ўключыць у сябе сельскагаспадарчыя, бытавыя прадпрыемствы, школы, навуковыя цэнтры, розныя творчыя саюзы з тым, выдавочна, каб стварыць для работнікаў своеасабліва карпарацыі цэлаю сістэму жыццёвага самаабеспячэння і культурнага росту. Добры пачыны. Збываюцца мары «бацькі» кааперацыі А. Чаянава.

Мне думаецца, што тая «нефармальная эканоміка», якая пачне складвацца вакол прамысловага ядра канцэрнаў з дапамогаю, падсобных дробных і сярэдніх прадпрыемстваў з кааператывнай, групавой, індывідуальнай (індывідуальна-групавой), акцыянернай уласнасці, дапаможа нам перамагчы, рэальна пераадолець эканоміку «ценявую», мафіёзную. Бо апошняя якраз і паразітуе на «познефеадальнай раз'яднанасці» гаспадарчых, арганізацыйна-упраўленчкіх структур, на некаторай аддаленасці і дэзарыентацыі інстытутаў прававога кантролю, на «рыхласці» нявызначанай да канца эканамічнай палітыкі дзяржавы.

Ці ёсць у Беларусі аб'ектыўныя ўмовы для стварэння канцэрнаў і карпарацый (канцэрнаў-карпарацый)? Так, ёсць. Па-першае, у БССР няма вялікіх прадпрыемстваў, якія выпускаюць прадукцыю, што карыстаецца попытам не толькі ў краіне, але і за рубяжом. Напрыклад, на базе комплекснага вытворчага аб'яднання «Інтэграл» можна было б стварыць

шматпрофільны канцэрн, а на базе Мінскага трактарнага завода — спецыялізаваны.

Па-другое, у рэспубліцы склаўся арганізацыйны перадумовы, так сказаць, «эмбрыёны» для нараджэння эканамічна самастойных вытворчых аб'яднанняў. Гаворка ідзе пра нефармальна ўзнікаючыя групы, асацыяцыі прадпрыемстваў Беларусі, што складаюць свайго роду кансультацыйныя саветы, неінстытуцыялізаваныя калегіі па абмене навукова-тэхнічным вопытам, тэхналагічным дасягненнямі і гэтак далей. Яркім прыкладам гэтага можа служыць «Асацыяцыя дзяржаўных прадпрыемстваў Мінска», якую ўзначальвае дырэктар аб'яднання «БелаўтаМАЗ» М. Ф. Лаўрыновіч, якому ўжо прысуджаны «тытул» прэзідэнта асацыяцыі. Ужо калі справа дайшла да «прэзідэнцкіх тытулаў», значыць засталася зрабіць толькі адзін крок, каб ператварыць даныя асацыяцыі ў прамысловыя (і прамыслова-аграрныя) канцэрны, кожны з якіх утворыць адзіную фінансава-эканамічную базу і будзе весці «адну гульню» на рэспубліканскім, саюзным і сусветным рынках. Няма сумнення, што хутка пасля гэтага паўстане пытанне аб характары і спосабе аб'яднання саміх канцэрнаў у больш магутныя фінансава-эканамічныя комплексы, напрыклад, у міжгаліновыя і міжрэгіянальныя фірмы.

Рынак усюды ёсць рынак, няхай нават і кіруемы фінансава-эканамічнымі (а не адміністрацыйнымі) метадамі.

І нарэшце, па-трэцяе, Беларусь можа паказаць прыклад і ў плане адпрацоўкі новых, інтэграцыйных форм інтэрнацыяналізацыі эканамічных сувязей паміж рэспублікамі. Скажам, стварэнне «трактарнага канцэрна» на базе Мінскага трактарнага завода запатрабавала б кансалідацыі мноства сумежных і пастаўшчыкоў, размешчаных у розных рэгіёнах краіны (напрыклад, матары для мінскіх трактараў цяпер пастаўляюць і, напэўна, будзе пастаўляць Яраслаўскі матарны завод), і выдавочны тым цяжкасці, якія тут давядзецца пераадолець. Але зараз гаворка не пра іх, а пра тое, што ў прынцыпе неабходна звесці ў адну падпарадкаваную адзінаму няспынаму цыклу шматгаліновую сістэму ўсе фазы вытворчасці і продажу данага віду сельскагаспадарчай тэхнікі. Гэта значыць, давядзецца аб'яднаць і падпарадкаваць адзінаму кіруючаму органу, адзінаму фінансава-эканамічнаму центру горназдабываючыя (горнабагачальныя), металургічныя камбінаты, заводы па вытворчасці ўсіх частак і дэталей трактараў, усю сістэму сэрвісу, рамонту, абслугоўвання, сферы збыту і рэкламы данай прадукцыі. Не думаю, што, у прыватнасці, саюзнае дзяржаўнае і яго рэспубліканскія падраздзяленні будуць «у вялікай радасці» ад мяржуемага аблегчэння працы. Я ўжо не гавару, як адрэагуюць на «змяшэнне работ» галіновыя міністэрствы. Але ў Японіі няма дзяржаўнага забяспячэння і такой колькасці міністэрстваў, як у нас. Акрамя таго, функцыя ў японскіх міністэрстваў іншая...

Гаворачы ваеннай мовай — «наперад на міны», з надзеяй, што «каманда Прэзідэнта» знойдзе або пракладзе ў полі феадальна-ведомаснай рэгламентацыі і ценявой эканомікі бясчэпны праход.

Я не збіраюся ўдавацца ў абстрактныя разважання аб судноснах абсалютнай і адноснай ісціны, яе канкрэтнасці і рухомасці. Скажу толькі наступнае. Плюралізм у навуцы (маю на ўвазе галоўным чынам гуманітарную навуку — гісторыю, філасофію, літаратуразнаўства, мастацтвазнаўства і г. д.) — гэта самы плённы і аптымальны шлях да ісціны, які прадугледжвае творчае спаборніцтва за «права на ісціну» многіх і разнастайных ідэй, думак, поглядаў, канцэпцый, пунктаў гледжання, навуковых падыходаў. Шлях гэты нялёгка і доўгі, яму спадарожнічаюць вострыя спрэчкі і дыскусіі, шчаслівыя імгненні прасвятлення і пераходы (палосы) горкага расчаравання, крушэння старых ісцін, адмаўлення ад ацэнкі і поглядаў, якія ўсталяваліся. І сёння, як і ў часы Фрэнсіса Бэкана, актуальная думка пра тое, што ісціна — гэта дачка часу, а не аўтарытэту.

Плюралізм у навуцы — гэта спосаб выяўлення, адкрыцця ісціны, культуры духоўных і прафесійных адносін у працэсе яе пошуку, атрыбутамі, г. зн., неад'емнымі, характэрнымі якасцямі якіх з'яўляецца творчая свабода, цягнімасць, умёнае канкрэтна і добраазначанае весці дыскусію, уважліва слухаць апанента, унікаць у яго аргументацыю, паважаць пазіцыю і да т. п. Галоўнае ў дыскусіі — клопат пра ісціну, а не пра інтэлектуальную перамогу над сваімі апанентамі «любой цаной».

Яшчэ раз хачу нагадаць, што ў дадзенай публікацыі гаворка ідзе не столькі пра асобу Л. Абэцдарскага, колькі пра «абэцдаршчыну», як прынцып, сацыяльна-культурную з'яву, якая, на жаль, не жыцця і ў нашы дні, з'яўляецца перашкодай на шляху цывілізаваных адносін у навуцы, літаратуры, культуры наогул. Як у палітычным жыцці чалавецтва не вынайшла нічога лепшага, чым дэмакратыя, так і ў галіне навукі і культуры не было і пакуль няма нічога больш плённага, чым свабоднае, творчае спаборніцтва, нічым не абмежаваная канкурэнцыя ідэй, канцэпцый, пунктаў гледжання, добраазначанасць і цягнімасць да ўсякага творчага іншадумства. Свабода як прынцып навуковай, літаратурнай мастацкай творчасці фарміравалася стагоддзямі, чалавецтва заплаціла за яе вялікую цану. Свабодзе творчасці ў сучасным, цывілізаваным грамадстве — а менавіта да такога мы сёння ідзем — няма і не можа быць альтэрнатывы. А калі яна ёсць — то гэта манапалізм, прадзятасць, нецягнімасць і ўрэшце рэшт — застоі.

У навуцы, мастацкай культуры, таксама, як і ў палітыцы, — жыццёва неабходна апазіцыя, паколькі развіццё, як добра вядома, рэалізуецца праз супярэчнасць, барацьбу і ўзаемадзеянне процілегласцей. Гэта — азбука дыялектыкі, і ўсякае насілле над ёй, г. зн., спробы маніпалізаваць права на ісціну, катэгарычна адваргаць альтэрнатывы рашэнні, іншыя пункты гледжання — вядуць да дэфармацыі нармальнага, натуральнага працэсу развіцця навукі і культуры, а ў выніку — да застою і дэградацыі, бо ўсякая манаполія, як падкрэсліваў У. І. Ленін, нараджае непэ-

бежна імкненне да застою і загінення. Пры гэтым хачу падкрэсліць наступную думку: «абэцдаршчына» можа выступаць ва ўсякім абліччы. Таму пераадоленне гэтай з'явы ні ў якім выпадку не з'яўляецца заменай адной манаполіі — іншай, манаполіі Л. Абэцдарскага — манаполіяй, скажам, А. Грыцкевіча, М. Ермаловіча, Г. Галенчанкі, М. Спірыдонова і іншых сучасных і шырока вядомых даследчыкаў, якія ўносяць вялікі ўклад у працэс пераацэнкі каштоўнасцей беларускай гістарычнай навуцы.

Толькі праз альтэрнатывы даследаванні, ідэі, канцэпцыі можа развіцца навука, у тым ліку і гістарычная, філасофская, юрыдычная, літаратуразнаўчая, мастацтвазнаўчая, філалагічная і інш. Кожнаму вучонаму абавязкова патрэбны апанент. Той, хто займаўся альбо займаецца доследнай дзейнасцю, добра ведае, што лепшыя думкі нараджаюцца ў палеміцы, а найбольш аптымальныя рашэнні праблемы прыходзяць не толькі ў працэсе самастойнага вывучэння першакрыніц, але і ў выніку крытычнага асэнсавання вывадаў даследчыка, які працуе ў адной з табой галіне.

«Абэцдаршчына» — адна з праяў дэфармацыі духоўнага жыцця нашага грамадства. Яе вынікам было не толькі скажэнне прафесійных, але і этычных прынцыпаў навуковай дзейнасці, змяшэнне, блытаніна маральных каштоўнасцей, размыванне паняццяў добра і зла ў навуковых адносінах, фарміраванне такога маральна-прафесійнага клімату, у якім, калі не ўсё, то многае было дазволена: неаргументаваныя, аднабоквыя і тэндэнцыйныя ацэнкі; вылучэнне дробных недахопаў і адмоўных бакоў у працах свайго калегі або апанента і затуюванне, замоўчванне пазітыўнага і арыгінальнага зместу; нястрыманае захвальванне або агульнае (беспадстаўнае) ганьбаванне; павярхоўны і некампетэнтны аналіз і г. д. Усё гэта хоць і не з'яўлялася нормай навуковых адносін, тым не менш паступова пераставала шакаваць навуковую грамадскасць. Канешне, многае тут залежала і залежыць ад індывідуальных маральных асноў таго або іншага вучонага, аднак жа, прызнаем, сабе, такія норавы паступова разбэшчваюць людзей і разбураюць навуку.

На жаль, Л. Абэцдарскі ўжо не зможа мне запярэчыць, абараніцца ад даволі сур'ёзных абвінавачванняў. Да таго ж, я разумею, як непрыемна будзе яго блізікі чытаць тое, што тут напісана. Але я спадзяюся, што чаша шалей, на якую кладуцца інтарэсы і будучае беларускай навукі і культуры, павінна пераважыць чашу, на якую ўскладаю свае маральныя сумненні. У імя таго, каб надалей мы заўсёды маглі публічна дыскутаваць, а не абменьвацца меркаваннямі ў кулуарах; свабодна абмяркоўваць праблемы навукі, культуры, палітыкі, эканомікі; каб у нашым грамадстве ўзяў верх дух таварыскай цягнімасці і чалавечай добраазначанасці, а Л. Абэцдарскі застаўся апошнім «вялікім манапалістам» у беларускай гістарычнай навуцы, — я рашыўся на публікацыю гэтага артыкула.

Да 450-годдзя з дня нараджэння Васіля ЦЯПІНСКАГА

МІНСКІ ІНСТЫТУТ КУЛЬТУРЫ аб'яўляе прыём у аспірантуру на 1990 год

з адрывам і без адрыву ад вытворчасці па спецыяльнасцях: 13.00.05 — тэорыя, метады і арганізацыя культурна-асветніцкай дзейнасці; 05.25.03 — бібліяграфія і бібліятэказнаўства.

У аспірантуру з адрывам ад вытворчасці прымаюцца грамадзяне СССР ва ўзросце не старэй за 35 гадоў; а ў аспірантуру без адрыву ад вытворчасці — не старэй за 45 гадоў з законанай вышэйшай адукацыяй з ліку выпускнікоў вышэйшых навучальных устаноў і спецыялістаў, якія працуюць у ВНУ, НДІ, на прадпрыемствах, у іншых арганізацыях і ўстановах і маюць творчыя дасягненні ў навукова-даследчай рабоце.

Спецыялісты народнай гаспадаркі, якія паступаюць у аспірантуру, павінны мець вопыт практычнай работы па профілю абранай спецыяльнасці не менш за два гады пасля заканчэння вышэйшай навучальнай установы. Выпускнікі завочных і вчэрэрных вышэйшых навучальных устаноў, якія маюць вопыт практычнай работы па профілі абранай навуковай спецыяльнасці не менш за два гады, могуць быць дапушчаны прыёмнымі камісіямі да ўступных экзаменаў у аспірантуру непасрэдна пасля заканчэння ВНУ па рэкамендацыі вучоных саветаў вышэйшых навучальных устаноў.

Асобы, якія раней прайшлі поўны курс навучання ў аспірантуры, а таксама раней выключаныя з яе па прычыне прафесійнай і маральнай непрадатнасці, правам патурнага паступлення ў аспірантуру не карыстаюцца.

Асобы, якія паступаюць у аспірантуру, здаюць конкурсныя экзамены па філасофіі, адной з замежных моў і спецыяльнай дысцыпліне ў аб'ёме дзейнай праграмы для вышэйшых навучальных устаноў. (Прыём у аспірантуру з адрывам ад вытворчасці праводзіцца толькі з мэтай прызначэння).

Уступныя экзамены па спецыяльнасці папярэдняе экзаменам па іншых дысцыплінах. Пераздача экзаменаў не дапускаецца. Уступныя экзамены сараўдныя на працягу календарнага года.

Асобы, якія здалі цалкам або часткова кандыдацкія экзамены, пры паступленні ў аспірантуру вызваляюцца ад адпаведных уступных экзаменаў, калі з дня здачы кандыдацкіх экзаменаў мінула не больш за 5 гадоў.

Завяў па прыёме ў аспірантуру падаецца на імя рэктара з дадаткам: асабістай карткі па ўліку надраў з фотаздымкам 4х6;

аўтабіяграфіі; характарыстыкі-рэкамендацыі з месца работы, падпісанай кіраўніцтвам установы і прадстаўнікамі грамадскіх арганізацый, заверанай гербайвай пячаткай;

копіі дыплама аб заканчэнні вышэйшай навучальнай установы і выпіскі з заліковай ведамасці (завераныя натарыяльна);

выпіскі з працоўнай кніжкі; спісу апублікаваных навуковых работ, вынаходніцтваў і справаздач аб навукова-даследчай рабоце. Асобы, якія не маюць апублікаваных навуковых работ і вынаходніцтваў, прадстаўляюць навуковыя даклады (рэфераты) па абранай навуковай спецыяльнасці;

пасведчэнні па форме 2,2 аб здачы кандыдацкіх экзаменаў (для асоб, якія цалкам або часткова здалі кандыдацкія экзамены);

выпіскі з пратакола пасяджэння вучонага савета для асоб, рэкамендаваных у аспірантуру вучонымі саветамі ВНУ, непасрэдна пасля заканчэння вышэйшай навучальнай установы;

даведкі аб заробатнай плаце, падпісанай кіраўніком установы, галоўным бухгалтарам і заверанай гербайвай пячаткай (для паступаючых на вочнае аддзяленне).

Прыём дакументаў у аспірантуру па 15 верасня 1990 года. Уступныя экзамены з 1 па 30 настрычніка 1990 года.

Усе, хто паступае ў аспірантуру, да 15 верасня павінны прайсці гутарку з загадчыкамі кафедраў і мярнуемымі навуковымі кіраўнікамі.

Асобам, дапушчаным да здачы ўступных экзаменаў у аспірантуру, прадстаўляецца дадатковы адпачынак з захаваннем заробатнай платы па месцы работы з разліку 10 дзён на кожны экзамен.

Той, хто паступае ў аспірантуру, карыстаецца дадатковым аплачваемым вопытам толькі адзін раз.

Асобы, залічаныя ў аспірантуру з адрывам ад вытворчасці, забяспечваюцца стыпендыяй ва ўстаноўленым парадку.

Тэрмін навучання ў аспірантуры з адрывам ад вытворчасці — 3 гады, без адрыву ад вытворчасці — 4 гады. Іншагароднім прадстаўляецца інтэрнат (без сям'і).

Дакументы накіроўваць па адрас: 220001 Мінск, вул. Рэабілітацыйная, 17, Мінскі інстытут культуры, аддзел аспірантуры (пакоя 212). Тэл. 25-59-52.

Востры асенні вечер апякае твар. І слёзы міжволі выбіваюцца з вачэй. Асабліва калючы сразняк тут, на пустэчы, каля руін былога касцёла. Побач — не надта шырокая стужка гравійкі-бальшана. Адсюль, ад цвінтара, добра бачна, як бальшачок выплывае з вёскі Цяпіна і цяча на захад.

Прыжмурывышыся, я пазіраю на аддалены пагорак. Гэта былы двор Цяпіна. Там і стаяў некалі маёнтак выдатнага беларускага асветніка і грамадзяніна, пісьменніка і кнігавыдаўца XVI стагоддзя Васіля Мікалаевіча Амельяновіча-Цяпінскага.

не псеўданім. А між іншым, на старонках некаторых кніг па старажытнай беларускай літаратуры так і скажана, што Васіль Мікалаевіч Амельяновіч меў псеўданім «Цяпінскі». У «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» (том 5) маці В. Цяпінскага Матрона называецца «Мікалаева Цяпінская».

Дзеля чаго ўся гэта гаворка? А дзеля таго, што ў пошуках апошняга месца жыцця В. Цяпінскага можа быць рашаючай, вызначальнай самай дробнай, на першы погляд, дэталі. Напрыклад, звесткі з літаратурных крыніц, надпісы на надма-

пайшлі на жорны. Пазней ужо сучасныя марадзёры на «Волгах» і «Жыгуллях» укралі пляч камянёў з чорнага граніту, якія сталі над магіламі членаў сям'і аднаго з позніх уладальнікаў цяпінскага маёнтка (у XIX стагоддзі) Разеншэльда-Паўліна.

Ідзем на вясновае кладзішча, дзе спрадвеку хавалі жыхароў Цяпіна і Запружанаў. На пагорку вартуюць спакой пахаваных тут кляны, елкі, бярозы. Заходні схіл могілак моцна размылі ліўні, і ў балаціну трапілі невядома на кім пастаўленыя каменныя помнікі.

лятцы зацікавіць янога-небудзь навуковага супрацоўніка, а для нас, беларусаў, тварэнне В. Цяпінскага не мае цаны. Тым больш, што «Прадмова» яго надзвычай сугучна нашаму часу — часу адраджэння роднай мовы і культуры.

1990 год для В. Цяпінскага — юбілейны. Нямае фантаў сведчыць, што сёння — спаўняецца 450 гадоў з дня яго нараджэння.

Так, выдатны даследчык творчасці В. Цяпінскага М. Доўнар-Запольскі выказаў меркаванне, што ў 1564 годзе ў час судовога працэсу з Ю. Осцікам, В. Цяпінскому было не менш 25-ці гадоў. Большасць астатніх даследчыкаў і Беларуская Савецкая Энцыклапедыя падаюць, што ён нарадзіўся каля 1540 года. «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» час яго нараджэння адносіць да 1530-ых або пачатку 1540-ых гадоў. «Польскі слоўнік біяграфічны», на які я ўжо спасылаўся, сведчыць, што В. Цяпінскі нарадзіўся каля 1530 года. Гравюрны партрэт В. Цяпінскага, які хутчэй за ўсё быў выкананы ў 1580 гадах, адлюстраву твар пажылога, задуманага чалавека. Якому не менш як 40 год ад нараджэння.

Пошукі, знаходкі

ТАЙНА ЦЯПІНСКІХ МАГІЛЬНІКАЎ

Якім ён быў, той маёнтак, ніхто ўжо не знае. Да сённяшняга дня ва ўсіх падручніках, слоўніках і мануалях павялічана ўказваецца, што родавы маёнтак Васіля Цяпінскага быў у вёсцы Цяпіна. Якая ўжо тут спадзеўка на характарыстыку маёнтка, калі нават месца яго знаходжання не ўказана дакладна! Маёнтак ніколі не стаў у вёсцы Цяпіна. Адлегласць паміж вёскай і дваром — каля трох кіламетраў. Іх спрадвеку падзялялі поле, балаціна, рэчка, а таксама двое могілак.

І ўсё ж верыцца, што можна знайсці, калі добра пастарацца, апошні прытулак Васіля Мікалаевіча Цяпінскага...

Потым мы пабывалі на месцы, дзе стаяў некалі маёнтак. Што тут цяпер? Хмызняк. Усё, што можа было разбурыць і перайначыць, разбурана і перайначана. На месцы маёнтка — пустыня. Возера зарасло, ад ільнянога засталася некалькі камяняў, гасцінец парос травой, моў разбураны, ад ліп, бярозы і дубоў — адны ўспаміны. Затое непадалёк стаяць жыўлагадоўчыя памяшканні, іншыя гаспадарчыя пабудовы.

І ўсё ж мясцовыя жыхары (і не толькі яны) вераць, што з цягам часу будзе ўсталявана імя Цяпінскага. Гэта ж недарэчна, злучына, што дасюль ні ў Чашніках, ні ў Віцебску, ні ў Мінску няма ніводнай установы культуры, якая б наліла імя В. Цяпінскага. Няма шчыльды з ягоным імем ля дзвярэй якой-небудзь школы, інстытута, друкярні, рэдакцыі, кнігарні і г. д. Імем яго не названа ніводная вуліца ў Мінску, Віцебску, Чашніках, Нясвіжы, Лідзе, Полацку. Няма тут і мемарыяльных дошак, аддзелаў у музеях, прысвечаных памяці В. Цяпінскага.

Калі мяне стаяць вучні дзiesiąтага класа Цяпінскай сярэдняй школы Саша Шамархан і Мікола Шасцітка. Ім, як і мне, вельмі хацелася б адшукаць магілу Васіля Цяпінскага. І вучні, і настаўнікі мясцовай школы з ахвотай памагалі б у пошуках месца пахавання знакамітага земляка.

На могілках даводзіцца прадырацца праз густы хмызняк, які буйна разросся тут, схаваўшы ад людскіх вачэй і былых магілы, і падмурак былой царквы Святога Міколы. Падумалася, што В. Цяпінскага магло пахаваць каля царквы. Але ён не быў сваяцтвам сваяцтвам і адмоўна адносіўся да папоў.

І ўсё ж мясцовыя жыхары (і не толькі яны) вераць, што з цягам часу будзе ўсталявана імя Цяпінскага. Гэта ж недарэчна, злучына, што дасюль ні ў Чашніках, ні ў Віцебску, ні ў Мінску няма ніводнай установы культуры, якая б наліла імя В. Цяпінскага. Няма шчыльды з ягоным імем ля дзвярэй якой-небудзь школы, інстытута, друкярні, рэдакцыі, кнігарні і г. д. Імем яго не названа ніводная вуліца ў Мінску, Віцебску, Чашніках, Нясвіжы, Лідзе, Полацку. Няма тут і мемарыяльных дошак, аддзелаў у музеях, прысвечаных памяці В. Цяпінскага.

Праўда, прасцей і спакейней было б не брацца за гэтую справу наогул. У Віцебскім абласным краязнаўчым музеі пасміхнулася: «А як вы па насіхх вызначыце, хто лянчыць у магіле?» І мне зрабілася сумна ад гэтых слоў, бо знявагай да памяці выдатнага нашага асветніка патыхнула ад такога «жарту».

Аднак ніякіх слядоў (перш за ўсё — надмагільных камяняў) ля колішняй царквы няма. Праўда, камяні з цягам часу «тонучы» у зямлі. Так, з паўметравай глыбінні быў выкапаны надмагільны камень Фелікса Тапчэўскага. Дарэчы, зрабілі гэта не спецыялісты-археалагі, а энтузіясты-сяляне пад кіраўніцтвам І. В. Законнікава, бацькі паэта Сяргея Законнікава. Перад тым, як пайсці на могілкі, я быў у Серафімы Іванавічы Івашы, якой ужо больш за восемдзесят год. Яна шмат дзесяцігоддзяў пра жыла ў хаце, што стаяць на беразе рачулі Апок, якраз насупраць пагорка, на якім быў маёнтак. Цяпер Серафіма Іванавіча жыве ў Цяпіне і расказала мне, што ведала пра панскія могілкі.

Думаецца, час вярнуць з Ленінградскай публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына адзіны экзэмпляр «Евангелля» з укладзеным у яго тэкстам «Прадмовы» В. Цяпінскага ў аддзел рэднкі кніг нашай акадэмічнай бібліятэкі. Згадваецца ляс іншых экзэмпляраў «Евангелля». Адзін быў у свой час у бібліятэцы Антоніева-Сійскага манастыра Архангельскай губерні, дзе цяпер — невядома. Другі быў у Ленінградзе, а дзе ён цяпер? У 1915 г. беларускі бібліяграф Р. Зямкевіч у бібліятэцы К. Святаполк-Завадскага ў Крывыне знайшоў было партрэт В. Цяпінскага сярод старонак брацкай бібліі 1563 года. Ды, на жаль, да нашага часу партрэт не захавалася.

Вядомыя даследчыкі жыцця і творчасці В. Цяпінскага лічаць, што прозвішча Амельяновіч — гэта бацькоўскае прозвішча. Але пэўных звестак пра бацьку Васіля Мікалаевіча не захавалася. Можна дапусціць, што гэта прозвішча і па маці. Бо «Польскі слоўнік біяграфічны» (Кранаў, 1938 г., том 4) называе Васіля Цяпінскага сынам «Мікалая Іванавіча з Цяпіна Цяпінскага, земліна па полацкага». Калі вельмі слоўніку, дык выходзіць, што прозвішча «Цяпінскі» —

Аднак ніякіх слядоў (перш за ўсё — надмагільных камяняў) ля колішняй царквы няма. Праўда, камяні з цягам часу «тонучы» у зямлі. Так, з паўметравай глыбінні быў выкапаны надмагільны камень Фелікса Тапчэўскага. Дарэчы, зрабілі гэта не спецыялісты-археалагі, а энтузіясты-сяляне пад кіраўніцтвам І. В. Законнікава, бацькі паэта Сяргея Законнікава. Перад тым, як пайсці на могілкі, я быў у Серафімы Іванавічы Івашы, якой ужо больш за восемдзесят год. Яна шмат дзесяцігоддзяў пра жыла ў хаце, што стаяць на беразе рачулі Апок, якраз насупраць пагорка, на якім быў маёнтак. Цяпер Серафіма Іванавіча жыве ў Цяпіне і расказала мне, што ведала пра панскія могілкі.

Вядома, старажытны фаліант, на стварэнне якога В. Цяпінскі аздаў лепшыя гады свайго жыцця, вялікія сродкі «з убогае своее маёнтку» народу моему улашту».

А між тым, стаяць на Віцебшчыне, за нейкіх сто кіламетраў ад абласнога цэнтара, вёска Цяпіна, а крыху далей — і сам двор Цяпіна. І з ім былі і ні гутарыць тут, мясцовыя жыхары вераць у тое, што Цяпіна названа было некалі ў гонар Васіля Цяпінскага.

Вядомыя даследчыкі жыцця і творчасці В. Цяпінскага лічаць, што прозвішча Амельяновіч — гэта бацькоўскае прозвішча. Але пэўных звестак пра бацьку Васіля Мікалаевіча не захавалася. Можна дапусціць, што гэта прозвішча і па маці. Бо «Польскі слоўнік біяграфічны» (Кранаў, 1938 г., том 4) называе Васіля Цяпінскага сынам «Мікалая Іванавіча з Цяпіна Цяпінскага, земліна па полацкага». Калі вельмі слоўніку, дык выходзіць, што прозвішча «Цяпінскі» —

Аднак ніякіх слядоў (перш за ўсё — надмагільных камяняў) ля колішняй царквы няма. Праўда, камяні з цягам часу «тонучы» у зямлі. Так, з паўметравай глыбінні быў выкапаны надмагільны камень Фелікса Тапчэўскага. Дарэчы, зрабілі гэта не спецыялісты-археалагі, а энтузіясты-сяляне пад кіраўніцтвам І. В. Законнікава, бацькі паэта Сяргея Законнікава. Перад тым, як пайсці на могілкі, я быў у Серафімы Іванавічы Івашы, якой ужо больш за восемдзесят год. Яна шмат дзесяцігоддзяў пра жыла ў хаце, што стаяць на беразе рачулі Апок, якраз насупраць пагорка, на якім быў маёнтак. Цяпер Серафіма Іванавіча жыве ў Цяпіне і расказала мне, што ведала пра панскія могілкі.

Аказваецца, незадоўга да Кастрычніцкай рэвалюцыі на гэтым кладзішчы было сем магіл з чорнымі надмагільнымі камянямі і дзве магілы — з шэрымі камянямі. Пасля рэвалюцыі марадзёры раснапалі магілы, шэрыя камяні, на якіх былі выбіты крыжы і нейкія надпісы,

Думаецца, час вярнуць з Ленінградскай публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына адзіны экзэмпляр «Евангелля» з укладзеным у яго тэкстам «Прадмовы» В. Цяпінскага ў аддзел рэднкі кніг нашай акадэмічнай бібліятэкі. Згадваецца ляс іншых экзэмпляраў «Евангелля». Адзін быў у свой час у бібліятэцы Антоніева-Сійскага манастыра Архангельскай губерні, дзе цяпер — невядома. Другі быў у Ленінградзе, а дзе ён цяпер? У 1915 г. беларускі бібліяграф Р. Зямкевіч у бібліятэцы К. Святаполк-Завадскага ў Крывыне знайшоў было партрэт В. Цяпінскага сярод старонак брацкай бібліі 1563 года. Ды, на жаль, да нашага часу партрэт не захавалася.

Вядома, старажытны фаліант, на стварэнне якога В. Цяпінскі аздаў лепшыя гады свайго жыцця, вялікія сродкі «з убогае своее маёнтку» народу моему улашту».

Барыс БЕЛЯЖЭНКА.

г. Віцебск.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускам мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Орда Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 123456789101112
АТ 01644 М 123456789101112

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс. МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культуры: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Зайр АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОЎ**.